

ΜΑΞ ΣΤΙΡΝΕΡ

Ο ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΟ ΤΟΥ

Μετάφραση : ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

Ο ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΟ ΤΟΥ

Μετάφραση : ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

Ποιός ήταν λοιπόν αύτος δ Μάξ Στίρνερ πού τὸ βασικό του ἔργο «Ο Μοναδικός καὶ τὸ Δικό του», συγάντησε τόσο ἀνέλπιστη ύποδοχή, ἐκδόθηκε, ξαναεκδόθηκε, μεταφράστηκε, ξαναμεταφράστηκε, διαδόθηκε, ἔγινε θέμα φιλοσοφικῶν διατριβῶν, τόμων ἐρημηνείας, ἀναρίθμητων ἀρθρών σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ σ' δλεις τίς γλώσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου;

«Ο Μοναδικός καὶ τὸ Δικό του» ἐμφανίστηκε τὸ 1848 καὶ ἀφοῦ ἔγινε γιὰ λίγο στόχος κριτικῶν ἀρθρων, ἐπεσε στὴν ἀφάνεια· ὡς τὴν μέρα ποὺ ἔνας γεριανὸς δνόμιατι Τζών-Χένρυ Μακκαλύ, ποὺ ἔμελλε νὰ γίνει διάσημος ἀργότερα, περνώντας τὸ καλοκαίρι τοῦ 1887 στὸ Λογδίγο καὶ συχνάζοντας στὸ Βρεττανικὸ Μουσεῖο, ἔτυχε νὰ προσέξει κάπου στὴν «Ἱστορία τοῦ Ὑλ:σιοῦ» τοῦ Λάγκη μερικές γραμμὲς ἀφιερωμένες στὸν Στίρνερ καὶ τὸ βιβλίο του. Ἐφαξε, βρῆκε τὸ βιβλίο καὶ τὸ διάβασε. Τὸ περιεχόμενό του τοῦ ἔκανε τόσο βαθειὰ ἐντύπωση, ὥστε θέλησε νὰ μάθει ποιός ήταν ὁ ἀνθρωπὸς ποὺ ἔγραψε τὸν Μοναδικό, πῶς ξεκίνησε ποιά ήταν ἡ ζωὴ του, πῶς πέθανε. Δὲν παρέλειψε καμιαὶ πηγὴ πληροφόρησης· ἀνασκάλεψε τὶς βιβλιοθῆκες, βρῆκε τὰ παιδιά ἐκείνων ποὺ ἔκαναν παρέα μὲ τὸν Στίρνερ μισὸ αἰώνα ἢ σαράντα χρόνια πρὶν, τοὺς ἔβαλε νὰ θυμηθοῦν, νὰ τοῦ μιλήσουν· φρόντισε ὑπόμα νὰ γνωριστεῖ καὶ μὲ τὴ δεύτερη γυναῖκα τοῦ Στίρνερ, τὴ Μαρία Ντάγχαρτ. Ἐξοντωτικὴ δουλειά, πράγματι. Τὸν καρπὸ αὐτῆς τῆς μακρόχρονης καὶ ἀκούραστης προσπάθειας, θὰ προσπαθήσω ἔδω νὰ σκιαγραφήσω.

Ἄπὸ τὴν ἔρευνα αὐτὴν βγῆκε μιὰ πλούσια βιογραφία: «Μάξ Στίρνερ, ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», ἡ πρώτη ἔκδοση τῆς δπολας χρο-

νολογεῖται τὸ 1897. Ήπιστεύω πώς η συμβολή του ἔργου αὐτοῦ στὴν καταγόη του «Μοναδικοῦ», ήταν τεράστια.

Δὲν είναι πιράξενο ποὺ μὲ δῆλη του τὴν ἀγτικειμενικότητα δι Μακαλύ ξῶσε στὸν ἥρωά του τὸν καλύτερο ρόλο. Εἰναι μᾶλλον φυσικὸ γιὰ κάποιον ποὺ θεωρεῖ τὸν Στίρνερ σὰν τὸ τολμηρότερο καὶ σπουδαιότερο πγεῦλια τῶν πέραν του Ρίγου — ποὺ τὸν δέξει πλάξι σ' ἔναν Νεύτονα η ἔνα Δαρβίνο, κι ὅχι σ' ἔναν Μπίομπαρκ — ποὺ τὸν βλέπει νὰ ἐπισκιάζει τὸν Νίτσε, στὸν δοποῖον δλλιποτε δι Στίρνερ δὲν ήταν ἀγνωστος.² Ο Μακαίν μᾶς παρουσιάζει ἔναν Στίρνερ ἐπικελή, εὔσυγελητο, ἀξιο τὸν ἐπαίνιον τῶν καθηγητῶν του· η ἀγάπη του γι' αὐτὸν θὰ τὸν ἀκολουθήσει σ' δῆλο τὸ ξετύλιγμα τῆς ζωῆς του καὶ θὰ τὸν κάνει μάλιστα νὰ προβάλλει κάπιας ὑπερβολικὰ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ἐλαφρύνουν τὰ ἀδύνατα σημεῖα τοῦ συγγραφέα του «Μοναδικοῦ».

Ἄπὸ τὸν Μακαίν μυθαίνομε πώς τὸ Μάρκ Στίρνερ ήταν ψευδώνυμο, πώς δι ἥρωάς του λεγόταν Γιόχαν Κάσπερ Σμίτ καὶ πώς γεννήθηκε στὶς 25 Όκτωβρου τοῦ 1806 στὸ Μπαύρωντ. Τὸ δνοια Στίρνερ είναι παρατασύκλι ποὺ τοῦ εἶχε δγεῖ γιὰ τὸ μεγάλο του μέτωπο (stirn, στὰ γερμανικά). Τὸ χράτηρε γιὰ τὸν «Μοναδικό» καὶ τ' ἄλλα του γραφτά. «Ἄς ἀφήσουμε τὶς πληροφορίες ποὺ μάζεψε δι Μακαίν σχετικὰ μὲ τὶς σπουδές του, τὴν καριέρα του σὰν ἐλεύθερου καθηγητῆ, τὸν πρῶτο του γάλιο ποὺ ἐλήξε πρόδωρα μὲ τὸ θάνατο τῆς γυναικας του, καὶ ὃς ἔρθισμε κατευθεῖαν στὶς σχέσεις του μὲ τὴν περίφημη Βερολινέζικη διάδα τῶν «Ἀπελεύθερων».

Οι «Ἀπελεύθεροι», ιιὺς πολὺ περίεργη λέσχη η σύλλογος, είχαν τὴν ἔδρα τους σὲ κάποιον Χίππελ, κάπελα διάσημο γιὰ τὴν ποιότητα τῶν κρασιῶν του, ποὺ εἶχε τὸ παγαζί του σ' ἔνον ἀπὸ τοὺς πιὸ πολυσύχνατους δρόμους τοῦ Βερολίνου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Χωρὶς καταστατικό, χωρὶς πρόδερο, οἱ «Ἀπελεύθεροι» δὲν έδιναν δεκάρα γιὰ τὶς ἐπικρίσεις καὶ περιγελοῦσαν τὶς λογοκρισίες. «Ἐχει μέσα, ἀνάμεσα στὸν καπνοὺς ποὺ ἔνγαζαν σὲ πιπεριές φαγεντιανές τους πίπες — γνωστές σὲ κένους ποὺ σύχναζαν στὶς

πέραν τοῦ Ρήγου μπιραρίες — καὶ συγδευόμενες ἀπὸ ἀρκετὰ μεγάλη καταγάλωση μπίρας, γίγονται οἱ πιὸ παθιασμένες συζητήσεις. «Ολῶν τῶν εἰδῶν οἱ τύποι συναγετῶνται καὶ στριμώχνονται μέσα ἐκεῖ· οἱ τακτικοὶ — δι πυρήγας — πάντα στὸ πόστο τους, χρόνια καὶ χρόνια, καὶ οἱ περαστικοὶ, ποὺ ἐρχονται, ἐφευγαν, ξανάρχονται, ἔξαφαντζονται. Γιὰ γὰ καταλάβουμε καλύτερα τὴν Ιστορία αὐτοῦ τοῦ συλλόγου — καὶ ὡς ἔνα σημεῖο είγαι τὸ λίκνο τοῦ «Μοναδικοῦ» — πρέπει νὰ μποῦμε στὸ πετού τοῦ γερμανικοῦ κόσμου τῶν διαγοουμένων μεταξὺ 1830 καὶ 1850. Πι Γερμανία ταραζόταν τότε συνθέμελα ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ κριτική — «Ο διος τοῦ Ἰησοῦ», τοῦ Στράους³, χρονολογεῖται αὐτὴ τὴν ἐποχὴ — καὶ ἀπὸ τὶς πολιτικὲς λιγιπεραλιστικὲς τάσεις ποὺ ἐμελλαν νὰ καταλήξουν στὴ γερμανικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1848. Στοὺς «Ἀπελεύθερους», οἱ συζητήσεις περιστρέφονται γύρω ἀπὸ τοὺς πάντες καὶ τὰ πάγτα· τὸ πολιτική, τὸ σοσιαλισμὸ (στὴν κομμουνιστικὴ μορφή του), τὸν ἀγτισημιτισμὸ (ποὺ ἀρχίζε τότε νὰ ἐκδηλώνεται), τὴ Θεολογία, τὴν ἔννοια τῆς ἀρχῆς. Θεολόγοι, δπως δι Μπρούνο Μπάουερ⁴, κάθονται πλάι σὲ ἀριστεροὺς δημοσιογράφους, ποιητές, συγγραφεῖς, φοιτητές — πανευτυχεῖς παὺ γλύτωναν τὴν ἀπὸ καθέδρας διδασκαλία — καὶ μερικοὺς δξιωματικούς ἀκόμα, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ήταν ίκανοι νὰ μιλήσουν καὶ γιὰ ἄλλα πράγματα ἐκτὸς ἀπὸ ἄλογα καὶ γυναῖκες, καὶ ποὺ εἶχαν ἀρκετὴ εὐφύια ὥστε ν' ὀφήγουν τὸ μαστίγιο καὶ τὸν στόμφο τους στὴν πόρτα. Σύχναζαν ἀκόμα καὶ μερικές «κυρίες». Ο Μάρκ καὶ δι «Ἐνγκελς πάλι, πήγαιναν συχνὰ ἄλλὰ δὲν ἔγιεροδραδιάζονταν.

Σὰν μποέι καὶ είκονοκλάστες ποὺ ήταν, οἱ «Ἀπελεύθεροι», δὲν εἶχαν οὔτε τὸ καλύτερο δνοια, οὔτε τὴ γενικὴ ἐκτίμηση. Κυκλοφοροῦσαν φῆμες πώς στὸν Χίππελ γίνονται πραγματικὰ δργια — ἀ λὰ γερμανικά. «Ἐνας ἀπὸ τοὺς περιστασιακοὺς ἐπισκέπτες τους, δι «Ἀρνολυτ Ρούγκε, τοὺς φώναξε μὰ μέρα: «Θέλετε νὰ κάγετε τοὺς ἀπελεύθερους καὶ δὲν κυττάτε σὲ τὸ δρόμο εἰστε δυθιμένοι. Δὲν ἀπελεύθερονοται μὲ δρωμές οἱ λαοὶ καὶ οἱ ἀνθρωποι. Καθαριστήτε πρῶτα οἱ ίδιοι καὶ μετὰ ν' ἀναλάβετε ἔνα τέτοιο ἔργο». Πι ἀφθονία, δὲν ήταν χαρακτηριστικὸ τῆς παρέας τοῦ Χίππελ. Κάποιο δράμα ποὺ δι κάπελας ἀρνήθηκε νὰ σερβίρει, δι Μπρο-

νο Μπάουερ και οι άλλοι άναγκάστηκαν νὰ βγοῦν νὰ ζητιανέψουν στή λεωφόρο «Κάτω ἀπὸ τῆς Φιλύρες» (Unter den Linden). Κάποτε, δρέθηκε ξανα γενναιόδωρος ξένος ποὺ κατάλαβε τὴν κατάσταση καὶ, δρίσκοντάς την ἐνδιαφέρουσα καὶ διασκεδαστική, προσφέρθηκε νὰ ξαναφέρῃ τὴν πίστωση στοῦ Χίππελ στὴν πρώτη τῆς ἀγνότητα.

‘Ο Μαχαίν μᾶς λέει πώς δὲ Στίρνερ σύχναζε δέκα χρόνια στοὺς Ἀπελεύθερους. Ἐμφανιζόταν πάντα μὲ τὸ εἰρωνικὸ του χαμόγελο, τὰ ἀσημένια γυαλιά του, ποὺ πίσω τους τὰ γχλανά του μάτια ἀκτινοδόλουσαν, ήτ’ ἔνα διλέπια ράποιακρο καὶ διεισδυτικό. ‘Ο Μαχαίν μᾶς τὸν ζωγραφίζει ψυγρό, κλειστό, ἀδιαπέραστο, χωρὶς καρικά αὐτάγκη νὰ δινοιχτεῖ σὲ κανέναν, χωρὶς ν’ ἀφήνει τίποτα νὰ φανεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του ἀκόμια καὶ στοὺς πιὸ στεγνούς του φίλους. τίποτα γιὰ τὶς χαρὲς ἢ τὶς λύπες του, καμμιὰ λεπτομέρεια τῆς ἰδιωτικῆς του ζωῆς. Στὸν κύκλο τοῦ Στίρνερ δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἐπιτίθιμοι φίλοι, οὔτε ἀσπονδοί: ἔχθροι· δὲ χαρακτήρας του, φαίνεται, δὲν ἐνέπνεε λιγάλα πάθη. ‘Απλός, εὐθύς, ψύχραιμος, σχεδὸν χωρὶς ἀνάγκες, χωρὶς ἰδιοτροπίες — ἀν ἔξαιρέσουμε τὸ πάθος του γιὰ τὰ πούρα: ἔτοι μᾶς τὸν παρουσιάζει δὲ Μαχαίν, σύρφωνα μὲ τὰ λεγόμενα δῖσων τὸν γγώρισαν ἀπὸ κοντά. Δυνατός καὶ συγκεντρωμένος στὸν ἑαυτό του.

Τὴν ἐποχὴ τοῦ δεύτερου γάμου του (1843) — μὲ τὴ Μαρία Ντάνχαρτ, μὰ χαριτωμένη Μεκλειμπουργιανή, ξανθειά, δινερόδλα, συγκισθηματική καὶ μὲ ἀρκετή περιουσία — δὲ Στίρνερ ἔφτανε στὸ ἀπόγειό του. Πράγματι, σὲ μερικοὺς μῆνες ἐπρόκειτο νὰ ἔμφανιστε «‘Ο Μοναδικὸς καὶ τὸ Δικό του».

Καλλιεργημένη, χωρὶς προκαταλήψεις, ἡ γεαρή γυναικά του πήγανε ταχικά στοὺς Ἀπελεύθερους. Ἀγαποῦσε κι αὐτὴ τὰ πούρα, κάπνιζε τὴν μακριὰ πίπα, τὴν τόσο ἀγαπητὴν στοὺς φοιτητές, καὶ ἀδειαζε μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση τὰ μπιροπότηρα τοῦ ιπάριπα Χίππελ. ‘Ο γάμιος τους δὲν στάθηκε εύτυχισμένος. Στ’ αὐτὶα τοῦ Μαχαίν ἔφθασε δὲ ἀντίλλαλος ἀπὸ συκοφαντίες ποὺ εἶχαν στόχο τὸν Στίρνερ καὶ ἀφοριμὴ τὸ γάλιο του. Τὸν ήταν γρήγορησαν πίνες ζῶσε εἰς βάρος τῆς γυναικάς του. ‘Ο Μαχαίν θέλησε νὰ μάθει τὶς ἀκριβῶς συγέναινε. Ἐλύαξε καὶ δρῆκε τὴ Μαρία Ντάνχαρτ

στὸ Λονδίνο, γριὰ πλέον, θρησκόληπτη καὶ στρυφνὴ παύ εἰχε διμως ἀρκετὴ μνήμη γιὰ νὰ τοῦ πεῖ πώς «τῆς ἀγέναιης τὸ αἷμα στὸ κεφάλι ὅταν σκερτόταγ πώς ἔνας ἀνθρωπος, μὲ τὴν κουλτούρα καὶ τὶς γγώσεις τοῦ Στίρνερ, ιπόρεσε νὰ ἐκμεταλλευθεῖ μιὰ φτιωχή γυναίκα σὰν αὐτὴν καὶ νὰ προδώσει τὴν ἑιποστοσύνη τῆς κατασπαταλώντας τὴν περιουσία τῆς κατὰ τὸ κέφι του». “Ἀλλοι ἔφτασαν καὶ πιὸ μακριά: ὑπανίχθηκαν πώς αὐτὸ τὸ τέρας ἐγωιστιοῦ, ἔδρισκε, δὲ Θεδς ἔρει ποιὰ σαδιστικὴ ἀπόλαυση, στὸ νὰ πηγαλνεῖ τὴ γυναίκα του στοὺς Ἀπελεύθερους καὶ νὰ τὴ διλέπει νὰ διαδρώνεται καὶ νὰ διαφθείρεται ὄλικά καὶ θηικά. Ποῦ δρίσκεται ἡ ἀλήθεια σὲ ὅλα αὐτά;

Σὲ γενικές γραμμές, συμφωνῶ μὲ τὴν ἀποψή τοῦ Μαχαίν. “Ἀπειροι καὶ οἱ δυὸ στὰ οἰκονομικὰ — καὶ κυρίως δὲ Στίρνερ ποὺ ὑπῆρξε πάντας φτιωχὸς — ἀφηγεῖται ποτὲ πᾶσα πιθανότητα νὰ τοὺς γλιστρήσουν τὰ λεφτὰ ἀπὸ τὰ χέρια. ‘Αναιμφίδολα, ἡ εὐαίσθητη Μαρία Ντάνχαρτ δὲν κατάλαβε τὸ μεγάλο στοχαστή ποὺ τῆς ζήτησε νὰ γίνει σύντρωφος στὴν περιπλάνησή του. ‘Αναιμφίδολα ἐπίσης, δὲν δρῆκε σ’ αὐτὸν, τὸ φίλο ποὺ περίμενε, ἀν καὶ δὲ Στίρνερ δὲν ἔταιρον ὀνταίσθητος· ήταν μᾶλλον ρωμαντικός. Λίγο καιρὸ διετά τὸ γάλιο τους, ζῶστα: περισσότερο τὰ συγκάτοικοι παρὰ σὲ σύζυγοι. Ἐφτασε κάποια στιγμὴ ποὺ δὲ χωριστὸς ἦταν ἀναπόδευτος. Χώρισαν τὸ 1845.

Ο Στίρνερ, κάθε ἄλλο παρὰ τειπέλης, συνέχισε νὰ γράφει. Οὗτε οἱ οἰκογενειακές του στεγογόριες, οὔτε ἔκεινες ποὺ τοῦ ἔφερε ἡ ἔκδοση τοῦ «Μοναδικοῦ» μπρότεραν γὰλ ἐλαστέωσουν τὴν πνευματική του γονιμιότητα. “Ἐκανε μιὰ γιετάφραση, μὲ δικά του σχόλια καὶ παρατηρήσεις, τῶν δεσμῶν ἔργων τῶν “Ἀνταρι Σιύλι καὶ Ζάν Μπατίστ Σαι:5 ποὺ ἔκδοθηκε στὴ Λειψία τὸ 1845 - 47, σὲ δχτὼ τόπους. Τὸ 1852 ἔμφανιζόταν στὸ Βερολίνο ἄλλο ζηγά διεύθιστος: «Τστορία τῆς ‘Αγιτιδράτεως», σὲ δύο τόπους. Τὸ 1852, καὶ πάλι μιὰ γιετάφραση μὲ δικά του σχόλια, ἀνδρὸς φυλλαδίου τοῦ Σαι, «Κεφάλαιο καὶ Τόκος», τυπωμένη στὸ ‘Αμβούργο.

Καὶ δὲν ἀκούγεται πιὰ τίποτα γι’ αὐτὸν. ‘Ο Μαχαίν μᾶς τὸν παρουσιάζει ταλαιπωρημένο ἀπὸ τὴ φτώχεια, νὰ περιπλανιέται ἕδω καὶ ἔκει ἀλλαζόντας συνεχῶς σπίτια — ποὺ τὰ ἀγεκάλυψε δλα

ΟΙ ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΜΑΣ⁶

δ' ἀκούραστος βιωγράφος του. Δὲν πήγαινε πιὰ πουθενά, δὲν ἔβλεπε κανέναν, ἀπέφευγε ταῦς παλιούς του φίλους. Ἐνγαζε τὴν μέρα διῶς μποροῦσε. Ἐπογραφόταν ἀχόμα δημοσιογράφος, καθηγητής, δόκτωρ φιλοσοφίας, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἦταν παραγγελιοδόχος. Τὸ 1853 πῆγε δυὸς φορές στὴ φυλακὴ γιὰ χρέη. Τέλος, θρήκε κάποια ἡγακούφιση στὸ τελευταῖο του σπίτι, ἔνα ἐπιπλωμένο δωμάτιο στὴν πανσιόν κάποιας κυρίας Βάις, ποὺ ἔδειξε μεγάλη κατανόηση επὸν νοιχάρη της. Ηθανε στὶς 25 Ιουνίου 1856, μετὰ ἀπὸ λιόλυγη ποὺ τοῦ προκάλεσε τὸ τσίμπημα μιᾶς μυίας. Ή περιπλάνησή του εἶχε λήξει. Ήταν περίπου 50 ἑτῶν. Λίγος: παρακολούθησαν τὴν κηδεία του· μεταξὺ αὐτῶν, ἦταν καὶ δύο «Ἀπελεύθεροι» δ Μπροστὸν Μπάουερ κι δ Λούγτβιχ Μπούλ.

Οι τελευταῖες ἔρευνες τοῦ Μακαίου, ἔδειξαν πώς τὰ δύο τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέα τοῦ «Μογαδικοῦ» δὲν ἦταν δυθισμένα στὴ φτώχεια καὶ τὴ μοναξιὰ δπως γόλιζαν. Χάρη σὲ μιὰ ἀσφάλεια ζωῆς τῆς μητέρας του, τῆς δποίας ἐπέζησε δυὸς χρόνια, κέρδισε τὸ 1854 ἕνα ἑκατομμύριο, ποὺ τοῦ ἐπέτρεψε γὰρ καθησυχάσει τοὺς πιστωτές του καὶ νὰ περάσει χωρὶς βάσανα τὸν λίγο καιρὸ ποὺ τοῦ ἔμελλε ἀκέρια νὰ ζήσει.

Ο Στίρνερ δὲν ἀναιμίχθηκε μὲ τὸ λαθὸ δπως οἱ Μπακούγι, Κροπότκιν, Τολστόου. Δὲν ἀφῆσε ἔργο δγκώδες, δπως δ Προυγτόγυ δὲν εἶχε τὴ σοφία τοῦ Ἐλιζέ Ρενλύ, τὴν συνδυασμένη μὲ εὐαγγελικὴ ἀγαθότητα· οὔτε εἶναι ἀριστοκράτης δπως δ Νίτσε· εἶναι ἔνας ἀπὸ μᾶς. Κάποιος ποὺ ποτὲ δὲν ἔξασφαλιστηκε μὲ μιὰ καλὴ καὶ σίγουρη θέση η ἔνα σταθερὸ εἰσόδημα· ποὺ ποτὲ δὲν γγώρισε τὴ δδέξια ποὺ συνοδεύει ταῦς διάσημους κατατρεγμένους, τοὺς μαχητικοὺς ἐπαναστάτες, τοὺς ὁδρυτὲς σχολῶν. Τὰ ἔνγαζε πέρα δπως μποροῦσε· κι ἀντὶ γιὰ τὴν τιμὴν ποὺ ἀποδίδει πάντα η μπουρζουαζία — παρ' δλη τὴ δράση τους — στοὺς μεγάλους ἐπαναστάτες, σ' αὐτὸν γύρισε περιφρονητικὰ τις πλάτες — δπως κάγει πάντα γιὰ νὰ πνίξει τοὺς δστατους, αὐτοὺς ποὺ δὲν χωρᾶνε πουθενά· καὶ δὲν παρέχουν καιμπιὰ ἐγγύηση.

E. Αριτάν

Τώρα ποὺ η ἐποχὴ μιᾶς φάχνει νὰ δρεῖ τὴ λέξη ποὺ θὰ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα της, πάιπολα δνόμιατα ἔχουν δγεῖ στὸ προσκήνιο καὶ τὸ καθέγα τους διατείγεται πώς εἶναι τὸ σωστό. Σὲ κάθε πεδίο παρουσιάζεται τὸ πιὸ ἀλλόχοτο μπέρδεμα παρατάξεων καὶ γύρω ἀπὸ τὸ κουφάρι τῆς αληρονομιᾶς τοῦ παρελθόντος συναθροίζονται τὰ γεράκια τῆς στιγμῆς. Πτώματα πολιτικά, κοινωνικά, θρησκευτικά, ἐπιστημονικά, καλλιτεχνικά ηθικά καὶ ἄλλα, ἔχουν πληγμιυρίσει τὸν τόπο· καὶ διποὺ νὰ λυώσει καὶ τὸ τελευταῖο, δέρας δὲν θὰ καθαρίσει καὶ οἱ ἀνθρώποι δὲ θὰ μποροῦν ν' ἀγοστάνουν.

Χωρὶς τὴ δική μιᾶς ουμπαράσταση, η ἐποχὴ δὲν πρόκειται νὰ δρεῖ τὴ σωστὴ λέξη· πρέπει ἐμεῖς νὰ φροντίσουμε. «Αγ διως τὸ σα πολλὰ ἔξαρτῶνται ἀπὸ μᾶς, τὶ πιὸ λογικὸ ἀπὸ τὸ γὰ ρωτήσουμε ποιοὺς μᾶς ἔχαναν καὶ ποιοὺς σκοπεύουν νὰ μᾶς κάνουν; Τὸ ἐρώτημα ἀφορᾶ τὴν παιδεία, μὲ τὴν δποία προσπαθοῦν νὰ μᾶς κάνουν ἴχανούς γὰ δημιουργήσουμε αὐτὴ τὴ λέξη. Καλλιεργοῦν, ἀραγε, εὖσυνεδητὰ τὴ δυγκτήτητά μιᾶς νὰ γίνουμε δημιουργοὶ η μᾶς ἀντικειτωπίζουν ἀπλῶς σὰν δημιουργήματα ποὺ η φύση τους ἐπιδέχεται μιονάγχ ντρεσσάρισμα; Τὸ θέμα εἶναι πολὺ σοβαρό, δπως εἶναι καὶ κάθε κοινωνικὸ μιᾶς θέμα· γιὰ τὴν ἀκρίδεια, εἶναι τὸ σοβαρότερο, ἀφοῦ δλα τὰ ἄλλα ἔξαρτῶνται ἀπὸ αὐτό. Γίνετε κάτι ἔξαιρετικὸ καὶ θὰ ἀποδώσετε κάτι ἔξαιρετικὸ γίνετε «δ καθένας τέλειο δημιουργῆσα τοῦ ἁσυτοῦ του» καὶ η κοινωνία σας, η κοινωνικὴ σας ζωή, θὰ γίνουν κι αὐτὲς τέλειες. Γι' αὐτὸ καὶ κείνο ποὺ πάνω ἀπὸ δλα μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι τὲ μᾶς ἔχαναν τὸν καιρὸ

που ελιασταν εύπλαστοι. Τὸ θέμα τῆς παιδείας είναι θέμα ζωτικό. Λύτρος έχει πιά γίνει άρχετα σφές, και, έδω και λίγα χρόνια, διπλεμος ιωινέται στο χώρο της παιδείας μὲ μιά ζέση και μιά ελλικρίνεια που ξεπερνοῦν κατά πολὺ έκείνες του πολιτικού χώρου.

(...) Δύο είναι: οι παρατάξεις ποὺ διεκδικοῦν τή νίκην και ή κάθε μιά τους διατείνεται πώς ή δική της άρχη παιδείας ἀνταποκρίνεται σινοτότερα και πληρέστερα στις ἀπαιτήσεις μιας: οι ουιανιστές και οι ρεαλιστές.

(...) Ἡ περίοδος ἀνάγεσα στή Μεταρρύθμιση και τήν Ἐπανάσταση⁷ προσδιορίζεται — πράγμα ποὺ διατυπώνω ἀξιωματικά έδω, μιά και σκηπεύω νὰ τὸ ἀναπτύξω λεπτομερέστερα σὲ ὅλη εὐκαιρία — ἀπὸ τή σχέση μεταξύ μεγάλων και μικρῶν, Κυρίων και δούλων, Ισχυρῶν και ἀνίσχυρων, μὲ δυσ λόγια, είναι περίοδος ὑποτελείας. Πέρα ἀπὸ τὰ διάφορα ἄλλα μέσα, ποὺ γρησίευναν γιὰ τήν ἔξασφάλιση κάποιας ὑπεροχῆς, ή μόρφωση, σὲ μιορφή θύναμιης, ἔφερνε τὸν κάτοχό της σὲ καλύτερη μοίρα ἀπέναντι στὸν ἀιωνιό ποὺ τήν εἶχε στερηθεῖ⁸ και δι μιορφωμένος θεωρείτο στὸν κύκλο του, διηδύποτε εὑρὺς ή στενὸς κι ἀν ηταν, σὰν ἀνθρωπός μὲ ἐπιβολή, μὲ κύρος: ήταν αὐθεντία. Δὲν μποροῦσε διποιοσδήποτε νὰ ἀπολαμβάνει τόση ἐπιρροή και δύναμιη, ἀρα, ή παιδεία δὲν ήταν γιὰ διποιονδήποτε⁹ μιὰ ἐκπατένευση λοιπὸν προσιτή σὲ δλους ήταν ἐργόταν σὲ ἀντίφαση μὲ τήν άρχη αὐτή. Ἡ ἐκπατένευση ποὺ τοποθετεῖ σὲ θέση Ισχύος και δημιουργεῖ αὐθεντίες και ἀφέντες, τήν ἐπωχή αὐτή τῶν Κυρίων, ήταν ἔνα μέσο κυριαρχίας. Ἀλλὰ ή Ἐπανάσταση ἔπειτας αὐτή τήν Ισορροπία ἀφέντη και δούλους και πρέβαλε μιὰ νέα άρχη: δι καθένας είναι κύριος του έκαυτοῦ του. Ψυτική συνέπεια αὐτής τῆς άρχης ήταν ή ἀνάγκη νὰ γίνει ή παιδεία, ποὺ ἀναιφιεσθήτητα δημιουργεῖ Ισχυρούς, καθολική, και αὐτοιάτινης ή ἀγαζήτηση μιᾶς ἀληθινὰ καθολικής παιδείας ξεγίνε χρέος.

(...) Στήν ίδεα αὐτή ἀντιτάγμηκε πεισματικά ή ίδεα τῆς προγηγακής παιδείας, οι δὲ ἀντιδικίες και διαιράχες τους, περγύ-

ντας μέσα ἀπὸ πάριπολλες φάσεις και χλια δυὸ δνόματα, συγχέζονται μέχρι σήμερα. Γιὰ τὶς ἀντιφερόμενες θέσεις ποὺ χαρακτηρίζουν τὰ ἀγτίπολα στρατόπεδα, θὰ κρατήσουμε τὰ δνόμιατα οὐιανισμὸς και ρεαλισμὸς, δχι δέδαια σὰν τὰ πιὸ ἐπιτυχῆ, ἀλλὰ σὰν τὰ πιὸ καθιερωμένα ἀπὸ τή χρήση.

Ως τήν ἐποχή παὺ διαφωτισμὸς ἀρχισε νὰ διαλύει τὰ σκοτάδια τὸν 18ο αιώνα, ή λεγόμενη «ἀνωτέρα μόρφωση», ποὺ δρισκόταν διδιαιμαρτύρητα στὰ χέρια τῶν οὐμανιστῶν, στηριζόταν σχεδὸν ἀποκλειστικά στήν κατανόηση τῶν ἀρχαίων κλασσικῶν.

(...) Και καθὼς δ ἀρχαῖος κόσμος, μέσω τῶν κλασσικῶν και τῆς Βίβλου, κυριαρχοῦσε πάνω μιας σὰν αὐθεντία, ή συνθήκη ἀφέντη και δούλου ἀποτελοῦσε — πράγμα ποὺ ἀποδεικνύεται και ιστορικά — τήν οὐσία τῆς δλης μιας δραστηριότητας. (...) Κι ἀκόμα, ή ἐκπατένευση αὐτή δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ μείνει ἀπὸ ἀρχῆς μέχρι τέλους φοριαλιστική. Καὶ τοῦτο, ἀφ' ἐνδε μὲν γιατὶ ἀπὸ τήν πολλοὺς αἰώνες πρίν, πεθαμένη και θαμένη ἀρχαιότητα, μόνον δι τύπως, δηλαδὴ ή φόρμα τῶν γραιμάτων και τῆς τέχνης εἶχαν διασωθεῖ, και ἀφ' ἐτέρου, γιατὶ ή κυριαρχία πάνω στοὺς ἀνθρώπους ἐπιτυγχάνεται και ἔχασφαλίζεται μὲ τήν ἐγκελῶς τυπική μονάχα ὑπεροχή: δὲν χρειάζεται παρὰ μιὰ κάποια πγευματική ἐπιδεξιότητα γιὰ ἐπιβληθεῖ κανεὶς πάνω στοὺς ἀδέξιους.

(...) Ἐν τῷ μεταξύ, χάρη στήν ὥθηση τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀγαπτυσσόταν ὅλο και περισσότερο ἐνα πνεύμα ἀντίθετο σ' αὐτὸν τὸν φορμολισμό¹⁰ και ή διεκδίκηση τῶν ἀναφαλετῶν και καθολικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου συμβάδιζε μὲ τὸ αἰτημα μιᾶς καθολικῆς παιδείας. Ἡ ἀπουσία ρεαλιστικῶν βάσεων, ποὺ νὰ δρισκοῦται δηλαδὴ σὲ ἀμεση σχέση μὲ τή ζωή, ἀπὸ τὶς ἐκπατένευσης μεθόδους ποὺ ἀχολουθοῦσαν, και συγχέζουν ἀκόμα ν' ἀχολουθοῦν οι οὐμανιστές, ήταν δλοφάνερη και ἔκανε ἀκόμα πιὸ ἐπιτακτική τήν ἀνάγκη γιὰ μιὰ θετικότερη παιδεία. Ἡ γνώση ἐπρεπε γὰ είναι ζωή, νὰ είναι διάλιμα: γιατὶ μόνον στήν πραγματωσή της δρισκεται ή τελείωσή της. "Αν κατάφερναν, εισάγοντας στὸ σχολεῖο τὶς πρῶτες ὅλες γιὰ τή ζωή, νὰ προσφέρουν σὲ δλους κάτι γρήγορο, και γιὰ τὸ λόγο αὐτό, νὰ τοὺς κερδίσουν δλους μὲ τὸ

μέρος αυτής τής προετοιμασίας γιά τη ζωή και γά τους στρέφουν πρός τὸ σχολεῖο, τότε δὲ θὰ είχε κανεὶς γὰ ζηλεύει τοὺς «γραμματισμένους» γιὰ τὶς εἰδικές τους γνώσεις, καὶ δ λαὸς δὲ θάταν πλέον ἀμύνθος. Ἡ κατάργηση τοῦ λεπατείου τῶν μορφωμένων καὶ τοῦ ποιηγίου τῶν ἀγραιμάτων αὐτὴ εἶναι ή ἐπιδίωξη τοῦ ρεαλισμοῦ, καὶ γι' αὐτὸν εἶναι πιὸ προχωρημένος ἀπὸ τὸν οὐλιανισμό. Ἡ ἀρραιώση τῶν κλασσικῶν τῆς ἀρχαϊστητας ἄρχισε νὰ χάνει έδαφος καὶ, μαζὶ τῆς, ἔχασε καὶ ή πανίσχυρη αὐθεντία τὸ φωτοστέφανό της. Ἡ ἐποχὴ λιας ἀρνήθηκε τὸ σεβασμὸν πρὸς τὴ λογιότητα, διποὺς ἀργοὺς καὶ κάθε σεβαστὸν γενικώτερα.

(...) Πάντως, ή διάθεση τῶν οὐλιανιστῶν γὰ θυγδεθοῦν μὲ τὸ παρελθόν καὶ ή τάση τῶν ρεαλιστῶν νὰ δεθοῦν μὲ τὸ παρόν, δὲ φέρνουν παρὰ τὴν κυριαρχία πάνω στὸ ἐφήμερο. Ἐνῶ μόνο τὸ πνεῦμα ποὺ κατανοεῖ τὸν ἔχυτό του εἶναι αἰώνιο. Ή' αὐτὸν καὶ ή ὑπέσταση ποὺ ἔδωσαν στὴν λούτητα καὶ τὴν ἐλευθερία εἶναι ἐξηρτημένη. Πράγματι, μπορεῖ νὰ ἔξιστωιεὶ κανεὶς μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν θελλῶν· γιὰ τὴν λούτητα ὅμως μὲ τὸν ἔχυτό του, τὴν λορροπίλα καὶ τὴν συμφιλίωση τῆς ἐφήμερης μὲ τὴν αἰώνια ἀνθρώπινη φύση του, γιὰ τὴν μεταφόρτωση τῆς φυσικότητάς του σὲ πνευματικότητα, μὲ δυὸ λόγια, γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν παντοδυναμία τοῦ ἔγινον, ποὺ ἔχει αὐτάρκεια γιατὶ δὲν ἀφήγει· νὰ ὑπάρξει· τίποτα ξένοντες ἀπὸ τὸν ἔχυτό του, δύσκολα θάρροις κανεὶς ἔστω καὶ μὰ ὑπόγνωσα σ' αὐτὴ τὴν ἀρχὴν. Κι ἀν ή ἐλευθερία κατακτήθηκε — ή ἐλευθερία σὰν ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὶς ἀρχὲς — δὲν ἔπαψε διμιοὺς νὰ στερεῖται τὸ αὐτεξουσιού· κι οὔτε πάλι χάρισε στὸν ἀνθρωπὸ αὐτονομία καὶ πνεῦμα ἀνθρώπου, ἀπελευθερωμένο δηλαδή, ἀπὸ τὰ σκαριπανεθάσιατα τῆς νόησης. Βέβαιο, δ ἀνθρωπὸς μὲ τὴν τυπικὴ μόρφωση, δὲν ἔταν δυνατὸν νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸν ὥκεανὸ ποὺ ἀντανακλοῦσε τὴν καθολικὴ παιδεία, καὶ ἀπὸ ἀνθρωπὸς «ἀνιτέρας μορφώσεως» ἔγινε ἀνθρωπὸς «εἰδικής μορφήσεως» (καὶ σὰν τέτοιος δικτηρεῖ φυσικὰ τὴν ἀδιαφιλούχητη ἀξία του ἐφέστου γιὰ καθολικὴ παιδεία πρέπει· νὰ ἐπεκτείνεται μέχρι τὶς τελευταῖες μιονοιέρειες τῆς εἰδικῆς παιδείας). Άλλα καὶ δ ἐκπαιδευμένος σύκιφων γιὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ

ρεαλισμοῦ ἀνθρωπος, δὲν προχώρησε πέρα ἀπὸ τὴν λούτητα μὲ ἄλλους, τὴν ἐλευθερία ἀπὸ ἄλλους, οὔτε ξεπέρασε τὸν λεγόμενο «πρακτικὸ ἀνθρωπό». Φυσικά, η κενή εὐγένεια τοῦ οὐλιανιστή, τοῦ δανδή, δὲν ἔταν δυγατὸν γὰ ἀπορύγει τὴν πτώση· ἀλλὰ· δικητής ἀκτινοθολοῦσε τὸ χαλκοπράσινο τοῦ ὑλισμοῦ καὶ δὲν ἔταν τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἔναν κακόγουστο ματεριαλιστή.

Δανδισιδός καὶ ὑλισμός ρίχτηκαν στὸ κυνήγι ἐξαιρέτων νέων καὶ νεανίδων, ἀγταλλάσσοντας μάλιστα, παραπλανητικά, πολλὲς φορές, τὴν ἀριτατωσιά τους· δόπτε, ἐμφανίζεται δ δανδής ἐπιδεικνύοντας τὸν χονδροειδῆ κυνισμὸ του, καὶ δ ὑλιστής τὴν εὐγενική του λευκότητα. Ἀναμφισβήτητα, τὸ ζωντανὸ ξύλο τοῦ ρόπαλου τῶν ὑλιστῶν θὰ τοσκίσει πολὺ σύντομα τὸ ξερὸ ραδό τοῦ παρηκματισμένου δανδησμοῦ· ἀλλὰ ζωντανὸ η γερό, τὸ κούτσουρο εἶναι κούτσουρο· κι ἀν θέλουμε ή φλόγα τοῦ πυρέματος νὰ λάμψει, τὸ κούτσουρο πρέπει νὰ καεῖ.

(...) Τὸ βασικὸ σφάλμα τῆς ἐποχῆς μας διαιωνίζεται· γιατὶ ή γνώση δὲν δδηγεῖται στὴν κάθαρση καὶ τὴν τελείωσή της· γιατὶ μένει πάγτα κάτι τὸ ὑλικό, η τυπικό, κάτι θετικό· γιατὶ δὲν ἐπεκτείνεται ὡς τὸ ἀπόλυτο· γιατὶ μᾶς βαραίνει σὰν φορτίο. Θάπρεπε, σὰν τοὺς ἀρχαίους, νὰ ζητᾶ κανεὶς τὴ Λήθη, γὰ πίνει ἀπὸ τὴ θαυματουργὴ πηγὴ της· ἀλλιῶς δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ φτάσει τὸν ἔχυτό του. (...) Η ἀληθινὴ γνώση τελειώνεται· μόλις πάψει νὰ εἶναι γνώση καὶ ξαναδρεῖ, μεταμορφωμένη σὲ ἀνθρώπινο ἔνστικτο, τὴν ἀμεσότητα τῆς... Θέλησης. «Ἐτσι, αὐτὸς ποὺ γιὰ πολλὰ χρόνια ἀναζητοῦσε τὸν «προορισμὸ του», θὰ ἔρξε δλες τὶς ἀνησυχίες καὶ τὰ προσκυνήματα τῆς. ἀναζητησής του μέσα στὴ Λήθη μᾶς ἀπλῆς αἰσθητης, ἔνδος ἐντίκτου ποὺ στὸ ξῆρης θὰ τὸν καθοδηγεῖ· σ' αὐτὸν δρῆκε τὸν «προορισμὸ του». Αὐτὸς ποὺ κανηγούσε μανιασμένα μέσα ἀπὸ χίλια δυὸ στεγὰ καὶ μονοπάτια, ἀμέσως γιόλις ἀγαγγιωριστεῖ, φουντώνει σὰν φλόγα θήικης θέλησης καὶ ἀνάβει τὴν καρδιὰ τοῦ κυνηγοῦ του, ποὺ δὲν χάνεται πιὰ σὲ ἀναζητήσεις ἀλλὰ ξανακερδίζει τὴ ζωντάνια καὶ τὴν φυσικότητά του.

(...) Λύτο είναι τὸ τέλος καὶ συγχρόνως ἡ ἀποθέωση καὶ ἡ αιωνιότητα τῆς γνώσης: ἡ γνώση ποὺ ἔχοντας ξαναγίνει, σὰν θέληση πιά, διμεση καὶ φυσική, λειτουργεῖ καὶ ἀποκαλύπτεται μὲνέα μιορφή καὶ σὲ κάθε ἐνέργεια. Ή Θέληση δὲν κατέχει τὴν πρώτη θέση στὴν φυσική σειρά, ὅπως θέλουν νὰ μᾶς κάνουν νὰ πιστέψουμε οἱ πρακτικοί δὲν μποροῦμε νὰ παρακάμψουμε τὴν γνώση γιὰ νὰ φτάσουμε, τάχα, πιὸ γρήγορα στὴ Θέληση. Ἰσα-ἴσσω, ἡ γνώση είναι ἔκεινη ποὺ καταλήγει, κορυφούμενη, σὲ θέληση — μόλις ἀποδάλλει τὴν συγκεκριμένη μιορφή τῆς καὶ αὐτοδημιουργήθετ σὰν πνεῦμα ποὺ «πλάθει μόγο τὸ δικό του σῶμα». Γι' αὐτὸ καὶ οἱ πρόσκαιρες προχειρότητες, διφοριαλισιδες καὶ διεραλισιδες, διδανδισιδες καὶ διύλισμός, προσκολλώνται σὲ μιὰ διποιαδήποτε παιδεία ποὺ δὲν φέρονται σ' αὐτὸν τὸν ταυτόχρονο θάνατο καὶ ἀνάληψη τῆς γνώσης. Μιὰ γνώση ποὺ δὲν διύλιζεται καὶ δὲν συγκεντρώνεται πρὸς τὴ θέληση ἦ, μὲ ἄλλα λόγια, μιὰ γνώση ποὺ καταφέρνει μονάχα νὰ μὲ διχαίωνται σὲν ἀπόκτηγια καὶ σὲν διός μου — αὐτὴ νὰ είναι τὸσα διαθειὲς τουτισιένη μὲντο ποὺ είμαι, ὥστε τὸ 'Ἔγώ, κινούμενο ἐλεύθερα, χωρὶς νὰ σέργει μιαζή του κανένα φορτίο, γὰρ διασχίζει τὸν κόσμο διατηρώντας ἀκέραιη τὴ φρεσκάδα τῶν αἰσθήσεών του — μιὰ γνώση ποὺ δὲν ἔχει γίγει προσωπική, θάταν πενιγρή προετοιμασία γιὰ τὴ ζωή. Δὲν ἀφήγουν τὰ πράγματα γὰρ φθάσουν ὡς τὸ ἀφηρημένο κι ὄμιως, μονάχα σ' αὐτὸ δρίσκει κάθε συγκεκριμένη γνώση τὴν ἀληθινή της δικαίωση, γιατὶ σ' αὐτὸ διὰλητηνέεται πράγματα, ἔξαιρλώνεται, ἐνῷ ταυτόχρονα, διαθρωπος φθάνει στὴν καθαρή καὶ ἔσχατη ἀπελευθέρωση. Μόνον στὴν ἀφαρεση ὑπάρχει ἐλεύθερα: διαθρωπος ἐλεύθερος είναι μόνον ἔκεινος ποὺ ἀπέρριψε τὸ συγκεκριμένο καὶ καρπώθηκε αὐτὸ ποὺ τοῦ ἀπέσπασε, διαταγίζοντάς το μέσα στὴν ἐνότητα τοῦ 'Ἔγώ του.

"Ἄν τὸ αἴτημα τοῦ καιροῦ μιας είναι νὰ προωθήσουμε — τώρα ποὺ πιὰ κατατίσαιμε — τὴν ἐλεύθερα τῆς σκέψης ὡς τὸ ἀκραίο ἔκεινο διπου μεταποιηφώνεται σὲ ἐλεύθερα τῆς θέλησης, καὶ νὰ τὴν καταστήσουμε, μὲ τὴ μιορφή αὐτή, ἀρχὴ μᾶς νέας ἐποχῆς, τότε. ἡ γνώση δὲν μεπορεῖ νὰ πειωρεῖται τελικός σκοπὸς τῆς παιδείας. Ο ρόλος αὐτὸς ἀγήκει στὴ θέληση ποὺ γεννιέ-

ται ἀπ' τὴ γνώση, καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ ἔκφραση αὐτοῦ, στὸ διποιὸ ἡ παιδεία πρέπει γὰρ ἀποδιλέπει είναι διποιὸ ποιοστὸς τὸς θέλησης ἀληθερος διαθρωπος. Η ούσια τῆς ἀληθείας ἔγκειται στὸ νὰ ἀναδυθεῖ μόνη της, καὶ ἡ ἀνάδυση αὐτὴ περγά μές ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ἐγώ, τὴν ἀπελευθέρωση του ἀπὸ κάθε ξένο στοιχεῖο, τὴν ἔσχατη ἀφαρεση ἡ ἀπόρριψη κάθε ἀρχῆς, τὴν ξανακερδίαιενη φυσικότητα. Πλάσματα τόσα τέλεια διληθινά, δὲν διγήκαν ποτὲ ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἀν μολαταῦτα ὑπάρχουν, ὑπάρχουν παρὰ τὸ σχολεῖο.

"Ἄν τὸ σχολεῖο μᾶς κάνει κυρίαρχους τῶν πραγμάτων, τὸ πολὺ-πολὺ κυρίαρχους τῆς φύσης μας, διβλου δὲν σημαίνει πώς μᾶς κάνει καὶ ἐλεύθερες φύσεις. Καμμια γνώση, δισοδήποτε πλατεία καὶ βαθειά, καμμια εύστροφία καὶ διξύτητα πνεύματος, καμμια διαλεκτικὴ δειγότητα δὲν μᾶς σώζει: ἀπὸ τὸν ἐκχυδαίσμο τῆς σκέψης καὶ τῆς θέλησης. Δὲν είναι δέδα: πρὸς τιμὴν τοῦ σχολείου τὸ διτε διγαίονυμε ἀπ' αὐτὸ κωρίς ἐγωϊσμό. Ολες οι μορφὲς τῆς αὐτάρεσκης ματαιοδοξίας καὶ ἀπληστίας, γραφειοκρατικῆς φιλοδοξίας, μηχανικῆς καὶ δουλικῆς ὑπερπροθυμίας, ὑποκρισίας κλπ. συνδυάζονται λαμπρά καὶ μὲ τὴν πλατειὰ γνώση καὶ μὲ τὴν λεπτὴ κλασσικὴ μόρφωση, καὶ καθώς δλες αὐτὲς οι γνώσεις δὲν ἀσκοῦν καμμια ἐπίδραση στὴν ήθική μας συμπεριφορά, ἡ τύχη ποὺ τοὺς ἐπιφυλάσσεται συγήθως είναι ἡ ἀπόλυτη ἀχρηστία, ἀφ' ής στιγμῆς πάψουν νὰ ἔχουν ἐφαρμογή, τινάζει κανεὶς ἀπὸ πάνω του τὴ σκέψη τοῦ σχολείου. Καὶ δλα αὐτά, ἐπειδὴ ἡ διάπλαση τοῦ ἀτόμου ἀναζητεῖται στὸ τυπικὸ ἢ στὸ διάλεκτο — στὴν καλύτερη περίπτωση, καὶ στὰ δυο — καὶ δχι στὴν ἀληθεία, στὴν καλλιέργεια τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου.

(...) Στὸ χώρο τῆς παιδαγωγικῆς, ὅπως καὶ σὲ πολλοὺς διλλούς, δὲν ἀφήγουν ἕχοντας γάρ ξεινιτίσει, τοσχίζουν κάθε ἀπόπειρα ἀντιλογίας, ἀπαιτοῦν ὑπακοή. Τὸ μόνο ποὺ τοὺς ἐνδιαφέρει είναι ἔνα γνέσσαρισμα στὶς φάρμες καὶ τὴν πρακτική, καὶ ἀπὸ τὰ μὲν ὀδηγιστικὰ μαγειρεῖα διγαίονυμε μονάχα σοφολογιώτατοι, ἀπὸ δὲ τὰ ρεαλιστικὰ μόνον εχρήσιμοι πολίτες: ἀλλὰ καὶ οἱ πρῶτοι καὶ οἱ δεύτεροι είναι πλάσματα ὑποταγμένα.

Η καλή «τεύχα» τῆς ἀνυπακοῆς καταπνίγεται θλιψιά, καὶ, μαζὶ μ' αὐτήν, ἡ ἐξέλιξη τῆς γνώσης σὲ ἐλεύθερη θέληση. Τὸ πνεῦμα λοιπὸν τοῦ φιλοτεῖσμοῦ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς σχολικῆς ζωῆς. "Οπως στὰ παιδικά μας χρόνια μάθαμε νὰ συμμορφωνόμαστε μὲ διτεῦρης ποτε τις ἐπέδαλλαν, ἔτοι κι ἀργότερα συμμορφώνομαστε - καὶ προσαρισθεῖσε στὶς περιστάσεις, ἀκολουθοῦμε τὸν κατρό, γιγάντιας οἱ ὑπηρέτες του καὶ οἱ λεγόμενοι «καλοί πολίτες». Ποὺ λοιπὸν καλλιεργεῖται, ἀντὶ γιὰ τὸ πνεῦμα ὑποταγῆς, τὸ ἀντιρρησιακὸ πνεῦμα; Ποὺ ἐκπατιδεύουν, ἀντὶ γιὰ τὸν ἀνθρωπὸ ποὺ μιαλαίνει, τὸν ἀνθρωπὸ ποὺ δηλιουργεῖ; Ποὺ γίνεται ὁ δάσκαλος συνεργάτης, ποὺ ἀναγνωρίζεται; ἡ γνώση ἵστην πρώτη μορφὴ τῆς θέλησης; Ποὺ τέλος πάντων ὁ ἐλεύθερος ἀγθρωπός, καὶ δχι ὁ ἀπλῆς ιυρφωιένος, δρίζεται σκοπός; Όχι: σὲ πολλὰ μέρη, δυστυχῶς—Ἄλλος ὁργίζουν δηλέουν ὅλο καὶ πιὸ καθαρά, πώς οὔτε ἡ ιυρφωση, οὔτε ὁ πολιτισμὸς εἴναι τὸ μεγάλο κατόρθωμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ αὐτεξούσιο. Πρέπει λοιπὸν ἡ μὲν φωση η νὰ παραμεληθεῖ; Κάμε ἀλλοὶ ἀφοῦ δὲν εἰμιστε διατεθειμένοι νὰ ἀργήσουμε τὴν ἐλεύθερία τῆς σκέψης νὰ χαθεῖ παρὰ ιένον μέσα στὴν ἐλεύθερία τῆς θέλησης, στὴν δποία θὰ ἔχει μεταιωργωθεῖ. Ἄλφοῦ καὶ ἐφόδουν ὁ ἀνθρωπὸς θεωρήσει ζήτημα τιμῆς τὸ νὰ ζητῇ! Ζεται στὸν ξαυτό του, νὰ γνωρίζει δηλαδή, τὴν αὐτοτέλεια, τὴν αὐτογνωσία, τὴν ἐλεύθερία, αὐτομάτως τείνει καὶ στὴν καταπολέμηση τῆς ἀγνοικῆς ἡ δποία καθιστᾶ τὸ ξένο ἀντικείμενο ποὺ ἡ συνείδηση δὲν ἔχει διαπεράσει, ἀπροσπέλαστο καὶ ἐπόδιο στὴ γνώση τοῦ ξαυτοῦ του. Λγ ξυπνήσουν στοὺς ἀνθρώπους τὴν ἰδέα τῆς ἐλεύθερίας, οἱ ἐλεύθεροι ἀνθρωποι θὰ διγωνίζονται κάθε στιγμὴ νὰ κερδίζουν τὴ δική τους ἴλευθερία. Λς συνεχίσουν νὰ τοὺς κάνουν ἀπλῆς ιυρφωιένους, καὶ θὰ μποροῦν ἀνὰ πᾶσα στιγμὴ νὰ ὑποτάσσονται: στὶς περιστάσεις, μὲ τὸν πιὸ λεπτὸ καὶ καλλιεργημένο τρόπο καὶ θὰ ὑπηρετοῦν πιστὰ τὸ πνεῦμα ὑποταγῆς. Τί είναι στὴν πλειοφύρια τους τὰ λεπτὰ καὶ καλλιεργημένα μας πνεύματα; Σαρκαστές, ἰδιοκτήτες σκλάδων, σκλάδοι κ' ο! Ίδιοι.

Οι ρεαλιστὲς έχουν κάποιο δίκιο ὅταν ύπερηφανεύονται γιὰ τὸ μεγάλο τους πλεονέκτημα, νὰ μήν έκπαιδεύουν ἀνθρώπους ἀ-

πλῶς καλλιεργηγητέους ἀλλὰ ἀγθρώπους λογικούς καὶ χρήσιμους πολίτες. Η βασική τους ἀρχή, νὰ διδάσκουν τὸ κάθε τι σὲ σχέση μὲ τὴν πρακτικὴ ζωῆς, θὰ μποροῦσε πράγματι νὰ ἀναγνωριστεῖ σὰν ἔμβλημα τῆς ἐποχῆς μας, ἀρκεὶ μονάχα νὰ μήν έννοούσαν τὴν πρακτικὴ στὴν ἀγοραία της ἔνοια. Η ἀληθινὴ πρακτικὴ δὲν είναι τὸ νὰ δρεῖς ἔνα δρόμο στὴ ζωή, καὶ ἡ ἀξία της δὲν ἔγκειται στὴ χρησιμότητά της γιὰ τὴν ἐπιτυχία πρακτικῶν σκοπῶν. Η ἀληθινὴ πρακτικὴ είναι ἐκείνη ποὺ ἐπιτρέπει στὸν ἐλεύθερο ἀνθρωπὸ νὰ ἀποκαλυφθεῖ, καὶ ἡ γνώση ποὺ ξέρει νὰ πεθάνεις είναι ἐλεύθερία ποὺ δίγει ζωή. Πρακτικὴ ζωή! Νομίζουν πώς κάτι μᾶς εἰπαν μ' αὐτό ἀλλὰ καὶ τὰ ζῶα ἀκόμα διάγουν ζωή πρακτικώτατη: μόλις ἡ μητέρα τους τελειώσει τὴν κανονικὴ περίοδο ἀπογαλακτισμοῦ, ἡ ἀναζητοῦν τὴν τροφὴ τους γυρίζοντας σὲ λειθάδια καὶ δάση κατὰ τὸ κέφι τους, ἡ μπαίγουν στὸ ζυγὸ τῆς δουλειᾶς. Ο Σάιτλιν, μὲ τὴ βαθειά του γνώση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ζώων, θὰ μποροῦσε νὰ προχωρήσει τὴ σύγκριση πολὺ πιὸ θαυμιά, ὥσ τὴν καρδιὰ τῆς θρησκείας, ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὸ ἔργο του «Ἐπιστήμη τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ζώων»⁸, ἔνα βι:βλίο πολὺ διδακτικὸ γιὰ τὴν προσέγγιση ποὺ ἐπιχειρεῖ ἀνάμεσα στὸ ζῶο καὶ τὸν πολιτισμένο ἄνθρωπο, τὸν πολιτισμένο ἄνθρωπο καὶ τὸ ζῶο. Η ἀπαφή αὐτή, «γὰ διδάξουμε τοὺς ἄνθρωπους σύμμαχους μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς πρακτικῆς ζωῆς», φτιάχνει μονάχα άνθρωπους μὲ ὀρχές, ποὺ σκέφτονται καὶ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ πεποιθήσεις καὶ δχι άνθρωπους ποὺ αὐτοδημιουργοῦνται ἐκ πεποιθήσεως⁹ πνεύματα νομιστικῆς, δχι ἐλεύθερα. Ἐντελῶς ἀλλο πράγμα είναι δὲν ἀνθρωπος, ποὺ τὸ σύνολο τῶν σκέψεων καὶ ἐνεργειῶν του ξεζελίζεται καὶ ἀγανεύγεται ἀστατικήτα, ἀπὸ ἐκεῖνην πακι μένει πι:στὸς στὶς πεποιθήσεις του. Οἱ πεποιθήσεις είναι στάσιμες, δὲν ρέουν περγάντας πάλι καὶ πάλι μὲς ἀπὸ τὴν καρδιά, δπως τὸ αἷμα ποὺ συγέχεις ἀγανεύγεται, ἀλλὰ παγώνουν, γίνονται μάζα συμπαγῆς καὶ παραμένουν — ἀκόμη κι ὅταν δὲν ἔχουν ύποδηθεῖ ἀλλὰ κατακτηθεῖ — κάτι τὸ στατικό κι δχι μόγο, ἀλλὰ θεωροῦνται καὶ ιερές. Η ρεαλιστικὴ λοιπὸν παιδεία μπορεῖ νὰ θγάδει χαρακτῆρες σταθερούς, ἀλύγιστους, δυνατούς, άνθρωπους ἀκλόνητους, ἀφοςιωτένες καρδιές, πράγματα ποὺ γιὰ τὸν περιβόγητο άνθρωπο

μας· ἀποτελεῖ ἀνεκτίλητο κέρδος· οἱ αἰώνιοι δῆμοις χαρακτήρες, ποὺ ἡ σταθερότητά τους ἔγχειται στὴ συνεχῆ ροή τῆς ἀδιάκοπης αὐτοδημουργίας τους, καὶ ποὺ εἶναι αἰώνιοι ἀκριβῶς γιατὶ διαμεριφώνονται κάθε στιγμῇ καὶ γιατὶ ἡ παροδικὴ κίνηση τῶν ἔκαστοτε ἐκδηλώσεών τους ἀπορρέει ἀπὸ τὴ φρεσκάδα καὶ τὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀθάνατου πνεύματός τους, ποὺ δὲν μαραίνεται καὶ δὲν γερνᾷ ποτὲ — αὐτοὶ δὲν φτιάχνονται μὲ τέτοια παιδεία. Λύτρο ποὺ ἀποκαλοῦν σταθερὸ χαρακτήρα, εἶναι — καὶ στὴν καλύτερη ἀκόμα περίπτωση — ἀπλῶς ἀκαμπτος. "Ἄν πρόκειται νὰ τελειώσῃ πρέπει ταυτόχρονα νὰ γίνει πάσχων, νὰ νοιώθει τὴν ἀνατριχίλα καὶ τὰ ρίγη τοῦ χαρούμενου πάθους μιᾶς ἀδιάκοπης ἀναέωσης καὶ ἀναγέννησης.

Οἱ ἀκτίνες λοιπὸν τῆς παιδείας πρέπει νὰ συγχεντρώνονται σὲ μιὰ ἑστία: τὴν προσωπικότητα. "Η γνώση, δοσοθειὰ καὶ ἐμπειριστατικήν καὶ ἄν εἶναι, ἡ δοσο πλατεῖα καὶ ἐπιφανειακή, δὲν παύει νὰ εἶναι ἀπόκτημα καὶ δόξα, παρὰ μίονον ἀγέλης φανισθεῖ μέσα στὸ Ἑγώ, ἀπ' δόπου θάξης ἐπεγδήσει καὶ πάλι: παντοδύναμη, σὰν θέληση, σὰν ἀσύλληπτο καὶ ἀκατάληπτο πνεῦμα. "Η γνώση φθάνει σ' αὐτὴ τὴν πιεταιμόρφωση μιδίας πάψει νὰ μένει προσκολλημένη σὲ ἀγτικείμενα, μιδίας γίνει καθαρὴ γνώση ἥ — ἀν αὐτὸν εἶναι σαφέστερο — μιδίας γίνει γνώση τῆς σκέψης, αὐτοσυνείδηση τοῦ πνεύματος. Τότε, μετατρέπεται, μποροῦμε νὰ ποῦμε, σὲ ἔνστικτο, παρόριηση τοῦ πνεύματος, σὲ ὑποσυνείδητη γνώση, γιὰ τὴν δόποια μπορεῖ κανεὶς νὰ πάρει μιὰν ἰδέα, παραβάλλοντάς την μὲ τὸ πῶς πολλές καὶ ποικίλες ἐμπειρίες λειτουργοῦν μετουσιωμένες στὸ τόσο ἀπλὸ αὐτὸν αἰσθητικὸν ποὺ δοκιμάζει κανεὶς ἀπολύτως φυσικὰ καὶ ποὺ λέγεται κοινωνικὴ σημειεριφορά. "Ολες οἱ σκόρπιες γνώσεις ποὺ ἀποχοιτίζονται ἀπὸ αὐτές τὶς ἐμπειρίες, συγχεντρώνονται καὶ γίνονται ἀμεσηγνώση ποὺ σὲ κάθε στιγμή καθορίζει αὐτόκιτα τὶς ἐνέργειες τοῦ καθενός. "Αλλὰ γηγάνωση, γιὰ νὰ φτάσει σ' αὐτὸν τὸ σημεῖο ἐξαυλώσεως, πρέπει ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπ' δλα τὰ φιαρτά της μέρη καὶ νὰ γίνει ἀθάνατη-θέληση!

Τὸ δὲ τὴ γνώση δὲν ἀποτάξεται ὡς τὴ θέληση, τὴν αὐτοεφαρμογή, τὴν καθαρὴν πρακτική, ἐξηγγεῖ τὴν ἀθλιότητα τῆς παιδείας μιας. Οἱ ρεαλιστές διέχριναν τὴν ἔλλειψη ἀλλὰ δὲν δρῆκαν

γιὰ τηραπεία, παρὰ ἕνα τρόπο ἀρκετὰ ἀξιοθέρηγητο: νὰ διαμορφώσουν πγεύματα πρακτικά, κενὰ ἴδεων καὶ ἀλμυδεμέγα. Τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν μαθητῶν μιας εἶναι ζωγτανὰ παραδείγματα αὐτῆς τῆς θιλιθερῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων. Εύνουχισμένοι: μὲ τὸν ἐκπληκτικώτερο τρόπο, συνεχίζουν νὰ εύγουχίζουν· ντρεσσαρισμένοι, συνεχίζουν νὰ γτρεσσάρουν.

"Αλλὰ ἡ ἐκπαίδευση πρέπει νάναι προσωπικὴ καὶ, ἔχινωντας πάντα μὲ βάση τὴ γνώση, νὰ ἔχει πάντα στὸ γοῦ της πώς δὲν πρέπει γὰ καταλήξει σὰν ἀπόκτημα τοῦ Ἐγώ ἀλλὰ σὰν τὸ ἴδιο τὸ Ἐγώ. Μὲ δυσὶ λόγια, τὸ θέμα δὲν εἶναι νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ γνώση, ἀλλὰ τὸ ἀτομοὶ γὰ φθάσει μόνο του στὴν πλήρη του ἀγάπτηξη. "Η παιδαγωγικὴ δὲν πρέπει πιὰ γὰ ἀποδέπει στὸν ἐκπολιτισμὸ ἀλλὰ στὴν καλλιέργεια ἐλεύθερων ἀτόμων, φύσεων κυριαρχικῶν. Κι αὐτὸ σημαίνει πώς ἡ θέληση, ποὺ ὡς σήμερα καταπιεζόταν μὲ τέτοια μανία, πρέπει γὰ πάψει γὰ ἀποδυναμώνεται. "Αφοῦ δὲν καταστέλλουν τὴν ἔφεση γιὰ γνώση, γιατὶ καταστέλλουν τὴν ἔφεση γιὰ θέληση; "Αφοῦ καλλιεργοῦν τὴ μία, γὰ καλλιεργήσουν λοιπὸν καὶ τὴν ἄλλη. "Η ἀγυπακοὴ καὶ τὸ πεῖσμα τῶν παιδιῶν ἔχουν τὰ ίδια δικαιώματα μὲ τὴν πειρέγειά τους. Κάνουν δὲ τι μποροῦν γιὰ νὰ κεντρίσουν τὴν τελευταία: νὰ κεντρίζουν λοιπὸν καὶ τὴ φυσική δύναμη τῆς θέλησης: τὴν κάγτιλογία. "Αγ τὸ παιδί δὲν συγειδητοποιεῖ τὴν ταυτότητά του, τότε ἀπλούστατα στερεῖται τὸ πιὸ βασικό. Νὰ πάψουν λοιπὸν νὰ ἐμποδίζουν τὴν ὑπεργράνειά του, τὴν ειλικρίνειά του. "Η δική μου ἐλευθερία δὲν ἀπειλεῖται ἀπὸ τὴν ἐπαρσή του. "Αν ἡ ὑπεργράνειά του ἔξελιχθεῖ σὲ «μαγκιά», τὸ παιδί μὲ πλησιάζει ἀπειλητικά, ἀλλὰ Ἑγώ, ποὺ εἴμαι τὸ ἴδιο ἐλεύθερος μ' αὐτό, δὲν εἴμαι διόλου ὑποχρεωμένος νὰ τὴν ὑποστῶ. Εἶναι δῆμος δημάρχη, γιὰ νὰ ἀμυνθῶ, νὰ προσάλλω τὸ βολικὸ πχραπέτασμα τῆς ἀρχῆς; "Οχι, θὰ τοῦ ὀντιτάξω τὴ δύναμη τῆς δικῆς μου ἐλευθερίας μπρὸς στὴν δόποια ἡ ἐπαρση τοῦ μικροῦ σπάζει αὐτομάτως. "Ο διοικητικός δινότρωπος δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ εἶναι ἀρχή. "Αν ἡ ειλικρίνεια καταγτήσει θρασύτητα, ἡ δύναμη τῆς τελευταίας θὰ ἔξατμισθεῖ μπρὸς στὴν πανίσχυρη τρυφερότητα μιᾶς ἀληθινῆς γυναίκας, μπρὸς στὴ μητρικότητά της ἡ μπρὸς στὴν ψυχραιμία τοῦ πατέρα. Πρέπει γὰ εἶναι πολὺ ἀδύναμος κανεὶς γιὰ νὰ

Ιχει άνάγκη νὰ περιβληθεὶ ἀξίωμα, καὶ κάνει λάθος ἀν νομίζει πώς
Θὰ θεραπεύσει τὴν ἀγαῖδεια μὲ τὴν τραινοχρατία. Θέλουν γὰ ἐμπνέουν
σεβαστὶδ καὶ φόδο ἀλλὰ τὰ πράγματα αὐτὰ ἀνήκουν στὴν ἐποχὴ
τοῦ ροκοκό, καὶ εἶναι πιὰ ξεπερασμένα.

Μὲ ποιόν λοιπὸν τὰ δάζουμε ὅταν ἀναλογοῦμε τὰ σφάλ-
ματα τῆς ογκιερινῆς σχολικῆς ἐκπαίδευσης; Μὲ τὸ ὅτι τὰ σχολεῖα
ξέακολουθοῦν γὰ κυριαρχοῦνται ἀπὸ τὴν ξεπερασμένη ἀρχὴ τῆς
γνώσης ποὺ ἀποκλείει τὴν θέληση. 'Η νέα ἀρχὴ, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς
θέλησης τῆς μετουσιωμένης γνώσης. Λύτο λοιπὸν ποὺ χρειάζεται δὲν
εἶναι «νὰ ἔναριονισθεὶ τὸ σχολεῖο μὲ τὴν ζωὴ», ἀλλὰ τὸ σχολεῖο
νὰ εἶναι ζωὴ, καὶ μέσα σ' αὐτό, δημιουργία καὶ παγτοῦ ἀλλοῦ, ἡ αὐτα-
ποκάλυψη τοῦ ἀτέμου νὰ δρίζεται σκοπός. 'Η καθολικὴ σχολικὴ
ἐκπαίδευση νὰ εἶναι ἐκπαίδευση γιὰ ἐλευθερία, σχὶς γιὰ ὑποταγή.
Νὰ εἶναι κανεὶς ἐλεύθερος — αὐτὸς εἶναι ἡ ἀληθινὴ ζωὴ. 'Ο ρεα-
λισμὸς, διαπιστώνοντας τὴν τέλεια ἀπουσία ζωῆς στὸν οὐμανισμό,
θάπτεται γὰ ἔχει φτάσει σ' αὐτὸς τὸ συμπέρασμα. "Ομως τὸ μόνο
ποὺ τὸν ἐνόχλησε τὴν ἡ ἀνικανότητα τῶν οὐμανιστῶν γιὰ τὴ λε-
γόμενη πρακτικὴ (ἀστικὴ, δχι προσωπικὴ) ζωὴ, καὶ έτσι, ἀντι-
δρῶντας σ' αὐτὴν τὴν καθαρὰ φοριαλιστικὴ ἐκπαίδευση, στράφηκε
σὲ μιὰ ἐκπαίδευση καθαρὰ ὄλιστικὴ, μὲ τὴν ἐντύπωση πώς, παρέ-
χοντας ὅλη χρήσιμη στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, δχι μήδον γὰ ξεπεργοῦ-
σε τὸν φοριαλιστὶδ ἀλλὰ θὰ ικανοποιοῦσε καὶ τὴν ὑψηλότερη ἀ-
νάγκη. "Οιως, καὶ ἡ πρακτικὴ ἐκπαίδευση ἀπέχει πολὺ ἀκόμια
ἀπὸ τὴν προσωπικὴ καὶ ἐλεύθερη καὶ ναὶ μὲν ἡ πρώτη παρέχει
στὸν καθένα τὴν ικανότητα νὰ τὰ δράλει πέρα μὲ τὴ ζωὴ, ἀλλὰ
ἡ δεύτερη τοῦ δίνει τὴ δύναμιν γὰ ἀνάφει μέσα του τὴ σπίθα τῆς
ζωῆς: ἀν ἡ μία προετοιμάζει τὸν μαθητὴ γιὰ νὰ νοιώθει: δινετα
στὴ ζωὴ, ἡ δλλὴ τοῦ μαθαίνει γὰ νοιώθει ἀνετα μὲ τὸν ἑαυτό του.
Δὲν κατακτήσαμε τὸ πᾶν ἀν γίνουμε χρήσιμα μέλη τῆς κοινωνίας.
Θὰ κατακτήσουμε τὸ πᾶν, μήδον ἀν γίνουμε δινηρωποὶ ἐλεύθεροι,
δινηρωποὶ ποὺ ἀναδύονται μέσα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό τους, αὐ-
τοδημιουργούμενοι δινηρωποί.

"Αν λοιπὸν τὸ αἰτητια τῆς νέας ἐποχῆς εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς
θέλησης, ἡ παιδαγωγικὴ πρέπει νὰ δρίζει σῶν ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς
τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐλεύθερης προσωπικότητας. Οἱ οὐμανιστὲς καὶ

οἱ ρεαλιστὲς ξέακολουθοῦν γὰ περιορίζονται: στὴν καλλιέργεια τῆς
γνώσης ἡ, στὴν καλύτερη περίπτωση, καλλιεργοῦν τὴν ἐλευθερία
τῆς σκέψης: μᾶς κάνουν — μὲ μιὰ ἐλευθερία θεωρητικὴ — ἐλεύ-
θερους στοχαστές. Μὲ τὴ γνώση ὅμως γινόμαστε μόνον ἐσωτερικὰ
ἐλεύθεροι (μιὰ ἐλευθερία ποὺ διπωσδήποτε δὲν πρέπει νὰ ἔγκατα-
λειφθεῖ). ξέωτερικά, μ' ὅλη μας τὴν ἐλεύθερη σκέψη καὶ τὸν ἐλεύ-
θερο γοῦ, παραμένουμε ὑπάκουοι καὶ δοῦλοι. Καὶ πράγματι, ἡ ξέω-
τερικὴ ἐλευθερία εἶναι γιὰ τὴ γνώση ὅτι, ἡ ἀκριβῶς ἡ ἐσωτερική,
ἡ ηθικὴ ἐλευθερία εἶναι γιὰ τὴ θέληση. Μόνον μ' αὐτὸς τὸ εἶδος ἐκ-
ποίεις — γιατὶ σ' αὐτὴν συναντῶνται δ ἀνάτερος μὲ τὸν κα-
τώτερο — φτάνουμε γιὰ πρώτη φορά στὴν ἀληθινὴ ισότητα, τὴν
ισότητα τῶν ἐλεύθερων ἀτόμων: μόνον ἡ ἐλευθερία εἶναι ισότητα.

Θὰ μποροῦμε κανεὶς, φάγκοντας γιὰ δύναματα, νὰ νομίζει πώς
αὐτοὶ παύ ξεπεργοῦν τοὺς οὐμανιστὲς καὶ τοὺς ρεαλιστὲς εἶναι οἱ
μυρωλιστές, ἀφοῦ τακοπὸς τῶν τελευταίων εἶναι ἡ ηθικὴ διάπλαση.
Όποτε καὶ θὰ ὀκουστεῖ, φυσικά, ἡ διαμαρτυρία πὼς θέλουν καὶ
πάλι γὰ μᾶς φορτώσουν πάγιους ηθικοὺς νόμους καὶ πώς στὸ δά-
θος, ἔτσι γινόταν πάντα. Τὸ ὅτι ἔτσι γινόταν πάντα καὶ τὸ ὅτι: ἐ-
γὼ θέλω τὴ δύναμη τῆς ἀντιλογίας δυναμωμένη, τὴ θέληση μετου-
σιωμένη κι δχι τσακιστική, εἶναι νομίζω ἀρκετὸς γιὰ νὰ δεῖξει τὴ
διαφορά. (...) "Αν θέλουν γὰ δύναμέουσυ σὲ «-ιστές» αὐτοὺς ποὺ ἀ-
κολουθοῦν τὴν ἀρχὴ ποὺ διατυπώθηκε ἐδῶ, θάπτεται νὰ τοὺς ποῦν
περσοναλιστές.

(...) "Αν ἔπειτε γὰ ἐκφράσω μὲ δυὸ λόγια τὸν σκοπὸ στὸν
ὅποιο πρέπει γὰ τείνει ἡ ἐποχὴ μας, τότε, θὰ διατύπωντα τὴν ἀ-
γαγκαία ἀπόρριψη τῆς χιωρὶς θέληση γνώσης καὶ τὴν ταυτόχρονη
ἀνάδειξη τῆς συνειδητῆς θέλησης ποὺ τελειώνεται στὸ ἀποκορύ-
φωμα τοῦ ἐλεύθερου προσώπου, κάπως ἔτσι: ἡ γνώση πρέπει γὰ
πεθάνει γιὰ ἀναστηθεὶ σὰν θέληση καὶ γὰ συνεχίσει, σὰν ἐλεύ-
θερο πρόσωπο, γὰ αὐτοδιγμευργεῖται: κάθε μέρα ἀπ' τὴν ἀρχὴ.

ΤΗΝ ΓΥΠΟΘΕΣΗ ΜΟΥ ΘΕΜΕΛΙΩΣΑ ΣΤΟ ΤΙΠΟΤΑ!9

Καὶ τί δὲν θάπρεπε νὰ θεωρῶ δική μου ὑπόθεση! Πρῶτα-
πρῶτα τὴν ὑπόθεση τοῦ Καλοῦ, ἔπειτα τὴν ὑπόθεση τοῦ Θεοῦ, τὴν
ὑπόθεση τῆς ἀνθρωπότητας, τὴν ὑπόθεση τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευ-
θερίας, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς δικαιοσύνης· κι ἀκόμα, τὴν ὑπόθεση
τοῦ λαοῦ μου, τοῦ ἡγεμόνα μου, τῆς πατρίδας μου· τὴν ὑπόθεση τοῦ
πνεύματος, τέλος, καὶ χλιες δυὸς ἄλλες στὴ σειρά. Μόνο τὴ Δική
μου ὑπόθεση δὲν θάπρεπε ποτὲ νὰ κάνω ὑπόθεσή μου: «Σὰν δὲν
ντρέπεται, δὲν γίνεται, νὰ σκέφτεται μιονάχα τὸν ἔαυτό του!...».

Γιὰ νὰ δσύμε λοιπὸν τὶ ἔχουν νὰ μᾶς ποῦν γιὰ τὶς δικές
τούς ὑποθέσεις, δλοι αὐτοὶ γιὰ τοὺς δποίους πρέπει ἔιτες νὰ
νοιαστοῦμε, νὰ μοχθήσουμε, νὰ ἐγθουσιαστοῦμε.

Δὲν παραλείπετε νὰ μᾶς γγωστοποιεῖτε κάθε τόσο πολλὰ καὶ
βαθυστόχαστα πράγματα σχετικὰ μὲ τὸν Θεόν· αἰῶνες κι αἰῶνες,
«βιθομετρούτατε τὰ ἔγκατα τῆς θεότητος» καὶ ἔχετε γγωρίσε: τὰ
βάθη τῆς καρδιάς της. Θά μᾶς πεῖτε λοιπόν, δίχως ἀλλο, ποιά εἶνα:
ἡ γνώμη τοῦ ἔδιου τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν «ὑπόθεση τοῦ Θεοῦ», τὴν δ-
ποία καλούμεθα νὰ ὑπηρετήσουμε — μὰ καὶ δὲν θέλετε βέβαια
νὰ μᾶς ἀποκρύψετε τὶς βουλές τοῦ Κυρίου; "Ε, λοιπόν, ποιά θεω-
ρεῖ αὐτὸς δική του ὑπόθεση; Μήπως ἔχανε κι αὐτὸς δική του, δ-
πως ἀπαιτοῦν ὅπο μᾶς μιὰ ξένη ὑπόθεση, τὴν ὑπόθεση τῆς ἀγά-
πης ἢ τῆς ἀλήθειας; "Λγανακτεῖτε μὲ τὴν τόση μας ἀγνοία καὶ
μᾶς δηλώνετε πώς ἂν δ Θεός ὑπηρετεῖ τὴν ὑπόθεση τῆς ἀλήθειας
καὶ τῆς ἀγάπης, διόλου δὲν σημαίνει πώς ὑπηρετεῖ μιὰ ξένη ὑπό-

Θεση. «Ο Θεός νὰ ἐπωμισθεῖ τὴν ὑπόθεση τῆς ἀλγύθειας; Σὰ νὰ μήν
ἡταν αὐτὸς ἡ ἀλγύθεια!» Τὸ μόνο ποὺ τὸν ἐγδιαφέρει εἶγαι ἡ δι-
κὴ τοῦ ὑπόθεση, μόνο πού, σὸντας ἡ σύσια τοῦ παντός, τὸ
πᾶν εἰναι δικὴ τοῦ ὑπόθεση. Ἐμίας ὅμιως ποὺ δὲν εἰμιστε
ἡ σύσια τοῦ παντός, ἡ ὑπόθεσή μιας εἶναι μικρή καὶ περιφρονητέα:
διφειλουμένη λοιπὸν «νὰ ὑπηρετήσουμε μιὰ ἀγάπτερη ὑπόθεση». Ἔγ-
τάξι, ἔρχει νὰ μάθουμε γιὰ τὸν καλό, πὼν δὲ Θεός ἀσχολεῖται μο-
νάχα μὲ τὴν Δική του ὑπόθεση, δὲν φροντίζει παρὰ τὸν ἑαυτό του.
Κι ἄλογίσιο σὲ κείνον ποὺ δὲν εἶναι τῆς ἀρεσκείας του! Δὲν ὑπηρε-
τεῖ κακιῶν ἀγάπτερη δύναμιν καὶ ίκανοποιεῖ μισούχα τὸν ἑαυτό του.
Πι ὑπόθεσή του εἶναι... καθαρό, ἔγινεται κακή.

Καὶ τὶ συμβαίνει: μὲ τὴν ἀγθρωπότητα τώρα, τὴν ὑπόθεση
τῆς δικίας πρέπει: ἔρεις νὰ κάνουμε δική μας; Αὐτὴ θάκωνε δική
της καὶ θὰ ὑπηρετοῦντε ποτὲ μιὰ ἀγάπτερη ὑπόθεση; «Οχι, ἡ ἀν-
θρωπότητα δὲν κυττάζει παρὰ τὸν ἑαυτό της, δὲν ἔξυπηρετεῖ πα-
ρὰ τὰ συμφέροντα τῆς ἀγθρωπότητας» ὑπόθεσή της, εἶναι δὲν
έχετες της. Γιὰ νὰ μιπορέσει αὐτὴ νὰ πάει μιπροστά, θέλει λαοὶ καὶ α-
τῷνα γὰ σκετώνωντα: γιὰ χάρη της, κι ἀμέσως μόλις ἐκπληρώ-
σουν τὶς δικές της ἀγάγκες, νὰ τοὺς πετάει σεή σδουνιὰ τῆς Ἱπο-
ρίας. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ ὑπόθεση τῆς ἀγθρωπότητας μιὰ καθαρὰ
ἔγινεται κακή ὑπόθεση;

Δὲν εἶναι ἀγάγκη νὰ τὰ πάρω ἔνα-ένα ὅλα αὐτὰ ποὺ θέλουν
νὰ μάς φοριστώσουν τὴν ὑπόθεσή τους, καὶ νὰ τοὺς δείξω πὼν τὸ μό-
νο ποὺ σκέφτωνται εἶναι δὲν εαυτός τους κι δική ἔρεις, τὸ δικό τους τὸ
καλό — δική τὸ δικό μας. Δέστε καὶ μόνοι σας: ἡ ἀλγύθεια, ἡ ἱλευ-
θερία, δὲν ἀγθρωπιστέτε, ἡ δικαιοτύνη, τί ἀλλο θέλουν παρὰ τὸν ἑγ-
θουσιαστή καὶ τὶς ὑπήρεσίες σας;

Λρκεῖ νὰ δέχονται: τὶς πιὸ Ἑνθερμεις ἐκδηλώσεις αὐτομνι-
ας καὶ εἶναι: ἀπόλυτα ίκανοποιητικοί. Πλάρτε γιὰ παράδειγμα ἔνα
ἴδιος ποὺ τὸ ὑπερκοστίζουν ἀφοιτημένοι πατριώτες. Οἱ τελευταῖοι
πίργουν. ἡ στὰ πεδία τῶν μιχῶν ἡ θύμιατα τῆς πείνας καὶ τῆς στέ-
ρησης. Καὶ τὸ ἴδιος, στενόχιυριέται καθόλου: Δὲν γίνεται ἔνα «έ-
θυσὲς ἀνθρώπῳ» χάρη στὸ λίπασμα ἀχριθῶς αὐτῶν τῶν πτωμάτων;
Τὰ διοικικά ἐπεισάγει τὴν μεγάλη ὑπόθεση τοῦ ἴδιον: τὸ ξήνος

τοὺς ἀφιερίωνει διοὺ λόγια εὐγνωμοσύνης καὶ... κρατάει τὸ κέρδος.
Αὐτὸ θὰ πει ἀποδοτικός ἔγωγειός!

«Αλλὰ γιὰ κυττάζει αὐτὸν τὸν σουλτάνο» δέστε μὲ πόση ἀ-
γάπη καὶ πόσους κόπους φροντίζει τὸν «λαό του! Ναι, γιὰ δόκιμα-
σε ὅμιως καριμιά μέρα νὰ παραστήσεις τὸν «Εαυτό σου κι δχι τὸ
«λαό του»: Ήδη θρεθεῖς ἀμέσως μέσα γιατὶ τόλμησες ν' ἀπαλλαγεῖς
ἀπ' τὸν ἔγωγειό του. Ό σουλτάνος δὲν θεμελίωσε τὴν ὑπόθεσή του
σὲ τίποτα πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτό του: εἶναι, γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἡ σύ-
σια τοῦ παντός, δὲ Μοναδικός, καὶ δὲν ἀνέχεται δποιον τολμαὶ νὰ
μήν εἶναι «λαός του».

Δὲν ἔρχοῦν δόλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα γιὰ γὰ πεισθεῖτε πῶς
δὲν ἔγινεται ἔχει τὴν μερίδα τοῦ λέοντος; «Ἐγὼ πάντως τὰ δρίσκω
ἀρκετὰ διδακτικὰ καὶ προτιμῶ, ἀντὶ νὰ συνεχίω νὰ ὑπηρετῶ ἀνι-
διοτελῶς αὐτοὺς τοὺς μεγάλους ἔγινετές, νὰ είμαι ἔγώ δὲν ἔγως

«Ο Θεός καὶ ἡ ἀγθρωπότητα δὲν θεμελιώσαν τὴν ὑπόθεσή τους σὲ τίποτα, τίποτα πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους. Ήδη θεμελιώσω
λοιπὸν καὶ ἔγὼ τὴν ὑπόθεσή μου στὸν ἑαυτό μου, σὲ Μέγα, ποὺ εί-
μαι, ἀκριβῶς ὅπως δὲ Θεός, τὸ τίποτα δλων τῶν δλλων, τὸ δικό
μου τὸ πᾶν» ποὺ είμαι — δὲ Μοναδικός.

(...) Νὰ πάψει λοιπὸν νὰ μὲ σκοτίζει κάθε ὑπόθεση ποὺ δὲν
εἶναι καθαρὰ καὶ ἀπόλυτα δική μου! Φαντάζεστε δψως πῶς ἡ ὑπό-
θεσή μου θὰ εἶγαι τουλάχιστον «καλή». Καλή, κακή, τί θὰ πει; Πι
ὑπόθεσή μου είτε εἶται ἔγώ — καὶ ἔγώ δὲν είμαι οὔτε καλὸς οὔτε κα-
κός: αὐτές οι λέξεις δὲν σημαίνουν τίποτα γιὰ μένα.

Τὸ θεῖο εἶναι ὑπόθεση τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγθρώπινο ὑπόθεση τοῦ
ἀγνθρώπου». Δική μου ὑπόθεση δὲν εἶγαι οὔτε τὸ θεῖο, οὔτε τὸ ἀγ-
θρώπιγο, οὔτε τὸ Ἀλγύθες, οὔτε τὸ Καλό, οὔτε τὸ Δίκαιο, οὔτε
τὸ Ἐλεύθερο κλπ. ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ μόνο τὸ Δική μου: Δική μου
δὲν εἶγαι ὑπόθεση καθολική, ἀλλὰ... μοναδική, δπως εί-
μαι κι ἔγώ Μοναδικός.

Γιὰ μένα, τίποτα δὲν εἶναι παραπάνω ἀπὸ Μένα!

Τούρχει ένας χώρος δους δέγωσπιδες φαίνεται νὰ ξει πρὸ πολλοῦ ὑπερχεράσει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγάπης καὶ τὸ μόνο ποὺ χρειάζεται πλέον εἶναι μιὰ θυσιὴ συνείδηση, δηλαδή, μιὰ νίκη μὲ καθαρὴ συνείδηση. Πρόκειται γιὰ τὸν χώρο τῆς ἔρευνας, καὶ μὲ τὶς δυό της δψεις, τὴν θεωρητικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν. Ρίχνονται μὲ τὰ γιοῦτρα στὴν ἔρευνα χωρὶς νὰ νοιαστοῦν γιὰ τὸ ποὺ θὰ τοὺς βγάλει, καὶ γιὲ τὸν ίδιο πάλι τρόπο βάζουν μπρὸς τὶς ὑπολογισμένες ἐπιχειρήσεις τους χωρὶς νὰ ἀγαρωτηθοῦν πόσοι θὰ ὑποφέρουν ἀπὸ αὐτές. Ἀλλὰ δταν τὸ πράγμα ἀρχίζει νὰ γίνεται σοβαρό, δταν πρέπει νὰ παραμεριστοῦν καὶ τὰ τελευταῖς κατάλοιπα θρησκευτικότητας, ρυμιαγιασιοῦ, η «ἀνθρωπισμοῦ», η θρησκευτικὴ συνείδηση διαιμαρτύρεται καὶ ἀναγκάζεται κανεὶς νὰ διμολογῇ σει τουλάχιστον τὸν «ἀνθρωπισμό» του. Ο δπληστος ὑπολογιστὴς ρίχνει μερικὲς δεκάρες στὸ δίσκο τοῦ φτωχοῦ καὶ «κάνει τὸ καλό», δ τολμηρὸς ἔρευνητὴς παρηγοριέται μὲ τὴ σκέψη πῶς ἐργάζεται γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητας καὶ πῶς οἱ καταστροφές ποὺ ξφερε θὰ τῆς βγοῦν, ἐν τέλει, «σὲ καλό», η ἀλλιῶς, πῶς «ύπηρετε τὴν ίδεα». η ἀνθρωπότης, η ίδεα· νὰ λοιπόν, ποὺ δρέμηχε αὐτὸ τὸ κάτι ποὺ πρέπει νὰ παραδεχτεὶ σὰν ἀνώτερο του.

Οι ἀνθρωποι ώς σήμερα, σκέφτονται καὶ ἐνεργοῦσαν — «γιὰ τὸ Θεό». Ολοι ἔκεινοι ποὺ τὶς ἔξη μέρες ποδοπατοῦσαν τὸ πᾶν, γιὰ νὰ πετύχουν τὶς διόλου ἀνιδιοτελεῖς τους θλέψεις, τὴν ἔνδοιην, πρόσφεραν θυσίες στὸν Κύριο· καὶ αὐτοὶ ποὺ γχρέμζαν ἔκατὸ «ὑψηλὰ ίδαινικὰ» μὲ τὴν ἀνελέγητη σκέψη τους, τὸ ξκαναν στὸ δνοια ἐνδὲς ἄλλου «ὑψηλοῦ ίδαινικοῦ», καὶ πάγτα ξπρεπε νὰ ὑπάρχει κάτι ἄλλο — πάνω καὶ πέρα ἀπ' αὐτοὺς — γιὰ τὸ καλὸ τοῦ δποίου θὰ ξκαναν τὸ προσωπικό τους κέφι: δ λαός, η ἀνθρωπότης. κλπ. Ἀλλὰ τὸ «Ἀλλο, αὐτὸ στέκει ψηλότερα ἀπ' αὐτούς, εἶναι ἀνώτερο η ὑπέρτατο δν' γι' αὐτὸ ἀκριδῶς, λέω πῶς μοχθοῦν «γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ».

«Ἄρα, μπορῶ ἀχόρια νὰ πῶ, πῶς τὸ βαθύτερο κίνητρο σὲ κάθε τους ἐνέργεια εἶναι η ἀγάπη. Οχι μιὰ ἀγάπη ἔκουσια, δική

τους, ἀλλὰ μιὰ δψειλόηενη ἀγάπη, μιὰ ἀγάπη ποὺ ἀνήκει στὸ ὑπέρτατο δν (τὸν Θεό, ποὺ εἶναι αὐτὸς η ἀγάπη)· μὲ δυὸ λόγια, δχι η ἐγωϊστικὴ ἀλλὰ η θρησκευτικὴ αὐτὴ ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἔντύπωσή τους πῶς δ φ ε ἵ λ ο u γὰ καταβάλλουν ἔνα φόρο ἀγάπης, πῶς δψείλουν νὰ ιηγεῖ εἶναι «ἐγωϊστές».

«Ἄν έιεις θέλουμε νὰ ἐλευθερώσουμε τὸν κόσμο ἀπὸ τὶς πάμπιολες μιορφὲς δουλείας, τὸ θέλουμε γιὰ χάρη μας, δχι γιὰ χάρη του, γιατὶ δὲν εἴμαστε ἀπελευθερωτές, οὔτε ἐξ ἐπαγγέλματος, οὔτε «ἀπὸ ἀγάπη». θέλουμε ἀπλῶς νὰ τὸν ἀποσπάσουμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ τὸν ίδιοποιηθοῦμε· νὰ πάψει γιὰ εἶναι δ ο u λ ο s τοῦ Θεοῦ (Ἐκκλησία) καὶ τοῦ νόμου (Κράτος) καὶ νὰ γίνει κάτι δικά μας (Ιδιοκτησία μας). Γι' αὐτὸ θὰ προσπαθήσουμε νὰ τὸν «κερδίσουμε», νὰ τὸν «πάρουμε μὲ τὸ μέρος μας» καὶ, προλαβαίνοντάς τον, ἔτοιμοι νὰ τοῦ παραδοθοῦμε ἀμέσως μόλις «προσχωρήσει» σὲ μας, νὰ αὐξήσουμε καὶ νὰ δηρηστέψουμε τὴ δύναμη ποὺ χρησιμοποιεῖ ἐναντίον μας. «Ἄν δ κόσμος εἶναι δικός μας, δὲν ἀσκεῖ πιὰ τὴ δύναμη του ἐναντίον μας ἄλλα μιαζί μας. Ο ἐγωϊσμὸς μου ξει συμφέρον νὰ ἐλευθερώσει τὸν κόσμο, γιὰ νὰ τὸν κάνει — ίδιοκτησία μου.

Οὔτε η μόνωση οὔτε η μοναξιὰ χαρακτηρίζουν τὴν ἀρχικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ η ικονωνία. Η ὑπαρξὴ γιας ἀρχίζει μὲ τὸν πιὸ ἀρρηγκτὸ δεσμό, ἀφοῦ πρὶν ἀκόμα ἀρχίζουμε γ' ἀγαπνέουμε ζοῦμε μὲ τὴ μητέρα μας· καὶ μόλις πρωτογονήμει στὸν κόσμο, δρισκόμαστε καὶ πάλι στὸ στήθος της, μᾶς νανουρίζει μὲ ὀγάπη στὴν ἀγκαλιά της, μᾶς πηγαίνει μὲ τὸ καροτσάκι καὶ μᾶς κρατᾶ δειμένους μιαζί της μὲ χλιδιούς δυὸ δεσμούς. Η κοινωνία εἶναι η φυσικὴ μας κατάσταση. Γι' αὐτὸ, δσο ἀρχίζουμε νὰ ἀποκτᾶμε συγαίσθηση—τοῦ ξαυτοῦ μας, τόσο πιὸ χαλαρὸς γίνεται δ σύνδεσμος, ποὺ ἀρχικὰ ἥταν δ πιὸ στενδὲς, καὶ η διάλυση τῆς ἀρχικῆς ικονωνίας ἀναπόφευκτη. Γιὰ νὰ φέρει τώρα κοντά της τὸ παιδί ποὺ εἶχε ἀλλοτε—στὴν ἀγκαλιά της, η μητέρα, πρέπει νὰ πάει νὰ τὸ πάρει ἀπὸ τὸ δρόμο καὶ τοὺς φίλους του. Τὸ παιδί προτιμᾶ τὴν σ u y_a_n_a_s_t_r_o φή μὲ τὴν π α ρ ἐ α τ ο u ἀπὸ τὴ κ ο i n w i a , στὴν δποτά δὲν μπῆκε, ἀλλὰ ἀπλῶς ἔτυχε νὰ γεννηθεῖ.

“Η κατάργηση τῆς κοινωνίας ἔρχεται μὲ τὴν συγ-
ναστροφή η τὸ συνεταιρισμό. Μιὰ κοινω-
νία προκύπτει δέδαια ἀπὸ ἕνα συνεταιρισμό, μὲ τὸν ἕδιο ὅμως
τρόπο ποὺ καὶ μιὰ ἐμπορική ἰδέα προκύπτει ἀπὸ μιὰ σκέψη — σ-
ταν δηλαδή, η περιεχόμενη στὴ σκέψη ἐνέργεια, η ἐνέργεια τοῦ
σκέπτεσθαι, αὐτὴ η ἀδιάκοπη ἀναθεώρηση τῶν σκέψεων ποὺ τεί-
νουν νὰ παγιωθοῦν, χαθεῖ. “Αγ ἔνας συνεταιρισμός ἀποκρυσταλ-
λινθεὶ σὲ κοινωνία, παύει νὰ ἀποτελεῖ συναλλαγή, γιατὶ ἀπὸ ἐ-
νέργεια συναλλαγῆς γίνεται διάλεση συναλλαγῆς, ἔχουλιζεται σὲ
κάτι τὸ στατικό ἔχει λὴξ εἰ σὰν συγεταιρισμός, εἶναι τὸ
πτῶμα τοῦ συνεταιρισμοῦ η τῆς συναλλαγῆς, εἶγαι κοινότητα, κοι-
νωνία. Τὸ χρόνο μια εἶναι ἔνα χτυπητὸ παράδειγμα αὐτῆς
τῆς πορείας.

Τὸ διτὶ μιὰ κοινωνία περιορίζει τὴν ἐλευθερία μου, λίγο μὲ
συγχινεῖ. Άφου ξετι καὶ ἀλλιῶς η ἐλευθερία μου ύφίσταται περιο-
ρισμούς ἀπὸ κάθε εἰδούς δυνάμεις καὶ ἀπὸ κάθε ἄνθρωπο δυνα-
τότερό μου· κι ἀπὸ τοὺς ίσους μου ἀκόμα. Άλλα καὶ η Αὔτοῦ
Μεγαλειότης δ Λύτορχάτορας πασῶν τῶν Ρωμιῶν νὰ γημούν, καὶ
πάλι δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἀπολαμβάνω ἀπόλυτη ἐλευθερία. Τὴν ψυ-
χὴν αδικεῖ τὸ θάνατον μου δημοσία, δὲν ἐννοῶ νὰ μου τὴν στερήσουν.
Καὶ η μοναδικότητα εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ κάθε κοινωνία ἔχει
δάλει τὸ μάτι, αὐτὸ ποὺ θίλει νὰ καθυποτάξει.

Μιὰ κοινωνία στὴν δύοια πρωταρῶν, μοῦ στερεῖ πράγματι
πολλὲς ἐλευθερίες, ἀλλὰ ταυτόχρονα μοῦ παραχωρεῖ καὶ πολλὲς
ἐλευθερίες. Κι οὕτε πάλι ἔχει κακημά σημασία ἀν ἐγὼ δ ἕδιος
στερήσω τὸν ἐαυτὸ μου ἀπὸ μερικές ἐλευθερίες (ύπογράφοντας ἐ-
να συμβόλαιο π.χ.). Άπο τὴν ἀλλη πλευρὰ δημοσία, ἐννοῶ νὰ δια-
τηρήσω ἀκέραιη τὴν μοναδικότητά μου. Κάθε κοινότητα, ἔχει λί-
γο-πολὺ — ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τῶν δυνατοτήτων τῆς — τὴν
τάση νὰ γίνεται ἀρχὴ γιὰ τὰ μέλη τῆς καὶ νὰ τοὺς θέτει
δρια. Άπαιτε — καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀπαιτεῖ — μιὰ
«περιορισμένη ἀντίληψη ὑπηρόδου» ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ὑ-
πακοή. Θίλει νὰ εἶναι «ὑπέρχοοί» τῆς, γιατὶ χωρὶς αὐτὴν τὴν ὑ-
πακοή δὲν ἔχει πλέον ὑπόσταση. Λύτο δέδαια δὲν ἀποκλείει κά-
ποια ἀντικειμενικότητά ἀντίθετα, η κοινωνία δέχεται εὐπρόσδε-

κτα κάθε μεταρρύθμιση, ὑπόδειξη καὶ κριτική ἐφ’ ὅσου ἀποδαι-
γει σὲ σφελός της. Μόνο ποὺ η κριτική πρέπει νὰ εἶναι «χαλο-
προαιρέτη», νὰ μήν εἶναι «κακογήθης» η «αὐθάδης» μὲ ἄλλα λό-
για, δὲν πρέπει νὰ θίγει τὴν σύντα τῆς κοινωνίας, τὴν ἐπόία ὁφεί-
λει νὰ θεωρεῖ ιερή. Άπαιτε ἀπὸ τὰ μέλη τῆς νὰ μήν ύψωνται
πέρα καὶ πάνω ἀπ’ αὐτὴν ἀλλὰ νὰ παραιένουν «έν-
τος τῶν δρίων τῆς νομιμότητος», δηλαδή, νὰ μήν ἐπιτρέπουν στὸν
ἐαυτό τους περισσότερα ἀπ’ ὅσα αὐτὴ τοὺς ἐπιτρέπει — αὐτὴ καὶ
οἱ νόμοι τῆς.

“Εγει μεγάλη διαφορὰ ἀν αὐτὸ ποὺ καταπιέζεται ἀπὸ μιὰ
κοινωνία εἶναι η ἐλευθερία μου η η μοναδικότητά μου. Λν συμ-
βαίνει μόνον τὸ πρῶτο, τότε πρόκειται γιὰ συναλλαγή, συμφωνία
η συγεταιρισμό ἀν ἀγτίθετα, αὐτὸ ποὺ ἀπειλεῖται καρία εἶγαι η
μοναδικότητά μου, ξω νὰ κάνω μὲ μιὰ ἔξουσία καθεαυτή, μὲ μιὰ
ἀρχὴ πάνω ἀπὸ μένα, καὶ ἀνέφικτο γιὰ μένα, ποὺ μπορῶ δέ-
δαια νὰ θαυμάζω, νὰ λατρεύω, νὰ τιμῶ καὶ νὰ σέβομαι, ἀλλὰ
ποτέ, νὰ χειριστῶ η νὰ χρηματοποιήσω καὶ τοῦτο, γιὰ μόνο τὸν
λόγο πώς παραιτοῦμαι. Η ὑπαρξή της βασίζεται στὴν παρατη-
σή μου, τὴν αὐταπάργησή μου, τὴν μικροψυχία μου — ποὺ λέγε-
ται ἀλλιῶς καὶ ταπεινοφροσύνη. Στὴν ταπεινοφροσύνη μου χρω-
στᾶ τὴν ύψηλοφροσύνη τῆς, στὴν ὑποταγή μου τὴν κυριαρχία τῆς.

“Οσον ἀφορᾶ τὴν ἐλευθερία, τὸ Κράτος καὶ δ συνεταιρι-
σμὸς δὲν παρουσιάζουν σύσιώδεις διαφορές. Εἶναι τόσο εύκολο γιὰ
τὸν τελευταῖο νὰ στηθεῖ καὶ νὰ σταθεῖ χωρὶς κανέναν περιορισμό
τῆς ἐλευθερίας, δσο εἶναι καὶ γιὰ τὸ Κράτος νὰ συμβαδίζει μὲ
μιὰ ἐλευθερία ἀπεριόριστη. Τὸ διτὶ η ἐλευθερία δὲν εἶναι ἀπεριό-
ριστη, ἀποτελεῖ γενική καὶ καθηγηρινή διαπίστωση γιατὶ δὲν γι-
νεται νὰ ἐλευθερωθεῖ κανεὶς ἀπὸ δλα. Δὲν γίνεται νὰ πετάξει σὰν
πουλὶ μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ θὰ τόθελε, ἀφοῦ δὲν γίνεται νὰ ἐλευ-
θερωθεῖ ἀπὸ τὸ δάρος του· δὲν γίνεται νὰ μένει δσο θέλει κάτιο
ἀπὸ τὸ νερό, ἀφοῦ δὲν εἶναι φάρι καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐλευθερωθεῖ
ἀπὸ τὴ ζωτική του ἄναγκη γιὰ δέρα κλπ. Ιδεομένου πώς η θρη-
σκεία, καὶ κυρίως δ χριστιανισμός, καταβασάνισε τὸν ἄνθρωπο ἀ-
παιτώντας ἀπ’ αὐτὸν τὸ παρὰ φύσιν καὶ παράλογο, πρέπει νὰ δεῖ
κανεὶς τὴν τελική ἔξιδανίκευση τῆς ἐλευθερίας καὶ θε-

αυτῇ, τῆς ἀπρᾶτον ἐλευθερίας — δικού φαίνεται περίληπτρος διπαρασχισμός τοῦ ἀδύνατου — σὰν τὴν ἐντελῶς λογική συγέπεια αὐτῆς τῆς θρησκευτικῆς τερατωδίας καὶ χοντροκοπίας.

Οἱ συνεταιρισμὸι διὰ προσφέρει διπωσδήποτε μεγαλύτερα περιθώρια ἐλευθερίας καὶ μπορεῖ — ἐφόσον μὲν αὐτὸν ἀπαλλάσσεται κανεὶς ἀπ' ὅλες τις πιέσεις ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ζωὴν στὸ Κράτος καὶ τὴν κοινωνίαν — νὰ θεωρηθεῖ σὰν «γένεα ἐλευθερίας» ἀλλὰ καὶ πάλι οὐαὶ ἔξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἀρκετὴ ἔλλειψη ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας. Ιτιά σκοπός του δὲν εἶναι γάρ ἐλευθερία, εἰναὶ διοία θυσιάζει ἄλλωστε στὴν μοναδικότητα, ἀλλὰ γάρ οὐ οὐαδικά την τα καὶ μένον. Καὶ ἀναφορικά μὲν αὐτίγενη, ηδὶ διαφορὰ μεταξὺ Κράτους καὶ συνεταιρισμοῦ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη. Τὸ πρῶτο εἶναι ἔχθρος καὶ δολοφόνος τῆς μοναδικότητάς ιου, ηδὶ δεύτερη εἶναι παιδί καὶ συνεργάτης της· τὸ δέν εἶναι πνεῦμα ποὺ θέλει νὰ λατρεύεται «ἐν πνεύμιστι καὶ ἀληθείᾳ», ηδὶ ἄλλη εἶναι ἔργο ιου, δημοσίου καὶ ουραγού τὸ Κράτος εἶναι Κύριος τῆς ψυχῆς ιου ποὺ ἀπαιτεῖ πίστη καὶ συντάσσει ἀρθρα πίστεως, τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως στὴν νοϊμιότητα· ἀσκεῖ πάνιν μου θήμική ἐπιρροή, κυνηρνά τὸ πνεῦμα ιου καὶ καταδίωκει τὸ δικό ιου· Ἐγὼ γιὰ νὰ μπει τὸ ίδιο στὴ θέση του σὰν τὸ «ἀληθινός ιου Ἐγώ» μὲν δυὸς λόγια, τὸ Κράτος εἶναι ἵερος καὶ, σὲ σύγχριση μὲνά τὸν προσωπικὸν ἀνθρώπο, εἶναι δὲ «ἀληθῆς» ἀνθρώπος, τὸ πνεῦμα, τὸ φάντασμα. Οἱ συνεταιρισμὸι δημιουργοῦνται, δικόι των κατασκευαστηρία, δημιουργημάτων ιου· δὲν εἶναι ιερός, δὲν ἔχει πάνιν μου πνευματική ἔξουσία: εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον συνεταιρισμός, σὰν διποιονδήποτε ἄλλο, διποιουδήποτε εἴδους συνεταιρισμό. Καὶ δηποτες δὲν ἔχω καμιαὶ ἀπολύτως διάθεση νὰ εἰμαι σκλέδος τῶν πεποιθήσεών ιου, ἀλλὰ τις ἀφήνω ἐντελῶς ἀκάλυπτες νὰ ὑφίστανται τὴν συνεχῆ κριτική μου, καὶ δηποτες δὲν δέχομαι νὰ δώσω καμιαὶ ἀπολύτως ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀντοχήν τους, ἀλλο τέσσο, κι ἀκόμια λιγότερο, εἶμαι διατεθειμένος ν' ἀναλάβω ὑποχρεώσεις ἀπέγναγτι στὸν συνεταιρισμὸν γιὰ τὸ μέλλον καὶ νὰ τοὺ πουλήσω τὴν ψυχήν ιου — δηποτες λέμε γιὰ τὸ διάβολο καὶ δηποτες πράγματιστι συμβαίνει μὲ τὸ Κράτος καὶ κάθε πνευματική ἔξουσία.

Εἶμαι καὶ παραμένω, γιὰ μένα, παραπάνω ἀπ' τὸ Κράτος, τὴν Ἐκκλησία, τὸ Θεό καὶ διποτες καὶ συνεπῶς, ἀπειρως παραπάνω καὶ ἀπ' τὸν συνεταιρισμό.

Η κοινωνία ποὺ θέλει γὰρ ἰδρύει δικόια σημείο διαμόνησης φαίνεται γὰρ εἶναι η πλησιέστερη πρὸς τὸν συνεταιρισμό. Αὐτὸς τουλάχιστον στὸ διποτες ἀποθέτει, εἶναι η «εὔτυχία «Ολων» — μὰ «Ολων, κραυγάζει ἀμέτρητες φορές δικόιας της Βαΐτλιγχ¹⁰, «Ολων! Καὶ φαίνεται πράγματι, πώς στὴ δική του ἀγκαλιὰ κανεὶς δὲν θέλεινει παραπονεμένος. Ἀλλὰ ποιά εἶναι, τέλος πάντων, αὐτὴ η εὔτυχία; «Τύπωρχει γιὰ δλους, γιὰ νὰ νοιώσουν δλοι εὔτυχισμένοι, μὰ καὶ μοναδικὴ εὔτυχία; «Ἄγ εἶναι ἔτσι, τότε πρόκειται γιὰ τὴν «ἀληθῆ». Καὶ δὲν καταλήγουμες ἔτσι: στὸ ίδιο ἀκριβῶς σημειεῖ ἀπ' διποτες ξεχινάει η θρησκευτικὴ τυραννία; Ο χριστιανισμὸς λέει: «Περιφρονεῖτε τις ματαύρητες τοῦ κόσμου τούτου κι ἀγαπήτετε τὴν ἀληθῆ γιὰ εὔτυχία, γίνετε... εύσεβες Χριστιανοί» γιατὶ τὸ νὰ εἶσαι χριστιανὸς εἶναι η ἀληθινὴ εὔτυχία, η εὔτυχία ««Ολων», ἀφοῦ εἶναι η εὔτυχία τοῦ «ἀληθισμοῦ» ἀνθρώπων (αὐτοῦ τοῦ φαντάσιτος). Ἀλλὰ πρέπει διπαραιτήτως η εὔτυχία «Ολων νὰ εἶναι καὶ η δική μου καὶ η δική σου; Κι ἀν τυχαίνει ἔγων καὶ σὺ νὰ μήν τὴν θεωροῦμε δική μου ταξιδιώτισσας, θὰ καθήσει κανεὶς νὰ διποτες θεωρηθεῖ μὲ τὸ τί θὰ κάνει ἕμας εὔτυχισμένους; Κάθε διποτες η κοινωνία ἔχει θεσπίσει μὰ εὔτυχία σὰν τὴν «ἀληθῆ εὔτυχία» καὶ διποτες εἶναι, λόγου χάρη, η ἀπόδλαυση η τίμια καὶ μὲ κόπο κερδισμένη, ἐνῶ ἔσυ τυχαίνει νὰ προτιμᾶς τὴν πολυτελὴ ἀπόδλαυση τῆς τειπελιάς καὶ τὶς χωρὶς κόπο ἀπολαβέσ, η κοινωνία ποὺ φροντίζει γιὰ τὴν «εὔτυχία «Ολων», θὰ διποτες γειτονεῖς, καὶ καλλιεργήσει τὶς προύποθέσεις διποτες σὺ δρίσκεις τὴν δική σου. Διακηρύσσοντας τὴν εὔτυχία «Ολων, δημιουργοῦνται καταργεῖ αὐτοιάτως τὴν εὔτυχία ἔκεινων ποὺ ὡς τώρα ζούσαν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά τους καὶ, προφανῶς, αἰσθάγονταν πολὺ πιὸ ἀγετα μὲ τὸ αὐτὸν τρόπο ζωῆς παρὰ μὲ τὸ αὐτοτρόπο ἀράριο ἐργασίας τοῦ Βαΐτλιγχ. Ο τελευταῖος ἀρά, ὑποστηρίζει πώς η εὔτυχία μερικῶν χιλιάδων δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ μπρὸς στὴν εὔτυχία ἑκατομμυρίων, καὶ πώς οἱ πρῶτοι πρέπει νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὸ δικό τους εἰδικό καλδ «γιὰ χάρη του

γενικοῦ καλοῦ». Ὁχι, μὴ ζητάτε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους γὰρ θυσιά-
σουν τὴν δική τους εὐτυχία στὴ γένική, γιατὶ μὲ τέτοιες χριστιανο-
κές παρανέζεις δὲν ἔχετε μεγάλες πιθανότητες ἐπιτυχίας. Θὰ
τοὺς θρῆτε προμηκύτερους στὴν ἀντίθετη σημειουλή; γὰρ μὴν ἀ-
φῆσουν κανέναν νὰ ἀρπάξῃ τὴ δικὴ τοὺς εὐτυχία
ἀλλὰ γὰρ φρόντισουν γὰρ τὴν κατοχυρώσουν. Θὰ φθάσουν μόνοι τους
τότε στὸ συιπέρασμα πῶς ἔξασφαλίζουν καλύτερα τὴν εὐτυχία
τους ἢν συνεταιριστοῦν γι' αὐτὸν τὸ σκοπό, ἢν δηλαδὴ «θυσιάσουν ἵνα μέρος ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τους»
δχι τιὰ γιὰ τὸ γενικό, ἀλλὰ γιὰ τὸ δικό τους τὸ καλό. Κάθε ἔχ-
κλητη στὸ πνεῦμα αὐτοθυσίας καὶ ἀνθρωπιστικῆς αὐταπάργησης
θάπριπε ἐπὶ τέλους νὰ ἔχει χάσει δῆλη του τὴν μαγική ἴκανότητα
ἀφοῦ τὸ μένο ποὺ ἀργησε πίσω του, μετὰ ἀπὸ τέσσους αἰώνες ἐνερ-
γοῦ δραστηριότητας, είναι ή σημειευνὴ μιζέρια. Γιατὶ λοιπὸν γὰρ
συνεχίζουμε νὰ ἐλπίζουμε μάταια πῶς η ἀγάπηθεν!α γιας θὰ φέρει
καλύτερες μέρες; Γιατὶ νὰ μὴν θαυμιστοῦμε καλύτερα στὸν σφε-
τερισμὸν; Η σημειευνὴ μέρη; Εἶναι ή σημειευνὴ μιζέρια. Γιατὶ λοιπὸν γὰρ
συνεχίζουμε νὰ ἐλπίζουμε μάταια πῶς η ἀγάπηθεν!α γιας θὰ φέρει
καλύτερες μέρες; Γιατὶ νὰ μὴν θαυμιστοῦμε καλύτερα στὸν σφε-
τερισμὸν; Η σημειευνὴ μέρη; Εἶναι ή σημειευνὴ μιζέρια.

Μόλις ή κοινότητα γίνει ἀνάγκη γιὰ τὸν ἀνθρωπὸ καὶ φαί-
νεται: νὰ τὸν διευκολύνει στὴν πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν του,
τότε, ἔχοντας γίνει *ἰδεῶδες* του, θὰ τοῦ ἐπιβάλλει πολὺ σύντομα
καὶ τοὺς νόημους της: τοὺς νόημους τῆς κοινωνίας. Τὰ *ἰδεῶδη* τῶν
ἀνθρώπων *ὑψώνονται*: πάνω ἀπ' αὐτούς, γίνονται *ὑπέρτατη* ἔξου-
σια. ή οἵστιν τους, ὁ Θεὸς τους¹ καὶ τότε νομιοθετοῦν. Ο κομιου-
νιστὶδες ἀκολουθεῖτε μὲ τὴν ἀστηρότερη συνέπεια αὐτὸν τὸ *ἰδεῶδες*
καὶ δικριτιστὶδες εἴναι: Θρησκεία κοινωνική ἀφοῦ ή ἀγάπη,
ὅπως σωστὰ τὸ λέει δ. Φόδυρηπαχ — μέρος ποὺ δὲν τὸ ἔνυοει σω-
στὰ — εἴναι ή σίσικ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀρχ, ή οὔσια τῆς κοι-
νωνίας ή τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου (κοινωνιστὴ). Κάθε θρη-
σκεία εἶναι λατρεῖα κοινωνική, προϋποθέτει κοινωνία, σύντηγμα τῆς

ἀρχὴ ποὺ κυνηγάει τὸν κοινωνικὸ ἀνθρωπὸ (πολιτισμένο)² καὶ
οὗτε πάλι ὑπάρχει Θεὸς ποὺ γὰρ εἶναι δὲ ποκλειστικὸς Θεὸς ἐνδε
Ἐγώ, ἀλλὰ πάντα Θεὸς μιᾶς κοινωνίας η μιᾶς κοινότητας, εἴτε
γιὰ τὴν «οἰκογενειακή» πρόκειται (οἱ Λάρητες, οἱ Πενάτες) ή,
εἴτε γιὰ τὴν κοινωνία ἑνὸς «λαοῦ» («ἐθνικὸς Θεός») η «δλωγ τῶν
ἀνθρώπων» («εἶγαι πατέρας δλωγ τῶν ἀνθρώπων»).

Δὲν ἔχουν συνεπῶς καμιμιὰ ἐλπίδα γὰρ καταργήσουν τὴν
θρησκεία ἢ δὲν πετάξουν τὴν κοινωνία καὶ δλατὰ ἐπα-
κόλουθα τοῦ κοινωνικοῦ *ἰδεῶδους* στὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων.
Ἄλλὰ ἀκριβῶς μὲ τὸν κομιουνισμό, η θρησκεία φιλοδοξεῖ νὰ φτά-
σει στὸ ἀπόγειό της, ἀφοῦ σ' αὐτὸν δλα πρέπει γὰρ γίνουν κοινω-
νία γιὰ νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ η «ἰσότητα». «Οταν η «ἰσότητα» αὐτὴ
ἔπιτευχθεῖ, η «ἐλευθερία» δὲν θὰ λείψει. Άλλα η ἐλευθερία τί-
νος; Τηνής κοινωνίας!» Ωστε η κοινωνία λαπόν
είναι: τὸ Πᾶν, οἱ ἀνθρώποι μόνον «δὲνας γιὰ τὸν ἄλλον». Πρό-
κειται γιὰ τὴν ἀποθέωση τοῦ Κράτους τῆς Ἀγάπης.

«Οσο γιὰ μένα, προτιμῶ γὰρ θαυμισταὶ στὸ προσωπικὸ συμ-
φέρον τῶν ἀνθρώπων παρὰ στὶς φιλανθρωπικὲς ὑπηρεσίες τους,
στὸν αίκτο τους, τὴν συμπόνια τους κλπ. Τὸ πρῶτο προύποδέτε:
ἀνταπόδοση (ἔπως μιση φερθεῖς θάσσοι φερθῶ), δὲν κάνει: τίπο-
τα «*εζάμπια*» καὶ δέχεται γὰρ δέχεται καὶ δέχεται γιὰ τὸν προσφέρον;
Άλλα σι φιλανθρωπικές ὑπηρεσίες πῶς θὰ μην προσφέρθομεν; Αν, ἐντελῶς
κατὰ τύχη, πέσω πάνω σὲ φιλάνθρωπο ἄλλα καὶ τότε, δὲν θὰ λά-
βω τὶς ὑπηρεσίες του παρὰ ζητανεύοντας, εἴτε μὲ τὴν ἔξαθλημένη μου δψη, εἴτε μὲ τὴ φτώχεια μου, τὴν κακομο-
ριά μου, η... τὸν πόνο μου. Καὶ τὶ μπορῶ ἐγὼ γὰρ τοῦ προσφέρω σὲ
ἀντάλλαχγια; Τίποτα! Πρέπει γὰρ τὴν δεκτῶ σὰν δῶρο. Η ἀ-
γάπη δὲν πληρώνεται, η μᾶλλον, δπωδήρποτε
πληρώνεται: ἀλλὰ μινάχι ἀνταγχαντας. Τὶ εξευτελισμός, τὶ ζη-
τιανὴ χρειάζεται: γιὰ νὰ δέχεται κανεὶς δῶρα, μέρα μὲ τὴ μέρα,
χωρὶς γὰρ πληρώνει, δπως τὰ μιαζένει λόγου χάρη τακτικὰ ἔνας
φτωχὸς μεροκατιάτης· ἀρης. Τὶ μπορεῖ δὲνεργέτης γὰρ κάνει γ' αὐ-
τὸν καὶ τὶς πεντάρεις πῶς τοῦ χαρίζει καὶ ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πε-
ριουσία του; Ο μεροκατιάτης θάταν πολὺ εὐχαριστημένος ἢν δ
ζωρητής μιαζένει μὲ τοὺς νόημους του, τοὺς θεσμούς του κλπ., ποὺ

πρέπει αὐτός νὰ πληρώνει, δὲν ὑπῆρχε κάν. Καὶ παρ' ὅλα αὐτά, συγχέτει νὰ ἀγαπάει τὸν κύριό του!

"Οχι, ή κοινότητα, τὸ «ἰδεῶδες» αὐτὸ τῆς μέχρι τώρα 'Ιστορίας, δὲν εἶγαι δυνατή." Λας πάφουμε λοιπὸν νὰ κοροϊδευόμαστε κι ας παραδεχτοῦμε πώς ἄν εἴλαστε ίσοι σὰν ἀγθρωποι, αὐτὸ διδόλου δὲν σημαίνει πώς εἴλαστε ίσοι, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο πώς δὲν εἴλαστε ἀγθρωποι. Δὲν εἴλαστε ίσοι παρὰ θεωρητικό. Δὲν εἴλαστε ίσοι σὰν εἴναι εἰς, καὶ δχι δπως πράγματα εἴλαστε μὲν σάρκα καὶ ὁστᾶ. Εἴμαι ἔνα 'Εγώ καὶ εἰσαι ἔνα 'Μέγω, ἀλλὰ δὲν εἴλαι αὐτὸ τὸ θεωρητικό 'Εγώ: Ίσα-ίσα, αὐτὸ τὸ 'Εγώ ποὺ μᾶς περιέχει ὅλους σὰν ίσους εἶναι ἀπλῶς ἐννοιέας μονάχα μιὰ ἔννοια, μᾶς γενικότητα. Οὔτε σύ, οὔτε ἔγώ εἴλαστε ἐκφραστοί. Εἴμαστε ἀρρητοί, γιατὶ μόνον οἱ ἔννοιες εἶναι ρητές καὶ συνίστανται σὲ λόγια.

"Λας μήγα ἀποδλέπουμε λοιπὸν στὴν κοινότητα, ἀλλὰ στὴν ικοναδ: καὶ τητα. "Λας μήγα διειρευόμαστε τὴν «ἀγθρώπινη κοινωνία», τὴν πιὸ πλοτειὰ κοινότητα, ἀλλὰ νὰ ἀγαζητᾶμε στοὺς ἄλλους, μέσα μονάχα καὶ τρόπους, πῶς μποροῦμε νὰ χρησιμοποιήσουμε σὰν ίδιοτηταία μιας (δικά μας). 'Εφόσον δὲν βλέπουμε ίσους μιας σὲ κανένα δέντρο η ζῶο, η ἀποψή πώς οἱ ἄλλοι εἶναι ίσοι μιας, προϋποθέτει κάποια ἀπάτη. Κανένας δὲν εἶναι ίσος μου, ἀλλὰ τὸν θεωρῶ, ὅπως καὶ κάθε πλάται, ίδιοτησία μου. Μου λένε δηλας πώς, ἀντίθετα, πρέπει νὰ εἴλαι «ἀγθρωπος μεταξὺ συγαγθρώπων» («JUDENFRAGE», σελ. 60), πώς πρέπει νὰ σέβοιαι στοὺς ἄλλους τὸν συγάγθρωπη μιου. Κανένας δὲν εἶναι γιὰ μιένα σεβαστός, οὔτε κὸν δ συγάγθρωπός μου· δπως καὶ κάθε ἄλλο πλάται, εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον ἀντικείμενο, ποὺ μπορεῖ νὰ μὲνει φέρει η δχι, ποὺ μὲνει φέρει η μού εἶναι ἀδιάφορο, ποὺ εἶναι χρησιμοποιήσιμο η μή.

'Εφόσον μπορῶ νὰ τὸ χρησιμοποιήσω, συγεγνοῦμαι καὶ συμφωνῶ μαζί του ἔτοι ὥστε, μὲν τὴν συμφυγία αὐτή, νὰ αυξήσω τὴ δύναμή μου καὶ νὰ κατορθώσω χάρη στὸ συγδυατικὸ τῶν δυνάμεων μιας περισσότερα ἀπ' δυα μιὰς μεμονωμένη δύναμιν θὰ μπορέσω νὰ κατορθώσῃ. Σ' αὐτὸν τὸν συγδυατικὸ δὲν βλέπω ἀπολύτως τί-

ποτε περισσότερο ἀπὸ ἔναν πολλαπλασιασμὸ τῆς δικῆς μου δύναμης καὶ τὸν διατηρῶ τόσο μόνο, ὅσο ἔξακολουθεῖ νὰ λειτουργεῖ σὰν δική μου πολλαπλασιασμένη δύναμιν. 'Αλλὰ τότε πρόκειται γὰρ συνεταιρισμὸς.

Κανένας δεσμός, φυσικὸς ἢ πνευματικός, δὲν συγχρατεῖ αὐτὸν τὸν συγεταιρισμό, ποὺ δὲν εἶγαι κοινότητα, οὔτε φυσικὴ οὔτε πνεύματος. Δὲν προχύπτει οὔτε ἀπὸ κοινὴ κατατάσθια γηγένεια — οὔτε ἀπὸ κοινὴ πίστη (πνεῦμα). Σὲ μὰ φυσικὴ κοινότητα — ολογένεια, φυλή, καὶ ἀνθρωπότητα ἀκόμα — τὰ ἀτομα ὑπολογίζονται μόνον σὰν δεῖγματα ταῦτα τοῦ ίδιου εἶδους η γένος· σὲ μὰ πνευματικὴ κοινότητα — κοινόδιο, ἐκκλησία — ἀξίζουν μόνον σὰν φορεῖς τοῦ ίδιου πνεύματος· αὐτὸ ποὺ εἶσαι σύ, σὰν Μοναδικός, καὶ στὶς δύο περιπτώσεις διπλασιάτε θὰ καταπιεστεῖ. Μόνο στὸν συγεταιρισμὸ μπορεῖς νὰ ἐπιβληθεῖς σὰν Μοναδικός, γιατὶ δ συγεταιρισμὸς σοῦ ἀνήκει, δὲν τοῦ ἀνήκεις· εἶναι δικός σου καὶ τὸν χρησιμοποιεῖς.

"Τὶ ίδιοτητοία ἀναγνωρίζεται στὸν συγεταιρισμὸ καὶ μόνο, γιατὶ σ' αὐτὸν, διαθέτει δ καθένας δὲν εἶναι φέουδο ποὺ τοῦ ἔχει παραχωρηθεῖ ἀπὸ ἄλλον. Οι κομματιστές δὲν κάνουν ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐφαριδάζουν ὡς τὴν ἀκρα συνέπεια του αὐτὸ ποὺ κυριαρχοῦσε ἦδη σὲ δηλη τὴ θρησκευτικὴ ἔξτριξη καὶ κυρίως στὸ Κράτος: δηλαδὴ τὴν ἀκτηγμούσην, τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα.

Τὸ Κράτος ἐπιδώκει νὰ δαιμάσει τὸν ἀπαιτητικὸ ἀγθρώπο μὲν ἄλλα λόγια, θέλει δὲν απαιτήσεις του νὰ κατευθύνονται: ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον σ' αὐτὸ καὶ γὰρ ἐξαντλοῦνται σὲ δσα αὐτὸ τοῦ προσφέρει. Νὰ ίκνωντοι ήσει τὴν πρωταπτικὴ ἐπιθυμία ἔνδος ἀγθρώπου, οὔτε καὶ τοῦ περγάσει ἀπὸ τὸ γοῦ. "Ισα-ίσα, χαρακτηρίζει σὰν «ἔγωττή» ἔχεινον ποὺ προβάλλει παραλογεις ἀπαιτήσεις καὶ δ «ἔγωττή» εἶναι δ ἔχθρός του. Καὶ τοῦτο, γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ διάλει πέρα μαζί του, δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἐγτάξει. Τὸ Κράτος, ἐνδιαφερόμενο μόνον γιὰ τὸν ἀντό του (καὶ δὲν γίνεται διαφορετικό) ἀδιαφορεῖ γιὰ τὶς δικές μου ἀνάγκες· τὸ μόνο ποὺ τὸν ἀπασχολεῖ, εἶναι τὸ πῶς θὰ μπορέσει νὰ ὀπαλλαγεῖ ἀπὸ μένα, γὰρ μὲν κάνει ἄλλον, δηλαδή, καλὸ πολίτη θεσπίζει μέτρα γὰρ τὴ «βελτίωση τῶν ήθων». Πῶς δημιώς θὰ κερ-

δίσαι τὰ διτομα; Μὲ τὸν ἔαυτό του, δηλαδή, μὲ δ,τι τοῦ ἀνήκει, μὲ τὴν Κρατικὴν περιουσίαν. Ἀκούραστο, θὰ ἀναλάβει γὰ κάγει τὸν καθένα μέτοχο στὰ «ἀγαθά» του, γὰ ἐφοδιάσει τὸν καθένα μὲ τὰ «ἀγαθά του πολιτισμοῦ». Προσφέρει λοιπὸν σὲ δλους τὴν πατέρεια του, τοὺς ἀνοίγει τὸ δρόμο πρὸς τοὺς πολιτιστικούς του θεσμούς, τοὺς δίγει τὴν δυγατότητα γὰ ἀποκτήσουν λιοντησία, δηλαδὴ φέουδο κλπ. Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ φέουδα δὲν ζητάει κανένα ἀνταλλαγμα, παρὰ μόνον τὸν δίκαιο μισθὸ μιᾶς διαρκοῦς ἀναγνωρίσεως. Οἱ «ἀχάριστοι» ὅμως, ξεχύνουν γὰ τὴν δεῖξουν.

「Ποιητικά πάλι, δὲν είναι δυγατὸν γὰ κινηθεῖ, σὲ θασικές γραμμές, διαφορετικά ἀπὸ τὸ Κράτος.

Σ' ἔνα συνεταιριστικό, φέργεις ὅλες τὶς δυγατότητές σου, τὸ μέσα σου καὶ καταξιώνεσαι στὴν κοινωνία χρησιμοποιεῖς τὸν δύναμιν της δύναμης ἑργασίας. Στὴν πρώτη, ζεῖς ἐγωϊστικά, στὴν δεύτερη ἀνθρωπιστικά, δηλαδὴ θρησκευτικά, σὰ «μέλος τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου». Τῆς κοινωνίας τῆς χρωστᾶς δ,τι ἔχεις, τῆς είσαι ύποχρεωμένος, εἰσαι ἔριαιο τῶν «ύποχρεώσεων πρὸς τὴν κοινωνίαν». Μὲνῶν τὸν συνεταιριστικὸν χρησιμοποιεῖς καὶ ἀμέσως μιόλις πάψει γὰ σου είναι χρήσιμος τὸν ἐγκαταλείπεις, χωρὶς λι' αὐτὸν γὰ ἀθετεῖς καμπιὰ ύποχρέωση καὶ καμπιὰ πίστη. Ποιητικά, δητας παραπάνω ἀπὸ σένα, ἀξιέσαι, γιὰ σένο, πιδὸ πολὺ ἀπὸ σένα· δ συνεταιριστικὸς είναι ἀπλὸ δργανός σου, γὴ ἀλλιῶς τὸ λαχαλρὶ μὲ τὸ δποτο δξύγεις καὶ αὐξάνεις τὴν φυσική του δύναμη. Ο συνεταιριστικὸς ύπαρχει γιὰ σένα καὶ χάρη σὲ σένα, ἐνῶ γὰ κοινωνία σὲ διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἔαυτό της καὶ μπορεῖ γάλλιστα γὰ κάνει καὶ χωρὶς ἐσένα. Μὲ δυδὸ λόγια, γὴ κοινωνία είναι λερή, δ συνεταιριστικὸς κάτι δικό σου· γὴ κοινωνία σὲ χρησιμοποιεῖ, χρησιμοποιεῖς τὸν συνεταιριστικό.

Δὲν θὰ παραλείψουν πάντως γὰ μοῦ ἀντιτάξουν πώς γὴ συμφωνία αὐτὴν πιπορεῖ γὰ ἀποδειχθεῖ ἐν τέλει, ἐπαγθής σύμβασις καὶ γὰ περιορίσει τὴν ἐλευθερία μας· πώς θὰ καταλήξουμε καὶ πάλι στὸ δτι «πρέπει δ καθένας γὰ θυσιάζει ἐνα μέρος τῆς ἐλευθερίας του γιὰ χάρη τοῦ γενικοῦ καλοῦ». Να!, μόνο ποὺ γὴ θυσία δὲν θὰ

γινόταν διόλου «γιὰ τὸ γενικὸ καλό», ἀφοῦ ἐγὼ δὲν ἔχεισα καὶ μὰ συμφωνία γιὰ χάρη του, σύτε γιὰ χάρη κανεγός. «Ἄν ἔχαν μὰ συμφωνία, τὴν ἔχαν μόνο γιὰ τὸ δικό μου τὸ καλό, ἀπὸ προσωπικὸ συμφέρον. «Οσο γιὰ τὴ θυσία, «θυσιάζω» βέβαια, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ ποὺ ξεπερνάει τὶς δυνάμεις μου· ποὺ θὰ πεῖ: δέν θυσιάζω ἀπολύτως τίποτα.

Γιὰ γὰ ξαγαγυρίσωμε στὴν ίδιοκτησία, Κύριος εἶναι δ ἰδιοκτήτης. Σὲ σένα ἀπόκειται πιὰ γὰ διαλέξεις ἀν θάσαι αὐτὸν διοκτήτης γὴ η κοινωνία! Ἀνάλογα μὲ τὴν ἔκλογή σου θὰ είσαι ίδιοκτήτης της φεουδαρχίας, τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος, ποὺ τὸ μόνο ποὺ ἔχανε ἐδῶ κι ἔγαν αἰώνα, ήταν γὰ ἀλλάξει Κύριο, τοποθετώντας στὴ θέση του Θεοῦ τὸν «ἄνθρωπο», καὶ δεχόμενος πιὰ ἀπὸ αὐτόν, σὰν φέουδο, δ,τι ὡς τότε ἀποτελοῦσε φέουδο παραχωρούμενο ἀπὸ τὴ Θεία χάρη.

(...) Τὸ παλιὸ φεουδαρχικὸ σύστημα χτυπήθηκε τόσο ριζικὰ ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, ὥστε δλα τὰ ἀγιτιδραστικὰ τεχνάσματα στάθηκαν ἀγώφελα· καὶ πάγτα ἀγώφελα θάναι, γιατὶ δ,τι πέθανε—πέθανε. Ἀλλὰ στὴν Ιστορία του χριστιανισμοῦ, γὴ ἀνάσταση ἔπρεπε γὰ ἐπαλγθευτεῖ — καὶ ἐπαλγθεύτηκε· γὴ φεουδαρχία ἀναστήθηκε σὲ κάποιο ύπερπέραν μεταμορφωμένη σὲ γένεσις, κάτιο ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη δεσποτεία του «ἄνθρωπου».

Ο χριστιανισμὸς δὲν ἔξοντάθηκε, καὶ οἱ πιστοὶ είχαν δίκιο ποὺ δὲν ἀπελπίζονταν καὶ ποὺ πίστευαν πώς δλες οἱ ἐπιθέσεις ποὺ ἔξαπολύθηκαν ἐγαγτίον του δὲν θὰ κατάφερναν ἐν τέλει παρὰ γὰ ὑπηρετήσουν τὴν κάθηρση καὶ τὴν ἐδραίωσή του. Στὴν πραγματικότητα, τὸ μόνο ποὺ ἔπαθε ήταν γὰ μεταμορφωθεῖ, καὶ δ ἀποκαλυφθεῖς χριστιανισμὸς» είναι δ... ἀνθρώπως πιστικός.

Βρισκόμαστε ἀκόμια στὴν ἐποχὴ του χριστιανισμοῦ, καὶ αὐτοὶ ποὺ δυσανασχετοῦν περισσότερο μ' αὐτό, αὐτοὶ ἀκριβῶς συμβάλλουν μὲ τὸν μεγαλύτερο ζῆλο στὴν δλοκλήρωσή του. Γιατὶ δ-

σο πιδ ἀνθρώπην, τόσο πιδ προσφιλής μᾶς γίνεται ή φεουδαρχία: γιατί σο λιγότερο πιστέψουμε πώς πρόκειται και πάλι γι' αυτήν, τόσο πιδ εύκολα τὴν ἐμπιστεύμαστε σὰν μογαδικήτρα, καὶ νομίζουμε πώς βρήκαιε τὸ «κατεξοχὴν δικό μας» διαν ράλύπτουμε τὸ ἀνθρώπινο».

Ο λιμπεραλισμὸς θέλει νὰ μοῦ δώσει: δικό μου, μόνο ποὺ δὲν προτίθεται νὰ μοῦ τὸ παραχωρήσει μὲ τὸν τίτλο τοῦ δικοῦ μου, ἀλλὰ μὲ τὸν τίτλο τοῦ «ἀνθρώπου». Σὰ νὰ γιογταν ἔφικτὸ λι' αὐτὸ τὸ προσωπεῖο! Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸ τὸ μηγκιεῶδες ἔργο τῆς Ἐπανάστασης, σημιαίνουν πώς δ ἀνθρώπος σὲ μένα μοῦ ἐκ χωρεῖ τὸ δικαιωμα γιὰ τοῦτο καὶ γιὰ κείνο δὲν εἰμι τὸ ἄγιο, τὸ ἀτομο, δ συγκεχριμένος αὐτὸς ἀνθρωπὸς ποὺ τὸ δικαιοῦμαι· δ ἀνθρωπὸς ἔχει τὸ δικαιώμα καὶ μοῦ τὸ ἔχωρει. Συνεπὸς, ιπορεῖ θαυμάσια ἑγώ δ ἀνθρώπος νὰ ἀπολαμβάνω τὰ δικαιώματά μου καὶ ταυτόχρονα Ἐγώ, δ παραπάνω ἀπὸ ἀνθρωπὸς, δ συγκεχριμένος ἀνθρώπος, νὰ τὰ στεροῦμαι. Ἀν ἀπὸ τὴν ἀλλή μεριὰ ἐπιμένετε γιὰ τὴν ἀξία τῶν δώρων σας, κρατᾶτε σταθερὲς τὶς τιμές τους, δὲν ἔννοεῖτε ν' ἀφήσετε κανέναν γὰ σᾶς τὰ πάρει φτηνά, οὔτε νὰ παραδεχθεῖτε πώς «δὲν ἀξίζουν τὰ λεφτά τους»· δὲν δέχεστε νὰ γελοιοποιηθεῖτε μὲ μιὰ «γελοία τιμή», ἀλλὰ κρατᾶτε τὴν στάση τοῦ ἀποφασισμένου ποὺ λέει: «Θὰ πούλη σι όχιριδα τὸ τοιάρι μου (ἰδιοκτησία μου), οἱ ἔχθροι μου δὲν θὰ μὲ φάνε στὰ λιμά!», τότε έχετε ἡδη παραδεχτεὶ πώς τὸ σωστὸ βρίσκεται στὸν ἀντίποδα τοῦ κομιστιζιοῦ καὶ πώς ἡ λύση δὲν είναι: «Ἐγκαταλεῖψτε τὴν ίδιοκτησία», ἀλλά, «καταξιώστε την».

Στὴν πύλη τοῦ καιροῦ μας δὲν ὑπάρχει πιὰ ἡ Ἀπολλώνεια ρήση «γνῶθι σωτόν», ἀλλὰ «καταξιώστε την».

Ο Προυντὸν δογμάτει τὴν ίδιοκτησία κλοπή. Ἀλλὰ ἡ ξένη ίδιοκτησία — καὶ μόνον γι' αὐτὴν μιλᾶ — δὲν καταρργεῖται μὲ τὴν ἀποποίηση, τὴν ἔχχώρηση, τὴν ταπειγοφροσύνη· ἔξακολουθεῖ νὰ ὑπέρχει σὰν διόρει. Γιατὶ λοιπὸν νὰ κλαίγεται καὶ νὰ ικλιπαρεῖ κανεὶς τὸν οίκτο, σὰν κακομοίρης ποὺ τὸν έχουν ληστέψει, ἐνῶ είναι ὀπλῆς ἔνας δειλὸς καὶ ἡλιθιος δωρητὴς; Γιατὶ γὰρ ρίχγουμε καὶ πάλι τὸ ἀδικο στοὺς ἄλλους, πώς τά-

χα μᾶς κλέβουν, διαν οἱ μόνοι φταῖχτες εἰμαστε μεῖς ποὺ δὲν τοὺς ληστέψαμε; Οἱ φτωχοὶ φταῖνε ποὺ ὑπάρχουν πλούσιοι.

Γενικά, κανεὶς δὲν ἀγανακτεῖ μὲ τὴν δική του, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔνη μέρος λιγότεροι. Στὴν πραγματικότητα, δὲν τὰ έχουν μὲ τὴν ίδιοκτησία, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀλλοτρίωσή της. Θάθελαν νὰ μποροῦν νὰ ποῦν δικά τους... περισσότερα: δικά λιγότερα, θάθελαν νὰ μπαροῦν νὰ ποῦν δικά τους τὰ πάντα. Τὴν ἀλλοτρίωσή τα λοιπὸν πολεμοῦνται, γιὰ νὰ δώσουμε ἔναν δρός ἀντίσταχο πρὸς τὴν ίδιοκτησία, τὴν «ἀλλοτριοκτησία». Καὶ τί κάνουν; Ἀντὶ νὰ κάνουν τὸ ξένο δικό τους, παριστάγουν τὸν ἀμιέτοχο καὶ ζητοῦν νὰ ἀνατεθεῖ κάθιτη ίδιοκτησία στὰ χέρια ἐνὸς Τρίτου (στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία π.χ.). Δὲν διεκδικοῦν τὸ ξένο γιὰ τὸν ξευτὸ τους, ἀλλὰ γιὰ κάπιον Τρίτο. Ἐτοι, έχουσαν τὸ ἔγωστικό βεργίκι, καὶ δέστε πόρο καθαρὰ γίναν δλα καὶ — ἀνθρώπινα!

Ἀκτηλιοσύνη ἡ ψωροκακομοιρά: αὐτὴ είναι ἡ σύστα τοῦ χριστιανισμοῦ — δπως καὶ κάθιτη θρησκευτικότητας (εὐσέβειας, θεοϊκῆς, ἀνθρωπισμοῦ) — ποὺ ἐκδηλώθηκε σαφέστερα καὶ ἔγινε, σὰν «μεγάλη εἰδηση», ἔνα εύαγγέλιο μὲ μεγάλες δυνατότητες ἔξελιξης σὲ «ἀπόλυτη θρησκεία». Μὲ τὴ σημερινὴ μάχη ἔναντί του τὴν ίδιοκτησίας, δρισκόμαστε μπρὸς στὸ ἐκπληρικώτερο ἔξελικτικό της στάδιο: μιὰ μάχη ποὺ θὰ δδηγήσει στὸν θρίαμβο τοῦ ἀνθρώπου καὶ θὰ καταστήσει τὴν ἀκτηγμούνη ἀπόλυτη: ἡ νίκη τοῦ ἀνθρωπισμοῦ είναι γίκη τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀλλὰ δ «ἀποκαλυφθεὶς χριστιανισμὸς» είναι ἡ τέλεια φεουδαρχία, τὸ παντεποπτικό φεουδαρχικό σύστημα, μὲ ἀλλα λόγια, ἡ τέλεια ψωροκακομοιρά.

(...) Η συγαλλαγὴ μου συνεπῶς μὲ τὸν κόσμο είναι ἡ ἔξης: δὲν κάνω πιὰ τίποτα «γιὰ τὸ Θεό», δὲν κάνω τίποτα «γιὰ τὸν ἀνθρώπο», ἀλλὰ διτὶ κάνω τὸ κάνω «γιὰ μένα». Μόνον ἔτοι μ' εύχαριστεῖ δ κόσμος, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει τὴν θρησκευτικὴ ἀποψη — στὴν δποία συγκαταλέγω καὶ τὴν ἡθικὴ καὶ τὴν ἀνθρωπιστικὴ — είναι πώς σ' αὐτὴν δλα παραμένουν εὐσεβῆς πόθος, πέραν τοῦ κόσμου τούτου, ἀγέφικτα. Ὁπως ἡ παγκόσμια

σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, δὲ θύεις κόσμος τῆς παγκόσμιας ἀγάπης, ἡ αἰώνια εἰρήνη, τὸ τέλος τοῦ ἐγωϊσμοῦ κλπ. «Τίποτα δὲν εἶναι τέλειο σ' αὐτὸν τὸν κόσμο». Μ' αὐτὴν τὴν κακοιοίρικη φράση οἱ καλοὶ ἀναχωροῦντες αὐτὸν καὶ κλείγονται στὸ καβούκι τους. τὸν Θεό, ἡ στὴν περήφανη «αὐτογνωσία» τους. Ἀλλὰ ἔμεις παραμένουσιε στὸν «ἀτελῆ» τοῦτο κόσμο, γιατί, καὶ ἔτσι ποὺ εἶναι, μποροῦτε γὰ τὸν χρησιμοποιήσουτε γιὰ τὴν προσωπική μας ἀπόλουση.

«Ἡ συναλλαγὴ μου γιὲ τὸν κόσμο ἔγκειται στὸ νὰ τὸν ἀπολαμβάνω ἀναλίσκοντάς τον γιὰ τὴν προσωπική μου ἀπόλουση: ἡ συναλλαγὴ εἶγα: ἀπόλαυση τοῦ κόσμου καὶ ἀγήκει στὴν προσωπική μου ἀπόλουση.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΙΜΝΕΡΑΛΙΣΜΟΣ

«Ἡ ἀστικὴ τάξη εἶναι ἡ ἀριστοκρατία τῆς ἀξιας·» σύνθημά της: «ὁ καθένας γιὲ τὴν ἀξια του». Πολέμιησε τὴν «ἐκφυλισμένη» ἀριστοκρατία, γιατὶ στὰ μάτια της — μάτια τῆς ἐργατικῆς ἀριστοκρατίας στὴν ἐποίᾳ μπαίγε: κανεὶς μὲ τοὺς κόπους του καὶ τὴν ἀξια του — ἐλεύθερος δὲν εἶναι δὲν θρωπός «ἀπὸ σδί», οὔτε Ἱέρω, ἀλλὰ δὲ «ἄξιος», δὲ τίμιος ὑπηρέτης τοῦ βασιλικοῦ, τοῦ Κράτους ἡ — στὰ συνταγματικὰ Κράτη — τοῦ λαοῦ. «Γηρετώντας ἀποκτάει κανεὶς τὴν ἐλεύθερία του, ἀφοῦ μόνον ἔτσι: ἀποκτάει «ἄξια» ὑπηρετώντας ἔστω καὶ τὸν Μαγικωνᾶ. Πρέπει κανεὶς νὰ φανεῖ ἄξιος τοῦ Κράτους, τοῦ πνεύματος τοῦ Κράτους, τῆς θύεικῆς του ἀξιας. Αὐτὸς ποὺ τὸ ὑπηρετεῖ, εἶναι ἀπὸ αὐτὸν καὶ μόνο τὸ γεγονός — καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πῶς ἀπόκτησε τὴν νόμιμη ὑπόστασή του—ἔνας καλὸς πολίτης. Στὰ μάτια τῶν ἀστῶν οἱ «καινοτόμοι» ἀσκοῦν «ιμάτεχνη χωρὶς φιωμένη» μόνον δὲ «ιππακάλης» εἶναι «πρακτικός», διαπνεόμενος ἀπὸ τὸ «ιππακαλιστικό» ἔχειν πνεῦμα ποὺ χαρακτηρίζει ἐπίζησης καὶ τὸν κυνηγὸ δρψικῶν, καὶ τὸν ἐιποράκο ποὺ προσπαθεῖ νὰ φτιάξει τὸ σπιτικό του ἥτις νὰ φανεῖ, γιὲ τὸν ἔνα ἥτις τὸν ἄλλο τρόπο, χρήσιμος στὸν ἔχυτό του καὶ τὴν κοινωνία.

«Ἄλλὰ ἀν οἱ ἀξια περγάνε γιὰ ἐλεύθεροι — γιατὶ στ' ἀλήθεια, τί τοῦ λείπει ταῦτα ποιητικά οὐρανά τοῦ ἐντιμού ἀξιωματούχου ἀπὸ τὴν ἐλεύθερία ποὺ ζητάει ἡ ψυχὴ του — τότε, εἰμιαὶ ἐλεύθερος, σημαίνει «ὑπηρετῶ» δὲ ὑπάκουος ὑπηρέτης: ίδους ἐλεύθερος ἀνθρωπός! «Ὑπάρχει πιὸ ἔκδηλη παράνοια; Κι ὅμως, ἔτσι ἀκριβῶς τὸν ἔννοει ἡ μπουρζουάζια, δὲ ποιητής της Γκατέ καὶ δὲ φιλόσοφός της "Ἐγελος ποὺ κατέρθωσαν νὰ ἀποθεώσουν τὴν ἔξαρτηση τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο, τὴν ὑποδούλωση στὸν ἀγτικειμενικὸ κόσμο κλπ. Αὐτὸς ποὺ ὑπηρετεῖ ἔναν ἀνώτατο σκοπό, ποὺ τοῦ ἔχει: «ἐλοχληρωτικὰ ἀρρωτιαθεῖ», εἶναι δὲ κάτοχος τῆς ἀληθιοῦ ἐλεύθερίας! Καὶ δὲ σκοπὸς γιὰ τοὺς στοχαστὲς ἡ ταῦ ἡ λογικὴ πού, ἀκριβῶς δπως τὸ Κράτος καὶ ἡ Ἐκκλησία, θεσπίζει γενικάς κανόνες καὶ κρατᾶ κάθε μεμονωμένο ἀνθρωπό ἐγκλωβισμένο στὴν ἡδεῖα τῆς ἀνθρωπίας. Αὐτὴ ἀποφασίζει γιὰ τὸ «ἄληθες» καὶ καθορίζει τὴν γραμμή κατευθύνσεως: σύμφωνα μὲν αὐτήν, οἱ μόνοι «λογικοί» ἀνθρωποί εἶναι οἱ πιστοὶ ὑπηρέτες πού, σὰν ὑπηρέτες τοῦ Κράτους βαφτίζονται κατ' ὅρχήν, καλοὶ πολίτες.

Μπορεῖ νὰ εἰσαι: Κροῖσος ἡ φτωχὸς σὰν τὸν Ἱών· τὸ Κράτος τὸ ἀφήγει στὴν ἀπόλυτη προσέρεσή σου· ἀρκεῖ νὰ ἔχεις «καλὴ προσομοίση». Αὐτὸς μονάχα ἀπαιτεῖ ἀπὸ σένα. Καὶ στὸν ἔσωτό του ἔχει δρίσει σὰν τὸ πιὸ ἐπιτακτικὸ καθῆκον νὰ τοὺς κάνει δλους «καλοπροαίρετους». Θά σὲ προφυλάξει: λοιπόν ἀπὸ τὶς τυχὸν κακές ἐπιρροές περιορίζοντας ἀφ' ἔνδεις τοὺς «κακοπροαίρετους» καὶ τὶς ἐπιβλαδεῖς τους ἀπόψεις — ποὺ στομώνει μὲ λογοχρισίες, νόμους περὶ τύπου καὶ φυλακές — διορίζοντας, ἀφ' ἑτέρου, τοὺς «καλοπροαίρετους» σὰν λογοχριτὲς καὶ ἐπιφορτίζοντας «καλοπροαίρετους» καὶ «καλοθελητὲς» μὲ τὴν διὰ παγκόσμιαν μέσου ἀσκηση ἡ θεορίας παραχρημάτων πάνω σου. Γιατὶ ἀν σου ἔκλεισε τὸ σύντια στὶς κακές ἐπιρροές, φροντίζει δημοκρατεῖσατα τὰ σου τὰ ἀνολέει στὶς καλές.

Μὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀστισμοῦ δργίζει καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ λογικοῦ παγκού πρέπει: νὰ ἐπικρατοῦν συνθῆκες «σύμφωνες μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὶς περιστάσεις». Ο ἀκόλουθος δρισμὸς τοῦ λιγιπεραλισμοῦ, δρισμὸς ποὺ ὑποτίθεται πώς τὸ μαζί, τὸν

προσδιορίζει απόλυτα: «Ο λιμπεραλισμός δὲν είγαι άλλο από τη γνώση τῆς λογικῆς, έφηρμοσμένη στίς ύπάρχουσες σχέσεις»¹². Σκοπός του είναι ή «λογική τάξη», ή «ήθική συμπεριφορά», ή «περιορισμένη έλευθερία» καὶ δχι ή αναρχία, ή άπουσία νόμων καὶ διατομικισμός. Άλλα ἔκει πού βασιλεύει ή λογική, τὸ πρόσωπο είναι χαμένο. Έδω καὶ πολὺ καρό, η τέχνη δχι μόνον παραδέχτηκε τὸ διχρυγοῦ ἄλλα καὶ τὸ θεώρητες ἀπαραίτητο συστατικό της καὶ τὸ ἀφομοίωσε: χρειάζεται τὸ κακό κ.λ.π. Ετοι καὶ στὸ θρησκευτικὸ χῶρο, οἱ πιὸ ἀκραῖοι λιμπεραλιστὲς φτάνουν γὰ ποστηρίζουν πώς καὶ δὲν θρησκευτικότερος τῶν ἀνθρώπων — τὸ θρησκευτικὸ κακό — πρέπει νὰ θεωρεῖται πολίτης οὕτε λόγος γὰ γίνεται πιὰ γιὰ δίκες αἰρετικῶν. Απὸ τὴν ἄλλη δημιώς μεριά, η παραμικρὴ ἀμφισθήτηση τοῦ «λογικοῦ νόμου» ἀπειλεῖται μὲ τὴν αὐστηρότερη τῶν ποιηῶν. Λύτὸ ποὺ θέλουν, δὲν είγαι ή έλευθερη ἐκφραση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ προσώπου η τοῦ Ἐγώ, ἄλλα τῆς λογικῆς θέλουν τὸ Κράτος τῆς λογικῆς — ἔνα Κράτος. Οἱ λιμπεραλιστὲς είναι ζηλοὶ τὸν λογικόν, δὲν δένουα τῆς πίστης η τοῦ θεοῦ κ.λ.π., ἄλλα τῆς λογικῆς δημιουργίατο, τῆς παναγίας τους λογικῆς. Δὲν ἀνέχονται καμιαὶ ἔλλειψη διαπαιδαγωγήσεως καὶ δρα καμιαὶ προσωπικὴ ἀνάπτυξη καὶ κανένα αὐτεξούσιο: μᾶς κάνουν τὸν κηδειρόνα κατὰ τὰ πρότυπα τῶν πιὸ ἀπολυταρχικῶν γηγεμόνων.

Πῶς πρέπει λοιπόν γὰ νοοῦμε τὴν «πολιτικὴ έλευθερία»; «Οχι σὰν έλευθερία ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ τοὺς νόμους του; Καθδλοῦ τὸ ἀντίθετο μιᾶλλον: σὰν ύποτα τα γη η στὸ Κράτος καὶ στοὺς νόμους τοῦ Κράτους. Τότε λοιπόν, γιατὶ «έλευθερία»; Γιατὶ δὲν ύπάρχουν πιὰ διάμεσοι η σχέση τοῦ καθενδος μὲ τὸ Κράτος εἶναι διεση καὶ εὐθεία: δικαίας είναι πιὰ πολίτης τοῦ Κράτους καὶ δχι ύποτελῆς κάποιου δλλοῦ — οὕτε καν τοῦ βαπτλέως σὰν προσώπου, παρὰ μόνον τῆς διδοτητάς του σὰν «ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους». Π πολιτικὴ έλευθερία, αὐτὴ η βασικὴ ἀρχὴ τοῦ λιμπεραλισμοῦ, δὲν είναι παρὰ μιὰ δεύτερη φάση τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ συινδικάτοις απόλυτα μὲ τὴν θρησκευτικὴ έλευθερία»¹³. Π μήπως μὲ τὴν τελευταῖα ἐνγοστοῦμε μιὰ ἐλευθερία πρόσωπος από τὴ θρησκευτικὴ έλευθερία;

γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς διάμεσους, τοὺς μεσάζοντες λερεῖς, γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ «κοσμικοῦ κλήρου», γιὰ τὴν ἀμεση δηλαδή, σχέση μὲ τὴ θρησκεία η τὸ θεό. Γιὰ τὸ «θρησκευτικὰ έλευθερο», η θρησκεία είναι πρωταρχικὸ θέμα, ύπόθεση μεγάλη καὶ λερή, προσωπικὴ τοῦ ύποθεση τὸ ίδιο καὶ γιὰ τὸν «πολιτικὰ έλευθερο», τὸ Κράτος είναι θέμα ποὺ τὸν ἀφορᾷ, τὸν καίει, είναι δικό τοῦ θέμα.

Πολιτικὴ έλευθερία σημαίνει πώς η «πολιτεία» είγαι έλευθερη, τὸ Κράτος είγαι έλευθερο η θρησκευτικὴ έλευθερία, πώς η θρησκεία είναι έλευθερη έλευθερία συνείδησης, πώς η συνείδηση είναι έλευθερη δχ: πώς έγώ είμαι έλευθερος ἀπὸ τὸ Κράτος, τὴν θρησκεία καὶ τὴ συνείδηση η δτι ξω ἀπαλλαγὴ εἰ ἀπὸ αὐτά. Τὸ θέμα δὲν είναι η δική μου έλευθερία ἄλλα η έλευθερία μιᾶς δύναμης ποὺ μὲ κυβερνᾶ καὶ μὲ καταπιέσε: κάποιος ἀπὸ τοὺς τυράννους μου — τὸ Κράτος, η θρησκεία, η συνείδηση — είγαι έλευθερος, κάποιος ἀπὸ τοὺς τυράννους μου ποὺ μὲ θέλουν σκλάβο τους, ἀφοῦ έλευθερία τοὺς είγαι η σκλαβιά μι ου. Τὸ δτι στὴν προκειμένη περίπτωση, ἀφαριμόζεται ἀναπόφευκτα η ἀρχὴ ποὺ λέει πώς «δ σκοπὸς ἀγάζει τὰ μέσα», είναι αὐτονόητο. Λγ σκοπὸς δρίζεται τὸ καλὸ τοῦ Κράτους, δ πόλειος είναι ἀγιασμένος ἀν τὸ Κράτος τὸν θέλει: στὴν δικαιοσύνη, η ἀνθρωποκτονία είναι ἀγιασμένη, καὶ καλεῖται μὲ τὸ ἀγαπητό της δημοτικά, σέκτελεσις». Ετοι τὸ Κράτος καθαγιάζει δτι τὸ θολεύει:

Η «ἀτομικὴ έλευθερία» τὴν δποια δ ἀστικὸς λιμπεραλισμὸς περιφρουρεῖ τόσο διγρυπνα, δὲν συνεπάγεται διδλοῦ ξα διπόλυτα έλευθερο αὐτεξούσιο, μὲ τὸ δποιο οἱ ἐνέργειές μου θὰ ησαν ἐντελῶς δικές μι ου, ἄλλα ἀπλῶς καὶ μόνο τὴν ἀγεξαρτησία μου ἀπέναντι σὲ πρόσωπος. Είγαι ἀτομικὴ έλευθερος, δποιος δὲν ξει γὰ δώσει λόγο σὲ κανένα (πρόσωπος). Μὲ τὴν ξνγοια αὐτὴ — καὶ είγαι η μόνη ποὺ ἀναγνωρίζεται — ἀτομικὴ έλευθερος, δηλαδή, ἀν πρόσωπος («ξανατι τοῦ θεοῦ», ναι, ύπόλογος, τὸ δενδαίνει καὶ διδιος) δὲν είγαι μόνον δημοτικός διλλος δηλαδή, ἀφοῦ είγαι «ύπόλογος: μόνον ξανατι τοῦ νόμου». Αὐτὸ τὸ είδος τῆς έλευθερίας — δηλαδή, ἀπαλλαγὴ ἀπὸ

τὸ αὐθαίρετο καὶ τὸ TEL EST NOTRE PLAISIR¹⁴ — κατατήθηκε πράγματι ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα αὐτοῦ τοῦ αἰώνα. Συνεπῶς, δι συνταγματικὸς δρχῶν ἔπρεπε πιὰ νὰ ἀποδύθει κάθε προσωπικότητα καὶ κάθε δικαίωμα προσωπικῆς ἔξουσίας γιὰ νὰ μὴν παραβάλλεται σὰν πρόσωπο, σὰν πρόσωπο : καὶ τοιοῦτο, τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερία τῶν ἄλλων.

(...) Οἱ ἀστισμὸις συμπεριφέρεται ἐντελῶς λιμπεραλιστικά. Σὲ κάθε πρόσωπο : καὶ ἐπέιναση στὸ χῶρο τοῦ ἄλλου, τὸ ἀστικὸ πνεῦμα ἐπαναστατεῖ: μόλις δεῖ πώς πρόκειται γιὰ τὸ προσωπικὸ κέφι, τὴν προσωπικὴν κρίση, τὴν προσωπικὴν ἐπιθυμίαν κάποιου ποὺ δρᾶ σὰν ἀτομο, ποὺ δὲν εἶναι δηλαδὴ ἔξουσιοντημένος ἀπὸ κάποια «ἀνώτερη δύναμι», δάκει μιτρὸς ἀλέσως τὸν λιμπεραλιστὸ του καὶ ὠρύεται γιὰ τίς «αὐθαίρεσίες». Μὲ δυὸ λόγια, δι ἀστὸς προσδιορίζει τὴν ἐλευθερία του μὲ τὶς λεγόμενες διατάξεις : «Δὲν ἔχω νὰ πάρω διαταγές ἀπὸ κανέναν!».

Διατάξεις : σημαίνει πώς αὐτὸς ποὺ μοῦ ζητοῦν νὰ κάνω ἐκφράζει τὴν θέλησην ἐνδές ἄλλου, ἐνῶ διαμένει τὸν ἄνθρωπον, δὲν εἶναι ἐκφραση τῆς προσωπικῆς ἐπιβολῆς ἄλλου. Η ἀστικὴ ἐλευθερία εἶναι : ἐλευθερία γιὰ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν θέλησην τοῦ ἄλλου· εἶναι γιὰ λεγόμενη προσωπικὴ γιὰ ἀτομικὴν ἐλευθερία. Οντας προσωπικὰ ἐλεύθερος, ἔχω τόσην μόνον ἐλευθερία δοση χρειάζεται γιὰ νὰ μὴν μπορεῖ ἄλλο πρόσωπο νὰ ρυθμίζει διαφορὰ τὸ δικό μου πρόσωπο· μὲν ἄλλα λόγια, τὸ τέλος πρέπει καὶ τί δὲν πρέπει δὲν ἀπόκειται στὴν αὐθαίρετη κρίσην ἐνδές ἄλλου προσώπου. Η ἐλευθερία τοῦ τύπου, λόγου χάρη, εἶναι μιὰ ἀπὸ αὐτές τὶς λιμπεραλιστικὲς ἐλευθερίες: δι λιμπεραλισμὸς πολεμᾶ τὴν τυραννία τῆς λογοχρισίας μόνον σὰν ἐκδήλωση προσωπικῆς καὶ αὐθαίρετης κρίσης· ἐνῶ παράλληλα εἶναι διατείτεινος, ἀποφασισμένος μᾶλλον, νὰ καταδυγαστεύει τὸν τύπο μὲν διάφορους «περὶ τύπου νόμους». Στὴν πραγματικότητα, οἱ λιμπεραλιστὲς ἀπό τὸ θέλον τὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου γιὰ τὸν ἀνθρώπον : δυτας οἱ ίδιοι νοιμιατάγεις, δὲν διατρέχουν καγένα κίνδυνο νὰ υποτείνουν διωξῆ ἀπὸ τὸ νόμο. Μόνον τὰ λιμπεραλιστικά, δηλαδὴ τὰ νοισταγῆ κείμενα, πρέπει νὰ φιλάνουν στὸ τυπογραφεῖο.

τὰ ἄλλα δρίσκονται στὸ ἐλεος τῶν «νόμων περὶ τύπου» καὶ τῶν «ἀδικημάτων τοῦ τύπου». Εἳτε καὶ ἔξασφαλίσουν τὴν προσωπικὴν ἐλευθερία, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ δοῦν τὴν κραυγαλέαν ἀνελευθερίαν ποὺ ἐπιβάλλεται μόλις αὐτὸς τὸ δριο ἔπεραστει. Γιατί, γάλ μὲν γλυτώσαιμε ἀπὸ τὶς διατάξεις ποὺ «δὲν ἔχουμε νὰ πάρουμε πιὰ ἀπὸ κανέναν», ὀλλὰ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ὑποταχθούμε ἀκόμια πιὸ πολὺ στὸν γόμο. Τώρα πιὰ ὑποδουλωγόμαστε «συμφώνως τῷ γόμῳ».

Στὸ ἀστικὸ Κράτος ὑπάρχουν μόνον «ἐλεύθεροι ἄνθρωποι», μὲ χίλιες δυὸ ὑποχρεώσεις: σεβασμό, μιὰ διοιογία πίστεως κλπ. Ἀλλὰ τί μού αὐτός; Δὲν εἶναι διάτεινα ποὺ μᾶς ὑποχρεώνει, ὀλλὰ τὸ Κράτος, δι νόμος! (...) Οἱ ἀστοι ζητοῦν ἔναν ἀπρόσωπο δυνάστη.

Αγ ἐπειτα πάρουμε σὰν ἀρχὴν πώς μόνον οἱ λόγοι πρέπει νὰ κατευθύνουν τὸν ἄνθρωπο — λόγοι θμικῆς, λόγοι νομιμότητας γιὰ ἄλλοι — δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπιτραπεῖ σ' ἔνα ἀτομοῦ νὰ ἀποκλείσει προσωπικὰ ἔνα ἄλλο (ὅπως ἄλλοτε, λόγου χάρη, μὲ τὸν ἀποκλεισμὸ τοῦ ἀστῶν ἀπὸ τὰ ἀξιώματα τῆς ἀριστοκρατίας γιὰ τῶν ἀριστοκρατῶν ἀπὸ τὰ ἀστικὰ ἐπαγγέλματα κλπ.)· δι εἰλικρίθειρος συναγωγή μὲν τὰ λεφτά του, ποὺ εἶναι λόγος). Ἀπὸ διό καὶ πέρα, μιάν μού ἔξουσία ὑφίσταται, γιὰ ἔξουσία τοῦ Κράτους πιὰ καὶ ἀντούσιας πιὰ δὲν μπορεῖ σὰν πρόσωπο νὰ ἔξουσιάζει τὸν ἄλλον. Ἀπὸ τὴν συγιτή ἀκόμια ποὺ θὰ γεννηθοῦν, τὰ παιδιά ἀνήκουν στὸ Κράτος — καὶ μόνον ἐν διάφορα τοῦ Κράτους στοὺς γονεῖς — ποὺ ἀπαγορεύει τὴν παιδοκτονία, ἐπιβάλλει τὴν δάπτιση, κλπ.

Αλλὰ γιὰ τὸ Κράτος, τὰ παιδιά του διλα εἶναι ίσα (ἰσότης ἀστικὴ γιὰ πολιτική)· διο γιὰ τὶς μεταξύ τους σχέσεις, δι τὰ διγάλουν πέρα μόνοι τους: εἶναι ἐλεύθεροι γιὰ συναγωγή στο θούγατο!

Ἐλεύθερος συγαγωνισμὸς σημαίνει πώς μπορεῖ δι καθένας νὰ καταδιώξει τὸν ἄλλο, νὰ ἀναδειχθεῖ εἰς βάρος τοῦ ἄλλου, νὰ τὸν πολεμήσει. Η φεουδαρχικὴ παράταξη, ποὺ ἔξαρτοῦσε τὴν

νηπαρξή της: άπό τηγ απουσία συναγωνισμού, άγτιστάθηκε, δπως ήταν φυσικό, σ' αυτή, τήν άγιληψη. "Ολοι οι άγωνες πού ἔγιναν στη Γαλλία τήν ἐποχή της Παλιγορθώσεως μπορούν νά συγοψισθούν στὸ ἔξις: οι ἀστοὶ μάχοντα γιά τὸν ἐλεύθερο συναγωνισμό, ἕνω οι φεουδαρχοί προσπαθούσαν νά ἐπαναφέρουν τὸ σύστημα τῶν συντεχνιῶν.

Σήμερα, δ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς έχει θριαμβεύσει πάνω στὶς συντεχνίες, καὶ δὲν ήταν δυνατὸ παρὰ νά θριαμβεύσει.

Τώρα, τὸ δι τὴν Ἐπανάσταση κατέληξε σὲ ἀγτίδραση, ἔδειξε τὶ ήταν πράγματι τὴν Ἐπανάσταση. Γιατὶ κάθε ἑνέργεια καταλήγει σὲ ἀγτίδραση μόλις γίνει: συνετῇ καὶ μόνον δο παραμένει ἔξαψη, ἀποκοτιά, συνεχίζει τὴν δριητική πορεία τῆς σὰν δράση. Η «σύνεση» θέτει δρια καὶ ἀπομονώνει γιές ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ ἔκτραχηλισμὸ καὶ τὴν ὀποχαλίγωση αὐτὸ πού δὲν ήταν κατὰ βάθος ἀνεπιθύμητο, δηλαδή, τὴν ἀρχήν. Οργισμένοι νέοι καὶ ἀσυμβίβαστοι φοιτητές πού δὲν λογαριάζουν καιμιὰ ἐπιφύλαξη, είναι στὴν πραγματικότητα φιλοσταῖοι.¹⁵ γιατὶ τόσο σ' αὐτοὺς δο καὶ στοὺς τελευταίους, ἡ ἐπιφύλαξη είναι: ἔκεινη πού καθορίζει τὴν δλη τους συμπεριφορά: στὴν ἀρχή, σὰν ἀσυμβίβαστοι, ἐπαναστατοῦν ἔναγτέον τῆς καὶ κρατοῦν ἀπέναντι τῆς στάση δριητική γιά νά τὴν ἀποδεχτοῦν ἀργότερα, σὰν φιλοσταῖοι, καὶ γὰ πάρουν ἀπέναντι τῆς στάση θετική. Καὶ στὶς δυδ περιπτώσεις, κάθε τους σκέψη καὶ κάθε τους ἑνέργεια περιστρέφεται γύρω ἀπὸ αὐτήν, καὶ δ φιλοσταῖος — σὰν δριητικές φοιτητής πού «ἔνθαλε μυαλό» — είναι: ἀντιδραστικὸς μονάχα πρὸς τὸν φοιτητή, ποὺ κι αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του, είναι ἀπλῶς ἔνας «ἄμυνας» φιλοσταῖος. Η καθηγερινή μας ἐμπειρία βεναιώνει τὴν ἀλγήθεια αὐτῆς τῆς μεταστροφῆς καὶ δείχνει πῶς οι ἀσυμβίβαστοι νέοι γίνονται ἀσπρομάλληδες φιλοσταῖοι..

(...) Η Ἐπανάσταση δὲν πολέμησε τὴν κατάσταση, ἀλλὰ τὴν κρατοῦσα κατάσταση, μιὰ δριστική κατάσταση. "Ερρίξε αὐτὸν τὸν τύραννο, δχι τὸν τύραννο — ποὺ ἀγτίθετα κυβέρνησε τὴ Γαλλία μὲ τὸν πιὸ ἀνελέητο τρόπο: ξερρίκωσε τὰ παλαιὰ κακά, ἀλλὰ βάλ-

θηκε νά περιφρουρήσε: τὰ καλά: ἀρκέστηκε, δηλαδή, νά ἐγκαταστήσει τὴν ἀρετὴ στὴ θέση τῆς κακίας, ποὺ δὲν διέφεραν πιὰ μεταξύ τους περισσότερο ἀπὸ δο κι δ δργισμένος νέος ἀπὸ τὸν φιλοσταῖο.

Μέχρι σήμερα, ἀρχὴ κάθε ἐπανάστασης ήταν ἡ ἀνατροπὴ αὐτῆς ἡ ἐκείνη τῆς κατάστασης, ήταν δηλαδή ἀρχὴ ρεφορμιστική. Ἀλλὰ δο ριζικές κι ἀν εἶναι οι μεταρρυθμίσεις μὲ σύνεση, ἔνας νέος κυριαρχος ἐγκαθίσταται πάντα στὴ θέση τοῦ παλαιοῦ: ἡ ἀνατροπὴ είναι πάντοτε ἀγόριωση: δὲν καταφέρνουμε νά διακρίγουμε τὴ διαφορὰ μεταξύ νέου καὶ γέρου φιλοσταῖου. Η Ἐπανάσταση ξεκίνησε — μὲ τὴν ἐξέγερση τῆς τριτης ἡ ἀστικῆς τάξης — μικροαστικὰ καὶ ἐξέπνευσε μικροαστικά. Δὲν ήταν δ ποσα πικδος ἀνθρωπος — δ μόνος ἀλλωστε ἀνθρωπος — ποὺ ἐλευθερώθηκε, ἀλλὰ δ αστός, δ CITOYEN¹⁶ δ πολιτικός ἀνθρωπος — ποὺ, ἀκριβῶς γιατὶ είναι πολιτικός, δὲν είναι ἀνθρωπος, ἀλλὰ ἔνα δείγμα τοῦ εἰδους ἀνθρωπος καὶ εἰδικώτερα τοῦ εἰδους πολιτης: ἔνας ἐλεύθερος πολιτος.

Δὲν ήταν τὸ μοσ ποὺ ἐπηρέασε μὲ τὴν Ἐπανάσταση τὴν ιστορία τοῦ κόσμου, ἀλλὰ δ λαδος. Ο κυριαρχος λαδος θέλησε νά καγονίσει τὰ πάντα. "Ενα φανταστικὸ Εγώ, μιὰ ίδεα — καὶ δ λαδος είναι ίδεα — ἀναλαμβάνει δράση τὰ δομια προσφέρονται σὰν δργανά του καὶ δροῦν σὰν επολίτες.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΡΑΧΩΡΗΜΕΝΗ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ¹⁷

"Ο κόσμος δλος θέλει: ἐλεύθεροι αἱ δλοι δνειρεύονται τὴ μέρα πού θά ἔρθει τὴ βασιλεία τῆς. "Ω, σύ, «ένδοξο βασιλείο τῆς ἐλευθερίας», ξέσχο δνειρό, μαγευτικό, ὡ «ἐλεύθερη ἀνθρωπότητα! Ποιός τάχα δὲν σὲ δνειρεύτηκε; Ναι, οι ἀνθρωποι πρέπει νά γίνουν ἐλεύθεροι, πανελεύθεροι, ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε

φραγμό. Σοναρά; 'Από χάθε φραγμό; Δέν θὰ ξαναβάλουν οι ίδιοι στὸν έαυτό τους, πρέ, κανένα φραγμό; «Μὰ γαλ, φυσικά: ἀλλὰ αὐτὸ πιά δὲν εἰναι φραγμός!» Πρέπει δημως γὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ πίστη, τὶς αὐτηρές θήικες ὑποχρεώσεις, τὴν ἀμελικτη σκληρότητα τοῦ νόμου, τὸ «Τί φριχτὴ παρεξήγηση!». Σύμφωνοι ἀ π δ τ ἵ λοιπόν, πρέπει γὰ ἐλευθερωθοῦν καὶ ἀπὸ τὶ νὰ μήν ἐλευθερωθοῦν;

'Τὸ διιορφο ὄνειρο χάθηκε' ξύπνιοι τώρα, τρίβουν τὰ γλαρωιένα τους μάτια καὶ τὰ καρφώνουν πάνω στὸν πεζὸ αὐτὸ δημιλητή. «'Από τὶ πρέπει γὰ ἐλευθερωθοῦν οι ἀνθρωποι;» — «'Απὸ τὴν τυφλὴ πίστη», φωνάζει δὲνας — «'Ληδίες», ἀποφαίνεται δὲλλος, «κάθε πίστη εἰναι τυφλή. Λύτὸ ποὺ χρειάζεται εἰναι γὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν πίστη αὐτὴ καθαυτή!» — «Πρὸς Θεοῦ, δχι!», τὸν κόδει πάλι δ πρῶτος. «Μήν διώχνετε τὴν πίστη λιακριὰ γιατὶ ἡ ἀποκτήγιανη καρδούσει νὰ δριψήει!» — «'Έχεινο ποὺ μᾶς χρειάζεται», παρεμβάλνει ἔνας τρίτος «εἰναι μιὰ δημοκρατία, ποὺ θὰ μᾶς ἐλευθερώσει: ἀπὸ κάθε κυρίαρχο!» — «Δέν εἰναι λύση σύντη», λέει ἔνας τέταρτος, «θάχουλε καὶ πάλι τὸν "κυρίαρχο λαδ"». «Ἄς κυττάξουμε καλύτερα νὰ ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ αὐτὴ τὴ φριχτὴ ἀνιστητα!» — «'Αχ, δλέθρια ισότητα, ἀκούω κι δλας τὰ οὐρλιαχτὰ τοῦ δχλοῦ σου! Έγὼ ὄνειρευόμενον ἔνα παράδεισο ἐλευθερίας, καὶ νὰ τώρα, ἡ θρασύτητα καὶ ἡ ἀσυνδοσία ποὺ ἔκβαλλουν τὶς ἀγρεις κραυγές τους!», ἀναστενάζει δ πρῶτος, κι ἀρπάζει ἀλιέινος τὸ σπαθὶ του γιὰ νὰ πατάξει αὐτὴ τὴ «χωρὶς μέτρο ἐλευθερία» καὶ πιὰ δὲν ἀκούγονται παρὰ τὰ κονταροχτυπήματα τῶν διαφωνούντων δραματιστῶν τῆς ἐλευθερίας.

'Τὸ πάθος γιὰ ἐλευθερία ξεθύμιαινε πάντα στὸ πάθος γιὰ μιὰ δρὶση μὲν γὰ ἐλευθερία, δημως π.χ. ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία: δ πιστὸς ηθελε γὰ εἰναι ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος. 'Απὸ τὶ; 'Απὸ τὴ θρησκεία; «Οχι! ηθελε γὰ εἰναι ἐλεύθερος ἀπὸ τοὺς δογματοφύλακες τῆς θρησκείας! Τὸ ίδιο πάλι καὶ ἡ σύγχρονη «πολιτικὴ ἡ ἀστικὴ» ἐλευθερία: δ πολιτης δὲν θέλει γὰ εἰναι ἐλεύθερος ἀπὸ τὴν πολιτεία, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν γραφειοκρατία, τὶς αὐθαιρεσίες τῶν ἀρχῶν κλπ.

(...) Τὸ πάθος γιὰ μιὰ δρὶση μὲν γὰ ἐλευθερία ἔιπεριέχει πάντα τὴν τάση γιὰ μιὰ νέα καὶ αρχὴ: ἀνὴ 'Ἐπανάσταση π.χ. μπόρεσε γὰ ἐμπνεύσει στοὺς ὑπερασπιστές της τὸ εὐγενικὸ συναίσθητα πώς «μάχονται γιὰ τὴν ἐλευθερία», ήταν γιατί, στὴν πραγματικότητα, μάχονται γιὰ μιὰ δρισιένη ἐλευθερία, δηλαδή γιὰ μιὰ γένη καὶ αρχὴ, «τὴν κυριαρχία τοῦ νόμου».

'Ἐλεύθερο: Θέλετε γὰ εἴστε δλοι: ἐλευθερία θέλετε. Τί θὰ ποῦν λοιπόν ὅλα αὐτὰ τὰ παζαρέματα γιὰ λίγο περισσότερη ἡ λίγο λιγότερη; Ή ἐλευθερία δὲν γοεῖται παρὰ ἀκέραιη: ἔνα καλιματάκι ἐλευθερίας δὲν εἰναι ἐλευθερία. Σᾶς φαίνεται ἀδύνατη ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία, ἀδύνατον γὰ ἐλευθερωθεῖτε ἀπὸ τὰ πάντα: ἔστω καὶ νὰ ἐπιθυμήσεις κατί: τέτοιο, σᾶς φαίνεται παραληγισμός; Ωραία, πάχτε λοιπόν γὰ κυνηγάτε φαντάσματα καὶ καταγαλώστε τὶς δυγάλιεις σας σὲ κάτι καλύτερο ἀπὸ τὸ ἀγέρατο.

«Ναι, ὅμιως τίποτα δὲν εἰναι πιὸ γλυκὸ ἀπὸ τὴν ἐλευθερία!»

'Αλλὰ σκεφτήκατε ποτὲ τί ἔχετε ὅταν ἔχετε ἐλευθερία — καὶ δὲν πρόκειται βέβαια γὰ κάτσω ν' ἀσχοληθῶ ἔδω μὲ τὰ ψιχία σας ἐλευθερίας — ὅταν ἔχετε ἀπόλυτη ἐλευθερία; «Ἐχετε ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ δλα, δλα σᾶς σᾶς ἐνοχλοῦν — καὶ δὲν εἰναι δυνατὸν γὰ διάρχει: κάτι ποὺ γὰ μήν σᾶς ἔχει ἐνοχλήσει καὶ δυσαρεστήσει ἔστω καὶ μιὰ φορὰ στὴ ζωὴ σας. Καὶ γιὰ χάρη τὴν θέλετε γὰ ἀπολλαγεῖτε ἀπὸ δλα αὐτά; Γιὰ χάρη σας! «'Αν δημως κάτι δὲν σᾶς είναι διηγάρεστο, ἀν ἀγτίθετα σᾶς είναι πολὺ εύχάριστο — δημως π.χ. ἡ τρυφερὴ ἀλλὰ ἀναταραχὴ τα μάχη τα ἐπιτακτικὴ ἡ ιατρικὴ τῆς ἀγαπημένης σας — τότε δὲν ἔχετε κακιμιὰ ἀπολύτως διάθεση γὰ ἀπαλλαγεῖτε ἀπὸ αὐτὴν, γὰ ἐλευθερωθεῖτε. Καὶ γιατί; Γιὰ χάρη σας καὶ πάλι! «Ωστε μὲ διάση τὸ προσωπικὸ κόστος τοῦ σας γοῦστο κρίνετε καὶ ζυγίζετε τὸ κάθε τί. Παρατάτε προθυμότατα τὴν ἐλευθερία δταν ἡ ἀνελευθερία, ἡ «γλυκιὰ σκλαβιὰ τῆς ἀγάπης», εἰναι τοῦ γούστου σας.

(...) Γιατί λοιπόν δὲν παρνετε τὸ θάρρος γὰρ δρίσετε πράγματι τὸδὲ ἔαυτό σας σὰν τέλος καὶ ἀρχή. Γιατί τρέχετε πίσω ἀπὸ τὴν ἐλευθερία, τὸ δυνειρό σας; Τὸ δυνειρό σας εἰστε ἐσεῖς; Μήν κάθεστε καὶ ρωτᾶτε τὸ δυνειρό σας, τις σκέψεις σας, τις ἰδέεις σας, γιατί δὲν αὐτὰ εἶναι «*εκούφια θεωρία*». Ρωτεῖστε τὸδὲ ἔαυτό σας, καὶ ρωτεῖστε γιὰ τὸδὲ ἔαυτό σας· αὐτὸδὲ εἶναι τὸ πρᾶξις καὶ ἔρετε πόσο θέλετε γὰρ εἰστε «*πρακτικοί*». Ἀλλὰ δέως, δὲν είναι τρέχει γὰρ μάθει ποιὸδὲ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ του (καὶ θεός του εἶναι δέναια ἡ Ἑννοία ποὺ δὲν εἶχει δώσει σ' αὐτὴ τῇ λέξῃ), δὲλλος ἀφουγκράζεται τι δρίζει ἡ συγείδηρη του καὶ τὸ αλσηγμα τοῦ καθήκοντος καὶ δὲ τρίτος κάθεται καὶ λογαριάζει τι θὰ πει δὲ σύμιος. Κι εἴται, ἀφοῦ συμβουλεύτηκε δὲ καθένας τὸν Θεό του (θὲ «*κόσμιος*», εἶναι κι αὐτὸς Θεός, τιδὲ δπτὸς μάλιστα ἀπὸ τὸν δὲλλον, τὸν ἐπουράνιο, τὸν φανταστικό: *VOX POPULI, VOX DEI*¹⁸). ὑποτάσσεται: στὸ θέλημά του κι οὔτε λέξη δὲν θέλει πιὰ γὰρ ἀκούσει γιὰ δὲ τι δέ : οἱ δὲν θέλει γὰρ κρίγει καὶ γὰρ πεῖ.

(...) Ἀλλὰ πῶς θὰ σᾶς φαινόταν ἀν κάποιος σᾶς ἔλεγε πώς δὴν αὐτὴ ἡ ἴστορία περὶ ὑποταγῆς στὸ Θεό, στὴ συγείδηρη, στὸ καθήκον, στοὺς νόμους κλπ. εἶναι ἀερολογίες μὲ τὶς δποῖες σᾶς ἔχουν πήξει τὸ μυαλό καὶ τὴν καρδιά, καὶ σᾶς ἔχουν τυφλώσει; Κι δὲν σᾶς ρωτοῦσε ἀπὸ ποὺ διγλεῖτε τὴ δέναια δητὴτα πὼς ἡ φωνὴ τῆς φύσης εἶναι φυσική ἡ δρα ; Κι δὲν σᾶς πρότεινε γὰρ δεῖτε τὰ πράγματα ἀκριβῶς ἀνάποδα καὶ γὰρ θεωρεῖτε τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς συγείδηρης σὰν τεχνάσματα τοῦ διαβόλου; Ὕπαρχουν τέτοιοι διεβεῖς πῶς θὰ τὰ δγάζατε πέρα μαζί του; Δὲν μπορεῖτε δέναια γὰρ ἐπικαλεσθεῖτε τοὺς γονεῖς σας, τοὺς δασκάλους σας καὶ τοὺς καλούς ἀνθρώπους, ἀφοῦ αὐτοὺς ὀξειδώνωσι συναιλητές σας θεωροῦν διαφορεῖς σας, πραγματικούς διαστέκτες καὶ ἐκφαυλιστές τῶν γένων, ποὺ καλλιεργοῦν ὑπουργα τὴν αὐτοπειριφρόνησην καὶ τὴν λατρεία τοῦ Θεοῦ καὶ γεμίζουν τὶς νεαρές καρδιές μὲ βρωμά καὶ τὰ νεαρὰ μυαλά μὲ βλαχεῖα.

Ἀλλὰ οἱ διεβεῖς δὲν σταματοῦν ἔδω· καὶ ρωτοῦν: Γιὰ ἡρη τίνος προσέχετε τόσο πολὺ τὶς ἐντολές τοῦ Θεοῦ ἡ δποῖου δὲλλον; Δὲν ἔχετε δέναια τὴν ἐντύπωση πὼς τὸ κάνετε ἀπλῶς καὶ

μόνο γιὰ γὰρ εὐχαριστήσετε τὸν Κύριο; Ὁχι, τὸ κάνετε, καὶ πάλι, γιὰ χάρη σας. Ὡστε καὶ ἔδω λοιπόν τὸ κέντρο είστε σεις καὶ δὲ καθένας πρέπει γὰρ πεῖ στὸν ἔαυτό του· Ἐγώ είμαι τὸ πᾶν γιὰ τὸδὲ ἔαυτό μου, καὶ διατί κάγω τὸ κάγω γιὰ δὲ μὲν ας.

(...) Σκεφτεῖτε τὸ λοιπόν καλὰ καὶ ἀποφασίστε ἀν θὰ υψώστε στὴ σημιαία σας τὸ δυνειρό τῆς «*ἐλευθερίας*» ἢ τὴν ἀπόφαση τοῦ «*έγωσμοῦ*, τῆς μοναδικότητας. Η «*ἐλευθερία*» σᾶς κάγει γὰρ δργίζετε στε μὲ κάθε τι ποὺ δὲν εἶναι δὲν ἔαυτός σας· δὲ «*έγωσμος*» σᾶς κάγει γὰρ χαρίστε, γὰρ πεῖστε, γὰρ ἀπολαμβάνετε τὸδὲ ἔαυτό σας. Η «*ἐλευθερία*» παραμένει καρηβός, ρυμιαγική νοσταλγία, χριστιανική ἐλπίδα, τοῦ δὲλλου κόσμου καὶ τοῦ μέλλοντος· ἡ μοναδικότητα εἶναι πραγματικότητα ποὺ μὲν ὡνητὴ της παραμερίζει μόνον τὸση ἀνελευθερία, δση στέκει ἐμπόδιο στὸ δρόμο σας. Ἀν κάτι δὲν σᾶς ἐνοχλεῖ, δὲν τὸ πολεμάτε· ἀν δμιως ἀρχίσει γὰρ σᾶς ἐνοχλεῖ, τότε ἔρετε πώς «*στὸν ἔαυτό σας πρέπει γὰρ ὑπακούσετε καὶ δχι στοὺς ἀνθρώπους*».

Η ἐλευθερία διδάσκει μόνο: «*Ἄπαλλαγεῖτε, λυτρώθεῖτε ἀπὸ κάθε καταπίεσηρ*» ἀλλὰ δὲν σᾶς μαθαίνει ποιόδὲ εἰστε. «*Ἄπαλλαγεῖτε, ἀπαλλαγεῖτε!*», σᾶς φωνάζει καὶ σεῖς, σπεύδοντας γὰρ ἀπαγγίζετε στὸ κάλεσμα τῆς, φτάνετε γὰρ ἀπαλλαγεῖτε καὶ ἀπὸ τὸν ἕδιο τὸδὲ ἔαυτό σας — γὰρ «*ἀπαργηθεῖτε τὸδὲ ἔαυτό σας*». Ἐνῷ ἡ μοναδικότητα σᾶς ἔναντι φέρνει στὸδὲ ἔαυτό σας, σᾶς φωνάζει: «*Ἐλά στὸν ἔαυτό σου!*». Τπὸ τὴν αγλόνα τῆς ἐλευθερίας ἔχετε λυτρώθεῖ ἀπὸ πάρα πολλά, ἀλλὰ δλο καὶ κάτι νέο σᾶς καταπέζει.: «*Πλυτώσαν ἀπὸ τοὺς κακούς* ἔμειγά ὠστόσο τὸ Κακό¹⁹. Σὰν μοναδικός ἔχετε δριστικὰ γλυτώσει ἀπὸ δλα, καὶ αὐτὸδὲ μένει, εἶγαι ἔκεινο ποὺ δεγτή καὶ τε ὀχολουθύντας τὴ δική σας ἐκλογή καὶ τὸ προσωπικό σας γοῦστο. Ο μοναδικός ἀνθρωπός εἶναι ἐλεύθερος ἐκ γενετῆς καὶ ἐκ φύσεως· δὲ ἐλεύθερος ἀνθρωπός εἶναι Ἑνας μανιακός καὶ στῆς ἐλευθερίας, Ἑνας φανατικός δυνειροπόδος.

(...) Άλλα κι: αν δεχτοῦμε πώς σᾶς δίνουν ἐλευθερία, τότε έχετε νά κάνετε μὲν ἀπατεῶνές ποὺ δίγουν παραπάνω ἀπ' δσα ἔχουν. Γιατὶ δὲν σᾶς δίνουν τίποτα δικό τους, ἀλλὰ κλειένη πραμάτεια τὴ δική σας ἐλευθερία σᾶς δίγουν, αὐτήν ποὺ θάπερε νά πάρετε μόνοι σας καὶ σᾶς τὴν δικήν σας ἀκριβῶς γιά νά μήν τὴν πάρετε μόνοι σας καὶ θελήσετε μάλιστα νά τους ζητήσετε καὶ τὸ λόγο γιά τὴν κλοπή καὶ τὴν ἀπάτη. Εἶναι ἀρκετά πανούργοι γιά νά ξέρουν πώς η ἐλευθερία παραχωρημένη δὲν εἶναι ἐλευθερία, γιατὶ μόνον η ἐλευθερία ποὺ παίρνει κανείς, η ἐλευθερία του ἐγωιστῆ, ὀριενίζει πλησίστια. Η χαρομένη ἐλευθερία μαϊνάρει μὲν τὴν πρώτη θύελλα η ἀπανεμιά πλέει μιανάχα μὲν ειρι μέτριο καὶ ἐλαφρύ.

Ἐδῶ ξγεῖται καὶ η διαφορὰ ἀγάιεσσα στὴν αὐτοαπελευθέρωση καὶ τὴν χειραφέτηση η ἀπόδοση ἐλευθερίας. Φερθεῖτε σεῖς σᾶν ἐνήλικοι καὶ έχετε ἡδη χειραφετγήθει χωρὶς καμπιὰ ἐπίσημη πράξη ἀλλιῶς θὰ πει πώς δὲν είστε ἐνήλικοι κι οὔτε πρόκειται ποτὲ νά ἐνηλικιωθεῖτε, ἔστω καὶ μὲν ἐπίσημη πράξη χειραφετήσεως. "Οταν οι "Ελληνες ἐνηλικιώθηκαν ἔδωξαν τοὺς τυράννους καὶ δταν ἔνας γιδες ἐνηλικιώνεται φεύγει ἀπ' τὴν πατρική στέγη. "Λγ οι "Ελληνες περίλεγαν γά εύδοκήσουν οι τύραννοι νά ἐπιτρέψουν τὴν χειραφέτησή τους, θὰ περίλεγαν ἀκόμα.

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΛΛΟΥ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΔΙΚΗ ΜΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Εἶναι ἀλήθευτος πώς πολλὰ προσόμια καταργήθηκαν μὲν τὸν καιρὸν διιως, ζποια βελτίωση κι αν ἔγινε, ἔγινε πάντα γιά τὸ «κοινὸ καλό», γιά τὸ Κράτος καὶ τὸ καλὸ τοῦ Κράτους.

Άλλο, τί μὲν άζει: έιτέντο τὸ κοινὸ καλό; Τὸ κοινὸ καλὸ δὲν εἶναι τὸ δικό μου καλό· είναι η αὐταπάρηνη στὴν ξεχατη συνέπεια της. Τὸ κοινὸ καλὸ μπορεῖ νά πανηγυρίζει κι: ἔγινε νά πρέπει νά κάθησαι «σουζα» τὸ Κράτος μπορεῖ νά εύηγγειρει καὶ ἔγινε μήν τὴν ηλιο μιόρα. Καὶ οἱ λιγυ-

περαλεστές μας δὲν κάνουν ἄλλο ἀπ' τὴν τήλεθητα νά ἀντιτάσσουν τὸ λαὸ στὴν κυδέρηση καὶ νά μιλάνε γιά τὰ δικαιώματα τοῦ πρώτου: «γιατὶ δ λαὸς εἶναι ἐνήλικος καὶ πρέπει νά λάβει τὸ λόγοι λαπ. Λέσ καὶ αὐτὸς ποὺ δὲν έχει στόμα μπορεῖ νά έχει λόγο! Μόνο τὸ ἀτομο μπορεῖ νά λάβει τὸ λόγο. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ αἰτημα τῆς ἐλευθεροτυπίας σημαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπ' διατείνεται, δταν προβάλλεται σὰν «δικαιώμα τοῦ λαοῦ»: δὲν είναι παρὰ δικαιώμα, η μᾶλλον προνόμιο, τοῦ ἀτομο μου. "Αν ἔνας λαὸς έχει ἐλευθεροτυπία, ἔγινε, ἀν καὶ μέσα σ' αὐτὸ τὸ λαὸ, δὲν έχω. Η ἐλευθερία τοῦ λαοῦ δὲν εἶναι δική μου ἐλευθερία, καὶ η ἐλευθερία τοῦ τύπου, σὰν ἐλευθερία τοῦ λαοῦ, μπορεῖ καλιστα νά συμβαδίζει μ' ἔνα γόριο περὶ τύπου καὶ νά κατευθύνεται ἐναγτίον μου.

Σχετικὰ μὲν δλους τοὺς σημερινοὺς ἀγῶνες γιά ἐλευθερία, πρέπει νά ξεκαθαρίστει τὸ ἔξῆς:

"Η ἐλευθερία τοῦ λαοῦ δὲν εἶναι δική μου ἐλευθερία!

(...) "Ενας λαὸς δὲν μπορεῖ νά εἶναι ἐλεύθερος παρὰ εἰς δάρος τοῦ ἀτόμου" γιατὶ στὴν ἐλευθερία αὐτή, δὲν εἶναι τὸ ἀτομο ποὺ μετράει ἀλλὰ δ λαὸς. "Οσο πιὸ ἐλεύθερος δ λαὸς, τόσο πιὸ ἀγελεύθερο τὸ ἀτόμο. Ο Αθηναϊκὸς λαὸς, τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ποὺ θρισκόταν στὸ ἀπόγειο τῆς ἐλευθερίας του ἐθέσπισε τὸν ἔξιστρακισμό, καταδίωξε τοὺς ἄθεους καὶ δηλητηρίασε τὸν γηισιότερο στοχαστή του.

Πόσοι καὶ πόσαι ὄμνοι δὲν έχουν φαλλεῖ στὴ συνέπεια τοῦ Σωκράτη, ποὺ τὸν ξκαγε γ' ἀγισταθεῖ στὶς συμβουλὲς τῶν φίλων του καὶ γά μήν δραπετεύει! Ο Σωκράτης, ἀναγνωρίζοντας στοὺς Αθηναϊούς τὸ δικαιώμα νά τὸν καταδικάσουν, φέρθηκε σὰν ἡλίθιος καλὰ γά πάθει λοιπόν. Άλλα γιατὶ διμως δέχτηκε τοὺς ὄρους τῶν Αθηναϊών; Γιατὶ δὲν τοὺς ἀγνόησε; "Λγ ηζερε, ἀγ μποροῦσε νά ξέρεις ποιός ήταν, δὲν θὰ ἀναγνώριζε καμπιὰ ἀριοδότητα, κανένα δικαιώμα σὲ τέτοιους κριτές. Τὸ δτι δὲν εδραπέτευσε ήταν ἀκριβῶς η ἀδυναμία του, η πλάνη του

πώς είχε ακόμα κάτι κοινό με τους Αθηναίους για νήσοντας του πώς ήταν μέλος, ένα απλό μέλος αυτού του λαού. Ένω διδιος ήταν διαδικτύος, και μόνον διδιος μπορούσε για χρίνει τόν έσωτό του. Και γειτονεί δὲν ήταν αγάρ μόδιος για τόν δικό σε ι. κι αλλωστε, μήπως δὲν είχε έκδώσει διδιος απόφαση για τόν έσωτό του; Δὲν ξέριγε τόν έσωτό του διδιος του Πρυτανείου; Θάπρεπε για έχει έπιμελείσει στή δική του απόφαση και, έφεσον αυτή δὲν ήταν καταδικαστική, για άγνοήσει τήν απόφαση των Αθηναίων και για δραπετεύσει. Άλλα ύποταχτήκε και άναγνώρισε στόν λαό τόν δικό σε ι α στήν δική του, ύποκλινόμενος — διπρόσδικος αυτός — μπρόστην μεγαλεύτητα του λαού. Τό δὲν ύποκλινόμενος στήν έξουσια — στήν δική του, για ύποκλινόμενος — σάν νά έπρόκειτο για «δίκαιον», ήταν προδοσία κατά τον έσωτό του: ήταν αρετή. Ο Χριστός πών δραγμήτηκε, δπιως λένε, για χρησιμοποιήσει: τις ούρανιες λεγεώνες του, ύποκλινόμενος από τους Ιστοριογράφους για τήν έδια ακριβῶς δικεραΐητα. Ο Λούθηρος, διτίθετα, έκανε θαυμάσια και πολὺ σοφά διτανίζεται γραπτή έγγυήση για τήν δισφάλεια τής μεταφορᾶς του στή Βόριμ: και διωκράτης έπρεπε νά ξέρει: πώς οι Αθηναίοι ήταν έχοροι του και πώς μόνον διδιος ήταν διδιος για τήν έσωτό του. Η αύταπάτη ένδος «Κράτους δικαίου», ένδος «Νόμου» κ.λ.π. Ήπρεπε για έχει ύποχωρήσει μπρόστην διαπίστωση πώς ή θέση των Αθηναίων ήταν θέση ισχύος.

Η Ελληνική έλευθερία θλήξει πέτη στρεψοδικία και τήν ραδιούργια. Γιατί; Γιατί ήταν πολὺ πιδ δύσκολο για τόν μέσο έλληγρα για καταλήξει στό σκηνέρασμα πού ούτε δημόσιας τής έλληγρικής σκέψης, διωκράτης, δὲν μπόρετε για φθάσει. Γιατί, τι άλλο είναι: για στρεψοδικία, παρά ένας τρόπως για έκμεταλλευτεί κανείς τό καθιεριμένο, χωρίς για τό καταργήσει. Θά μπορούσα για προσθέσιν «πρόστην συμφέρον του», άλλά τι, έννοια ένυπόρχει στό «έκμεταλλευτικό».

(...) Ο Σωκράτης άναγνώρισε τό Δίκαιο και τόν Νόμο: οι έλληνες διατήρησαν διαράθωση τήν άρχη του Δικαίου και του Νόμου. «Λν παράλληλα ίν» αυτή τήν άναγνώριση, έννοια ένυπόρχει στό

τάξουν και τό δικό τους συμφέρον—δικένας τό δικό του—διε δὲν έμενε παρά για καταφύγουν στή δικολαβία και τή ραδιούργια. Ο Αλκινίαδης, αυτός δ μεγαλοφυής ραδιούργιος, έγκαινάζει τήν περίστο τής Αθηναϊκής «παρακμής» με τόν Λύσσανδρο τόν Λαχεδαιμόνιο και άλλους, γίνεται φανερό πώς η ραδιούργια έχει απλωθεί στό πανελλήριο. Τό έλληγρικό Δικαίο πάνω στό διπόστην στηρίζονταν τά έλληγρικά Κράτη, έπρεπε για διαστρεβλωθεί και για ύπογονευτεί από τους έγκαινά πού έπιγένθησαν μέσα από αυτά τά Κράτη έπεσαν για για διευθερωθούν τά από μα κι διληγυικός λαός χάθηκε γιατί τά διτομα νοιάζονταν λιγότερο για αυτόν και περισσότερο για τόν έσωτό τους. Ολος γεγικά, Κράτη, θεσμοί, Έκκλησία κ.λ.π. γκρεμίστηκαν από τά σχισματικά από μα κι από το μα κι από το μα γιατί τό διτομο είναι δ προαιώνιος έχθρος χάθε σύνδομο, χάθε δ ε σμού, χάθε διλυσίδας. Κι διμιος, ύπαρχει άκρια ή έντυπωση πώς δ άνθρωπος χρειάζεται «Ιερούς δεσμούς» αυτός δ θαγάταιος άντεπολος χάθε «δεσμού». Η τύφλωση κάνει: τους άνθρωπους για άνακαλύπτουν συνεχῶς νέους, και νοιάζουν πώς δρῆσαν έπιτέλους τό σωστό διτανίζοντας τους φορέσει τό κολλάρο του λεγόμενου έλευθερου συντάγματος, ένα διιορφο συνταγματικό κολλάρο.

(...) «Ο, τι είναι έρδη, είναι δεσμός, διλυσίδα. Ο, τι είναι ίερό διαστρέφεται, από τους δικολάνους και ή έποχή μας έχει πλήρης από αυτούς και σέ κάθε χώρα. Έτοιμαζουν τήν κακοποίηση του νόμου, τήν κατάργηση του.

Καημένοι Αθηναίοι πού σάς κατηγόρησαν για σοφούτελα και στρεψοδικία: καημένει Αλκινίαδη πού σέ κατηγόρησαν για ραδιούργιο! Ένω διδώ δρίσκεται δια καλύτερο κάνατε, τό πρώτο σας έτημα πρόστην έλευθερία. Οι Αισχύλοι σας και οι Ηρόδοτοι, ήθελαν άπλως τήν έλευθερία του έλληγρος λαό μού. Μονάχα έστεις ύποψιαστήκατε τή δική σας έλευθερία!

Ο λαός καταδιώκει αυτούς πού έψώνονται πάνω από τή μεγάλη ειδή το μα και τον διατίθεται τόν έξιστρακισμό για τους υπέρ τό δέσμον ισχυρούς πολίτες, τήν Ιερά Έξιταση για τους αιρετι-

κούς τῆς Ἐκκλησίας, τὴν Ἱερὰ Ἐξέταση πάλι γιὰ τοὺς προδότες τοῦ Κράτους κ.λ.π.

Γιατὶ τὸν λαὸ τὸν ἐνδιαφέρει μόνον ἡ δική του ὑπόθεση· ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν καθένα «πατριωτική αὐτοθυσία». Γι' αὐτόν, τὸ κάθε ἄτομο χωρὶς τὰ εἰναι ἀμελητέο, ἀνύπαρκτο καὶ δὲν μπορεῖ πάλι γὰ κάνει — οὔτε καὶ νὰ ὑπομείνει — αὐτὸν τὸ ἄτομο, καὶ μόνον τὸ ἄτομο, μπορεῖ: δηλαδή, γὰ καταξιωθεῖ. Κάθε λαός, κάθε Κράτος, ἀδικεῖ τὸν ἐγω:στή.

Οσο ὑψίσταται ἀκόμια ἔστι καὶ ἔνας θεσμὸς ποὺ τὸ ἄτομο δὲν θὰ μπορεῖ γὰ ἀνατρέψει, ἡ λιοναδικότητα καὶ τὸ αὐτεξούσιο θὰ βρίσκονται ἀκόμια πολὺ μικριά. Πῶς μπορῶ νὰ εἴμαι ἐλεύθερος ὅταν πρέπει γὰ δένοικι μὲ δρχο σ' ἔνα θεσμό, ἔνα σύνταγμα, ἔνα νόμο, γὰ «ἀφερέννομα ψυχῆ τε καὶ σώματι» στὸ λαό μου; Πῶς μπορῶ νὰ εἴμαι δένοικι μου δταν οἱ δινατότητές μου δὲν μποροῦν γὰ διαπτυχθοῦν παρὰ μόνον στὸ μέτρο ποὺ «δὲν διασποῦν τὴν κοινωνική ἀρμονίαν»; (Βάτιλινγκ).

Τὸ δύτη τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητας θὰ σημιάνει τὸ δικό μου χάραμα.

ΚΟΜΜΑΤΑ

Στὸ κεφάλαιο «κοινωνία» ἔχει τὴν θέση του καὶ τὸ «κόμμα» διηγηθεῖ διόποιου φάλλεται συχνὰ τίτανα τελευταῖα.

Οπου ὑπάρχει Κράτος εὐδοκιμεῖ τὸ κόμμα. «Κόμμα, κόμμια ποιὸς δὲν μπῆκε στὸ κόμμια;» Ἀλλὰ τὸ ἄτομο εἶναι μονάδα, δὲν εἶναι κομμιάτι τοῦ κόμμιατος. Προσχιωρεῖ ἐλεύθερα καὶ τὸ ίδιο ἐλεύθερα ἀπογωρεῖ. Τὸ κόμμια εἶναι Κράτει, καὶ στὸ μεχρό αὐτὸς Κράτος - χυψέλη, ἀκριβῶς δπως στὸ μεγάλο, «ειρήνη καὶ διμόνια» πρέπει γὰ δισιλεύουν. Αὐτοὶ ἀκριβῶς ποὺ ὠρύονται πώς πρέπει γὰ δικά σταθμοῦ μιε στὸ Κράτος, εἶναι: οἱ ίδιοι ἔκεινοι ποὺ ἔχαπολύσυν μύδρους δταν ἀπειλεῖται: ἡ συνοχὴ τοῦ κόμμιατος ἀπόδειξη, πῶς κι αὐτοὶ ἐπίσης ἔνα Κράτος ἐπιζητοῦν. Δὲν τοὺς ἔνοχλεῖ τὸ Κράτος: στὸν Μογαδικόσκοντάφτουν τὰ κόμμιατα.

Τίποτα δὲν ἀκούγεται τόσο συχνὰ ὃσο οἱ ἐκκλήσεις γιὰ πιστη στὸ κόμμια, καὶ οἱ ἀνθρωποι τοῦ κόμμιατος τίποτα δὲν δοελύσσονται τόσο πολὺ ὃσο τὸν ἀποστάτη. Πρέπει ν' ἀχολουθεῖ κανεὶς τὸ κόμμια του παγτοῦ καὶ πάντα, γὰ ἀποδέχεται: ἀσυζητητὶ καὶ γὰ ὑποστηρίζει τὶς ἀρχές του. Βέσαια, τὸ κόμμια, δὲν φτάνει δπως οἱ κλειστὲς κοινότητες (τὰ τάγματα, ἡ Κοινωνία τοῦ Ἰησοῦ κλπ), στὸ σημεῖο γὰ δένει τὰ μέλη του μὲ πάγιους κανόνες καὶ δρόμα πίστεως, παύει διμιας αὐτομάτως γὰ συνιστᾶ συνεταιρισμό, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ δίγει σὲ μερικὲς ἀρχές του χαρακτήρα ὑποχρεωτικὸ καὶ θέλει γὰ προλάβει κάθε ἐπίθεση ἐναντίον τους. Αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ γεννιέται σὰν κόμμια, καὶ εἶναι πιὰ μιὰ δλοκηρωτικός, μιὰ λιδέα ἔμμονη. Μέλος τῆς ἀπολυταρχίας τὸ ίδιο, δὲν μπορεῖ γὰ ἀνεχθεῖ ἀπὸ τὰ μέλη του γὰ ἀμφισσητήρουν τὸ ἀλάθητο αὐτῆς τῆς ἀρχῆς· κι αὐτοὶ πάλι, δὲν μποροῦν παρὰ γὰ καλλιεργοῦν τὴν ἀμφισβήτηση, ἀν εἴγα μάρκετά ἐγωιστὲς ὥστε γὰ θέλουν γὰ μπάρχουν καὶ ἔξα ἀπὸ τὸ κόμμια, γὰ εἴγα δηλαδή ὑπερκομματικοί. Αὐτὸ δὲν τὸ πετυχαίγουν σὰν ἀνθρωποι τοῦ κόμμιατος, ἀλλὰ μόνον σὰν ἐγωιστές. «Αν εἰσαι διαμαρτυρόμενος καὶ ἀνήκεις στὸ κόμμια τῶν διαμαρτυρομένων, εἰσαι ὑποχρεωμένος γὰ ὑπερασπιστεῖς τὸ δόγμα τῶν διαμαρτυρομένων, η, τὸ πολὺ - πολύ, μπορεῖς γὰ τὸ «ἔξυγιάνεις», ἀλλ' δχ: ποτέ, γὰ τὸ ἀπορρίψεις· ἀν εἰσαι χριστιανὸς καὶ ἀνήκεις ἐπίσημη στὸ κόμμια τῶν χριστιανῶν, δὲν είναι δυνατὸν γὰ τὸ ξεπεράσεις μ' αὐτὴ τὴν ίδιότητα, παρὰ μόνον ἀν δέγωσμός σου, δηλαδή, δ ὑπερκομματισμός σου σὲ κινεῖ. Τὶ τεράστιες προσπάθειες κατέβαλλαν οἱ χριστιανοί — ὡς τὸν Ἑγελο — καὶ οἱ κοιμιουκότες, γιὰ γὰ κατοχυρώσουν τὸ κόμμια τους!» Λ ποφάσιστα γὰ δριστικὰ κι ἀμετάκλητα πώς δ χριστιανισμὸς ἔκλειγε μέσα του τὴν αιώνα ἀλήθεια, κι ἔτοι, τὸ μόνο ποὺ τοὺς ἔιενε πλέον, ήταν γὰ τὴν ἀναδείξουν, γὰ τὴν καταδείξουν καὶ γὰ τὴν ἀποδείξουν.

Μὲ δυὸ λόγια, τὸ κόμμια δὲν ἀγέχεται ὑπερκομματισμό καὶ μ' αὐτὸν ἀκριβῶς ἐκδηλώνεται: δέγωσμός. Τί μὲ νοιάζει ἐμένα τὸ κόμμια; «Ετοι κι ἀλλιώς θὰ δρεθοῦν μάρκετοι γιὰ γὰ συνεταιρισθοῦν μαζί μου χωρὶς γὰ διώσουν καμπιὰ πίστη στὴ σημαία μου.

"Αν κάποιος άποσκιρτήσει από δένα χόμια σὲ άλλο, δρίσκεται χαρακτηρισμένος «άποστάτης». Πράγματι, ή τὴ θεικὴ ἀπαυτεῖ πίστη στὸ χόμια, καὶ τὴ ἀποσκιρτηση συνεπάγεται τὴ ρεταγίδα τῆς ἀπιστίας. Μόνο ποὺ τὴ μογαδικότητα δὲν γγωρίζει χαρμὰ ἐπιταγὴ «πίστεως», «ἀφοσιώσεως» κ.λ.π. τὰ πάντα δέχεται· καὶ τὴν ἀσυνέπεια ἀκόμα, καὶ τὴν ἀλλαξιοπιστία. "Αλλωστε, κι αὐτοὶ ἀκόμα οἱ θύικοι ἀνθρώποι ἀποδέχονται χωρὶς γὰ τὸ ξέρουν αὐτὴν τὴν ἀποφῆ καὶ τὴν ἐφαριδόσυν κατὰ γράμμα δταν πρόκειται νὰ κρίνουν κάποιον ποὺ ἀποσκιρτησε στὸ δικό του χόμια. Κι δχι μόνο, ἀλλὰ ρίχνονται ἐνθουσιωδῶς στὸν προστητισμό. Θάπρεπε διωτες καὶ νὰ συνειδητοποιοῦσαν συγχρόγως, πώς πρέπει: νὰ δειχτεῖ κανεὶς ἀπιστος γιὰ νὰ δειχτεῖ δικαιούτος του, γὰ δειχτεῖ ἀντὶ τὴ θεική — ἐπίορχος, στὴν προκειμένη περίπτωση — προκειμένου νὰ προσδιοριστεῖ μόνος του ἀγτὶ νὰ ἀφήγεις γὰ τὸν προσδιορίζοντας θύικές ἀρχές. Στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων μὲ αὐτηρές θύικές ἀρχές, δικαιούτος εἶναι κάποιος ποὺ φοράει εὔκολα τὸν δένα σκούφο μετὰ τὸν ἀλλο, καὶ δύσκολα θὰ κέρδιζε τὴν ἐπιπιστούη τους: γιατὶ, μήπως δὲν φέρνει τὸ στίγμα τῆς ἀσυνέπειας, δηλαδὴ τῆς ἀνηθικότητας;

Γιὰ τὸν 'χοιγὸ θυητό, αὐτὸς δι τρόπος τοῦ σκέπτεοθαι εἶναι σχεδὸν καθολικός' δισο γιὰ τοὺς προχωρημένους στοχαστές, αὐτοὶ καταλαμβάνονται, γιὰ μιὰ ἀκέη φορά, ἀπὸ ἀνεξιότητα καὶ ἀμηχανία, μὴ δντας σὲ θέση, λόγω τῆς συγχύσεως τῶν ἰδεῶν τους, νὰ διντιληφθοῦν καθαρὰ τὴν ἀναπόφευκτη καὶ σύμφυτη μὲ τὴν ἔννοια τῆς θύικῆς, ἀντίφαση. Δὲν τολμοῦν γὰ δνομιάσουν χωρὶς καρμιὰ διπιψύλαξη τοὺς ἀποστάτες ἀνήθικους, γιατὶ εἶναι καὶ οἱ ίδιοι ἐπρεπεῖς στὴν ἀποστασία, (ἀποσκιρτηση ἀπὸ μιὰ θρησκεία σὲ μιὰ ἄλλη, κ.λ.π.)· ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, δὲν μποροῦν γὰ ἀπαγκιστρωθῆν δπὸ τὴν θύική ἀποφῆ. Κι διωτες, θάταν μοναδικὴ εὐχαρίστα γι' αὐτοὺς νὰ τὴν ξεπεράσουν.

Οι ὑπερκομιτικοὶ, οἱ Μοναδικοὶ, δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ συστήσουν κόμια; Ήῶς μποροῦν γὰ νοηθοῦν σὰν Μοναδικοὶ δὲν ἔντασσον τα: σὲ κόμια;

Δὲν πρέπει: λοιπὸν νὰ ξάνεις κόμια μὲ ἄλλους; Κάνοντας κόμια μὲ ἄλλους, μπαίνοντας στὸ κόμια τους, σχηματίζω

μιᾶς τους ζητειρισμὸν ποὺ διαρκεῖ τόσο μόνο δ-σο τὸ ἐν λόγῳ κόμια καὶ ἐγὼ ἐπιδιώκουμε τοὺς ίδιους σκοπούς. 'Αλλὰ δὲν σύμμεροις τις ἀπόφεις του, μπορεῖ αὔριο κάτι τέτοιο γὰ μοῦ εἶγαι ἀδύνατο, δπότε τὸ «προσβίδω». Τὸ κόμια δὲν ἔχει τίποτα τὸ δεσμευτικὸ γιὰ μένα· μόλις πάψει γὰ μὲ ίκανοποιεῖ, γίνοιται κάντιπαλδς του.

Τὰ μέλη κάθε κόμιατος ποὺ ἔχει πάντα τὴν τάση γὰ φροντίζει γιὰ τὴ δική του μόνο ὑπόσταση καὶ διάρκεια, δὲν εἶγαι ἐλεύθερα, η μᾶλλον, δὲν ἀνήκουν στὸν ίδιον τοὺς καὶ στεροῦνται τὸν ἐγωϊσμὸ τους στὸ μέτρο ποὺ ἔχυπηρετοῦν αὐτὴν τὴν τάση τοῦ κόμιατος. Μὲ ἄλλα λόγια, η ἀγεξαρτησία τοῦ κόμιατος συνεπάγεται τὴν ἔξαρτηρη τῶν μελῶν του.

Κανένα κόμια, δποιουδήποτε εἶδους, δὲν μπορεῖ γὰ κάνει χωρὶς διολογία πίστεως: τὰ μέλη του δφείλουν γὰ πιστεύοντα στὸ δόγμα του, δὲν μποροῦν γὰ τὸ ἀμφισβητοῦν τὴ γὰ τὸ πολυφάχνουν ἀλλὰ πρέπει γὰ τὸ θεωροῦν ἀδιάσειστη καὶ ἀπόλυτη ἀλήθεια. [Ποὺ σημαίνει πώς πρέπει γὰ δνήκουν στὸ κόμια ψυχῆ τε καὶ σώματε, διαφορετικὰ δὲν εἶγαι ἀνθρώποι τοῦ κόμιατος ἀλλὰ λίγο - πολύ, ἐγωϊστές. Κάγε πώς διατυπώνεις μιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὸν χριστιανισμὸ καὶ παύεις αὐτομάτως γὰ εἶσαι ἀληθευόδες χριστιανός· εἶχες τὸ θράσος τὰ ζητήσεις ἐξηγήσεις καὶ γὰ σύρεις τὸν χριστιανισμὸ μπρὸς στὴν ἔδρα τοῦ ἐγωϊσμοῦ σου. 'Α μὲρος της εστιατορίας ἀπέγαντι του, ἀπέγαντι στὴν ὑπόθεση τοῦ κόμιατος σου (ἀφοῦ δὲν εἶγαι βέβαια καὶ ὑπόθεση ἀλλου κόμιατος, τῶν 'Εβραίων λόγου χάρη). 'Αλλὰ καλά θὰ κάνεις γὰ μήγα τρομοκρατηθεῖς: τὸ θράσος σου θὰ σὲ φέρει στὴ μοναδική της.

Τότε λοιπόν, δι ἐγωϊστής δὲν μπορεῖ γὰ ἐναγκαλιστεῖ τὴ γὰ νὰ σιοθετήσει τις ἀρχές ἐνδέκατος; Μὰ γαλ, φυσικά. 'Αλλὰ νὰ ἐναγκαλιστεῖ καὶ γὰ σιοθετηθεῖ αὐτὸς ἀπὸ τὸ κόμια, δχι. Τὸ κόμια μένει πάντα γι' αὐτὸν μιὰ συγχέντρωση παρευρίσκεται, λαϊνόνει μέρος.

Δέν πρέπει νὰ θεωροῦμε συγώνυμα τὴν ἐπαγάσταση καὶ τὴν ἔξεγερση. Ἡ πρώτη θέλει νὰ ἀνατρέψει τὶς ιουνθῆκες, τὴν κρατοῦσα κατάσταση πραγμάτων (*situs*) τοῦ Κράτους ἢ τῆς κοινωνίας, ναὶ συνεπῶς, εἶναι πράξη πολιτικὴ ἢ κοινωνικὴ. Ἡ δεύτερη, ἔχει δέκατα σὰν ἀγαγκαῖα συγέπεια τὴν ἀλλαγὴν τῶν συνθηκῶν, ίιόνο ποὺ δέν ἔχειν ἀπ' αὐτὴν ἀλλὰ ἀπὸ τὸ γεγονός πώς οἱ ἀνθρώποι ἔχουν ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸν ἀναυτὸν τοὺς· δὲν εἶναι ἔγερση αἰτήματος ἀλλὰ ἔξεγερση ἀτόμωγεν ἔνα ἐσπασμα, ποὺ δὲν ἔνδιαφρέται διόλου γιὰ τοὺς θεσμοὺς στοὺς δποίους τυχὸν θὰ δηγῆσει. Ἡ ἐπαγάσταση ἀποσκοπεῖ σὲ νέους κανόνες· ἡ ἔξεγερση σημαίνει πώς δὲν ἀφήνουμε νὰ μᾶς κανονίζουν ἀλλὰ κανονίζουμε ίιοντας, καὶ δὲν στηρίζει μεγάλες ἐλπίδες σὲ «θεοφιούς». Ἄγ. καὶ πλήττει τὴν κατεστημένη τάξη—ἔφρον σὲ περίπτωση ἐπιτυχίας της, ἡ τελευταία καταρρέει: αὐτοιμάτως—δὲν εἶναι πάρα τὸ ξετίναγμα τοῦ Ἐγώ ἔξω ἀπὸ αὐτὴ τὴν τάξη. Μόλις τὴν ἐγκαταλείψω, πεθαίνει καὶ ἀποσυντίθεται. Ἀφοῦ λοιπὸν σκοπός ίου δὲν εἶναι νὰ ἀνατρέψω τὴν κατεστημένη τάξη, ἀλλὰ νὰ υψωθῶ ἄγω πάνω ἀπὸ αὐτήν, τὰ κίνητρά ίου καὶ ἡ δράση μου — ἀφοῦ ἀποδέποντας ἀποκλειστικὰ καὶ ίιόνο σὲ μένα καὶ τὴν μοναδικότητά ίου — δὲν ἔχουν χρακτήρα πολιτικὸν ἢ κοινωνικὸν ἀλλὰ ἐγωΐστικό.

Ἡ ἐπαγάσταση ἀπαιτεῖ τὴν ἐπιβολὴν εσμιῶν, ἡ ἔξεγερση θέλει τὸ ξεσήκωμα καὶ τὴν ἔξαρση. Τὸ ἐρώτημα «ποιό καθεστώς νὰ προτιμήσουμε;» βασάνιζε δλα τὰ ἐπαναστατικὰ κεφάλαια, καὶ δλη ἡ πολιτικὴ περίοδος θρίθει ἀπὸ καθεστωτικὰ ζητήματα καὶ διαιράχεις — πόσο μᾶλλον, ἀφοῦ τὰ καθεστωτικὰ ταλέντα ἀποδείχτηκαν ἔξοχως ἐφευρετικὰ στὸν τομέα τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν (φάλαγγες καὶ τὰ συναφῆ). Ἐνῶ

αὐτὸ ποὺ θέλει: δ ἔξεγερμένος εἶναι νὰ ἀπαλλαγεῖ δλα τὰ καθεστῶτα. 21

Ἄνακητώντας ἔνα παράδειγμα ποὺ θὰ φώτιζε κάπως, τὰ λόγια μου, θυμιτικὰ τὴν περίπτωση τῆς Ιδρύσεως τοῦ χριστιανισμοῦ. Καταλογίζουν στοὺς πρώτους χριστιανούς, ἀπὸ σκοπιὰ λιμπεραλιστική, πώς συμβούλεψαν ὑπακοὴ στὴν παγανιστικὴ κατεστημένη τάξη, πώς παρώτρυναν στὴν ἀναγνώριση τῶν παγανιστικῶν ἀρχῶν καὶ διέταξαν νὰ «ἀποδοθοῦν τὰ τοῦ Καισαρος τῷ Καισαρὶ». Κι διμως, πόσες ἐπαναστάσεις δὲν γίνονται ἐκεῖνο τὸν καιρὸ κατὰ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀπὸ τί ἐπαναστατικὸ μένος δὲν διαπνέονταν οἱ Ιουδαῖοι — καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἀκόμια — μὲν δυὸ λόγια, τί τεράστια ἔκταση ἔλειπε λάβει ἢ «πολιτικὴ ἀναταραχή!» Καὶ νάσου οἱ χριστιανοὶ ποὺ δὲν θέλουν οὔτε λέξη ν' ἀκούσουν καὶ δὲν ἔγνοον νὰ προσχωρήσουν στὸ «λιμπεραλιστικὸ κίνημα!» Ἡταν τέτοιος δ πολιτικὸς ἀναβρασμὸς τῆς ἐποχῆς, ώστε, ὅπως ἀναφέρουν τὰ Εὐαγγέλια, οἱ ἀνθρώποι δὲν μποροῦσαν νὰ φαντασθοῦν ἀποτελεσματικότερη καταγγελία ἐναντίον τοῦ Ιδρυτῆ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὴν κατηγορία τῆς «πολιτικῆς συνωμοσίας»· κι δημως, τὰ ἔδια τὰ Εὐαγγέλια ἀναφέρουν πώς αὐτὸς δὲν εἶχε κατηγορία ἀνάμιξη σὲ τέτοιου εἶδους δραστηριότητες. Γιατί δημως δὲν ήταν ἐπαναστάτης, γιατί δὲν ήταν πολιτικὸς συνωμότης, ὅπως θὰ τὸν ηθελαν οἱ Ιουδαῖοι; Γιατί δὲν ήταν λιμπεραλιστής; Γιατί δὲν περίμενε κατηγορία ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ τῶν συγκριτικῶν θητῶν καὶ γιατί δλος αὐτὸς δ σαματᾶς τὸν ἀφηγη ἀδιάφορο. Δὲν ήταν ἐπαναστάτης, ὅπως δ Καίσαρας π.χ., ἀλλὰ ἔξεγερμένος δὲν τὸν ἔνοιαζε ἡ πτώση τοῦ Κράτους, ἀλλὰ ἡ δική του ζητήση. Νά γιατί εἶχε τόσο θεμελιώδη σημασία γι' αὐτὸν τὸ «εστὲ πονηροὶ ὡς δ δφις», ποὺ ἔκφράζει ἀλλωστε τὸ Ιδιο ἀκριβῶς πράγμα, ἀλλὰ σὲ εὑρύτερο χῶρο, μὲ τὸ ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος...». Δὲν εἶχε ἀναλάβει κανέναν πολιτικὸν ἢ κοινωνικὸν ἀγώνα κατὰ τῶν κατεστημένων ἀρχῶν· αὐτὸ ποὺ ήθελε ήταν ν' ἀκολουθήσει: τὸν δικό τοῦ δρόμο χωρὶς ν' ἀσχολεῖται μὲ τὶς ἀρχές καὶ χωρὶς ήνα ἐνοχλεῖται ἀπ' αὐτές. Οἱ ἔχθροι του δὲν τοῦ ήταν λιγότερο ἀδιάφοροι ἀπὸ τὴν κυβερνηση, γιατί οὔτε οἱ μὲν οὔτε οἱ δὲ καταλάβαιναν τὶ ζητοῦσε, καὶ τὸ καλύτερο

παύει εγκένια της γάλακτος και παραπάνω από την άγαπην την οποία τον διερμήνει με την λέξη «πονηρία του διερμήνει». Οπωσδήποτε δὲν ήταν ούτε ταραχοποιός, ούτε άγνωστης, ούτε έπαναστάτης· ήταν — καὶ διοι οι πρώται χριστιανοί τὸ ίδιο — κάτι παραπάνω: ἔνας ἐξ ερμήνεως, ποὺ ύψωνταν πάνω ἀπὸ δλα ἔκεινα ποὺ ἡ κυβέρνηση καὶ οἱ ἀντιπαλοὶ τῆς θεωροῦσαν ύψηλὰ καὶ τίναζε ἀπὸ πάνω του δλα ἔκεινα στὰ δρόποια αὐτοῦ ἔμεναν προσκολλημένοι, ἀποκόβοντας ἔτοις δλού τὸν παγανιστικὸν κόσμον ἀπὸ τῆς ζωτικές του πηγῆς καὶ φέρνοντας, σὰν φυσικὴ συγέπεια, τὸν ἀφανισμὸν τοῦ Κράτους. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἀργούταν νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κατεστημένη τάξη, ήταν δὲ θανάσιμος ἐχθρὸς καὶ δὲληθινὸς χαλαστής της γιατὶ τὴν Ἐθνική, θεώρητας ἀψήφιστα καὶ ἀτάραχα τοὺς τοίχους τοῦ Δικοῦ του να αοῦ διδιάφορος ἐντελῶς στὶς κραυγὲς τοῦ ἐνταχισμένου.

Λύτρο ποὺ συγένη στὸν παγανιστικὸν κόσμο, θὰ συμβεῖ δραγεῖ στὸν χριστιανικὸν; Καμιαὶ ἐπανάσταση δὲν πρόκειται γὰρ φέρει τὸ τέλος ἀντὶ μιὰ ἑξέγερση δὲν προγγηθεῖ.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΛΓΑΠΗ

Τὸ ἀγάπην εἶναι ἔνα αἰτημα θρησκευτικὸν ποὺ ὑπεισέρχεται σὲ κάθε χῶρο. Δὲν πειρίζεται στὴν ἀγάπην γιὰ τὸν Θεό π.χ. η τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ θέλει γὰρ κατευθύνει δλη τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά. Οτιδήποτε κάγουλε, σκεφτοῦμε ἡ θελήσουμε, πρέπει γὰρ διαπνέεται ἀπὸ ἀγάπην. "Ἐτσι, ξέγουλε κάθε δικαλωμα γὰρ κρίγουμε, ἀλλὰ μόνον «μὲ ἀγάπην». Τὸ Βίβλος μπορεῖ δπωσδήποτε γὰρ ὑποστεῖ τὴν κρίση μας, δοσδήποτε αὐστηρή, ἀρκεῖ μονάχα ἡ κρίση μας αὐτὴ γὰρ εἶναι: «ἀγαπημένη» καὶ γὰρ μιὴν ξεχάσουμε οὔτε στιγμὴ πώς αὐτὸς ποὺ κρίγουμε εἶναι τὸ ιερὸ διβόλιο. Καὶ στὴν κρίση μας γιὰ ποὺς ἀνθρώπους, πάλι ἡ ἀγάπη πρέπει πάντα γὰρ δίνει τὸν τόνο. Οι κρίσεις ποὺ μᾶς ἐμπνέει τὸ μίσος μας, δὲν εἶναι θεῖα: δικές μας εἶναι ποὺ μίσους ποὺ μᾶς κατέχει, εἶναι «κακόγνωμες κρίσεις». Τότε, ἀπὸ ποὺ κι ὑις ποὺ οἱ κρίσεις

ποὺ μᾶς ἐμπνέει ἡ ἀγάπη μας εἶναι: δικές μας; Εἶναι κι αὐτὲς κρίσεις τῆς ἀγάπης ποὺ μᾶς κατέχει, εἶναι «ἀγαπημένες», «καλόγνωμες κρίσεις»: δὲν εἶναι διόλου δικές μας καὶ συγεπῶς, δὲν εἶναι δρθές. Ἐκείνος ποὺ φλέγεται ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὴ δικαιοσύνη, φωνάζει: «Ἄς γιγει δικαιοσύνη καὶ ἀσθεῖ δ κόσμος». Μπορεῖ γὰρ προσληματίζεται πάνω στὴ δικαιοσύνη, γὰρ ἐρευνᾷ τὸ εἶναι πράγματι, ἡ τὸ ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη, τὸ δικριθῶς σημαίνει, ἀλλ᾽ ὅχι καὶ ἡ γη σημαίνει τίποτα.

(...) Άυτὸς διμως ποὺ ξεχειλίζει ἀπὸ ιερὴ ἀγάπη (θρησκευτική, ηθική, ἀνθρωπιστική), ἀγαπᾶ μονάχα τὸ φάντασμα, τὸν «ἄληθη ἄνθρωπο», καὶ διώκει τὸν πραγματικὸν ἄνθρωπο, ἀκολουθώτας μὲ ἀνελέητη ἀπάθεια τὴν γόμιμη δδὸ ποὺ φέρει τὸν φλεγματικὸν τίτλο τῆς «διώξεως τοῦ ἀπανθρώπου». Θεωρεῖ ἐπιβεβλημένη, καὶ μάλιστα ἀξιέπαινη, τὴν χρήση τῆς πιὸ ἀμελικτῆς σκληρότητας γιατὶ ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸ φάντασμα καὶ τὸ ἀφηρημένο, τὸν κάνει γὰρ μισεῖ τὸ μὴ φάντασμα, τὸ συγκεκριμένο ἄτομο, τὸν ἔγωστή. Άυτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς περιφημῆς ἐκείνης ἐκδήλωσης ἀγάπης ποὺ δνομάζεται «δικαιοσύνη».

Οποιος κατηγορεῖται γιὰ ἔγκλημα δὲν ἔχει γὰρ πειρατεῖ καμιαὶ συγκατάβαση. Κανένα φιλεκό χέρι δὲν θὰ δρεθεῖ γὰρ σκέπασει μὲ ἔνα ροῦχο τὴν διθλα γύμνια του. Ἀσυγκίνητος, δὲ βλοσφόρδος δικαστής, θὰ τραβήξει ἀπὸ πάνω του καὶ τὰ τελευταῖα κουρέλια δίκιου· ἀδιάφορος, δὲ παγερὸς δεσμοφύλακας, θὰ τὸν σύρει στὸ σκοτεινὸν κελλὶ του· καὶ διαλισθητὸς πάλι, ἀργότερα, δταν θὰ ἔχει ἐκτίσει τὴν ποινὴ του, θὰ τὸν ξαναστείλει στιγματισμένο στοὺς ἀνθρώπους, τοὺς καλούς, τοὺς χριστιανοὺς ἀδελφούς του, ποὺ τὸν φτύνουν κατάμουτρα ἵε περιφρόνηση. Καὶ χωρὶς ἔχοντας, δὲ ἔγκληματίας ποὺ κρίθηκε «ἄξιος τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου», δδηγεῖται στὸ ικριωτα, δπου ἐιπρόδει στὰ μάτια ἔνδες κατενθουσιασμένου πλήθους, δηθικὸς νόμος πανηγυρίζει τὴν εὐγενικὴ του... ἐκδίκηση. Τὸ δένας θὰ ζήσει ἡ διλλος: δηθικὸς νόμος ἡ δ ἔγκληματίας. Εκεῖ ποὺ οἱ ἔγκληματίες ζοῦν ἀτιμώρητοι, δηθικὸς νόμος ἔχει πειθάνει κι ἔχει ποὺ αὐτὸς δασιλεύει, οἱ ἔγκληματίες πρέπει γὲ ἀφανιστοῦν.

(...) Ή φυσική στὸν ἀνθρωπὸν ἀγάπη, γίγεται ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν μας ἐν τοῦ λόγῳ. Ἀλλὰ σὰν ἐντολὴ, ἀνήκει στὸν Ἀνθρωπὸν καθεαυτόν, δὲν ἀνήκει σὲ μένα· εἶναι ή οὐσία τοῦ Ἀνθρώπου, ή οὐσία μου, γιὰ τὴν δύοια πολλὴ φαὶλα οὐσία καταναλώνεται, ἀλλὰ δὲν εἶναι ίδιοκτησία μου. Ὁ Ἀνθρωπός, δὲν ἀνθρωπισμός, ισοῦ τὴν προβάλλει σὰν ἀπαίτηση· η ἀγάπη ἀπαίτηση ἀπὸ μένα, εἶναι χρέος μου. Ἔτσι, ἀντὶ νὰ κατακτηθεῖ πράγματι γιὰ μένα, κατακτήθηκε γιὰ τὸ ἀφηρηγμένο, γιὰ τὸν Ἀνθρώπον· ἔγινε ίδιοκτησία του, η διπολειστική του ίδιότητα: «Πλήρης εἶναι ίδιον τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ, κάθε ἀνθρώπου· η ἀγάπη εἶναι τὸ χρέος καὶ δὲ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου κλπ.».

(...) Κι ἐγὼ ἀγαπῶ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ δῆ: μονάχα ἀτοιχα — δὲν τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ τοὺς ἀγαπῶ ἔχοντας ὑπειδηση τοῦ ἐγωϊσμοῦ μου· τοὺς ἀγαπῶ, γιατὶ μοῦ πάει ν' ἀγαπῶ, μὲν εὐχαριστεῖ, μὲν ἀρέσει. Καὶ δὲν ξέρω κανένα «ἀγαπᾶτε». Σὺ πάσχω μὲ κάθε πλάσμα ποὺ πάσχει, καὶ δὲ πόνος του μὲ πονάει, η ἀνακούφισή του μὲ ἀνακούφιζει. Θὰ μποροῦσα νὰ τὸ σκοτώσω, ἀλλὰ δῆλον νὰ τὸ βασανίσω. Ἀντίθετα, δὲν ἀρέτος καὶ πιεγαλόψυχος πρίγκηψ τῶν Φιλισταίων, δὲ Ροδόλφος, στὰ «Μυστήρια τῶν Παρισίων», σχεδιάζει νὰ ὑποδάλει σὲ βασανιστήρια τοὺς κακοὺς ποὺ προκαλοῦν τὴν ἀγανάκτησή του». Ἡ συμπλάθειά μου σημαινεῖ ἀπλῶς πώς τὸ πάθος ἐκείνων ποὺ πάσχουν εἶναι ταυτόχρονα καὶ δικό μου, εἶναι ίδιοκτησία μου· ἐνῷ η ἀνάλγητη συμπεριφορὰ τοῦ «δικαίου» Ροδόλφου (πρὸς τὸν συμβολαιογράφο Φερράν π.χ.) θυμίζει τὴν ἀπάθεια μὲ τὴν δύοια δὲ Προκρούστης ἔχοντας τὸν τέντωνέ τὰ πόδια τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ τοὺς φέρει στὰ μέτρα τοῦ κρεβατιοῦ του. Τὸ κρεβάτι, ποὺ στὰ μέτρα του δὲ Ροδόλφος κονταίνει καὶ μακραίνει τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι η ίδεα τοῦ «Καλοῦ». Τὸ αἰσθητικό τοῦ δικαίου, τῆς ἀρετῆς κλπ. κάνει ἀνασθητούς καὶ ἀνελέητους τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Ροδόλφος δὲν αἰσθάνεται δπως δ συμβολαιογράφος· Ισα-Ισα, αἰσθάνεται πώς: «Πρέπει νὰ τιμωρηθεῖ τὸ κάθαρμα» αὐτὸς δὲν εἶναι φιλανθρωπία.

Ἀγαπᾶτε τὸν Ἀνθρώπον καὶ γι' αὐτὸς ἀκριβῶς βασανίζετε

τὸν συγκεκριμένο ἀνθρωπό, τὸν ἐγωῖστη. Ἡ φιλανθρωπία σας εἶναι ἀνθρωποκτονική.

Ἄν τὸ πρόσωπο ἵπου ἀγαπῶ ὑποφέρει, ὑποφέρω καὶ ἐγὼ μαζὶ του· καὶ δὲν ἔχω ήσυχία μέχρι νὰ δρῶ τὸν τρόπο γὰ τὸ ἀνακουφίσω καὶ νὰ τὸ παρηγορήσω.

Ἄν πάλι χαρεται, χαρομαι καὶ ἐγὼ μὲ τὴ χαρά του. Λύτο διόλου δὲν σημαίνει πώς η νείται τῆς δικῆς μου λύπης η χαρᾶς εἶναι η ίδια ποὺ γεννᾷ καὶ σ' αὐτὸς τὰ ίδια συγκαθίδιατα — πράγμα ποὺ φαίνεται δλοκάλθαρα στὴν περίπτωση τοῦ σωματικοῦ πόνου: ἀν π.χ. ἔχει πονόδοντο, αὐτὸς τὸ πονάει τὸ δόντι του, ἐμένα μὲ πονάει δὲ πόνος του.

Ἐπειδὴ ὑποφέρω ἐγὼ βλέποντας κάποια ρυτίδα πόνου στὸ μέτωπό του, γι' αὐτὸς ἀκριβῶς, δηλαδὴ γιὰ χάρη μου, τὴ σόύγια μὲ τὰ φιλιά μου. Ἅν δὲν ἀγαποῦσα αὐτὸς τὸ πρόσωπο, δὲν πάει νὰ τίχει δσες βρυτίδες ηθελε, διόλου δὲν θὰ στενοχωριόμουν· ἐγὼ σύνωντας τὴ δική μου ουσία στον πόνο του, στὸν πόνο της φιλιάς μου.

Τώρα, πῶς είγαι δυνατόν γὰ ἔχει κάποιος η κάτι δικαίωμα ταῖς μεταξύ της φιλιάς μου; Τι προηγεῖται; η ἀγάπη μου η τὸ δικαίωμά του; Οι γονεῖς μου, οι συγγενεῖς, η πατρίδα, τὸ έθνος καὶ τὰ συναφῆ, καὶ οι συγάνθρωποι μου γενικά («ἀδελφοί μου», «ἀδελφότης»), διατείνονται πώς δικαιοῦνται τὴν ἀγάπη μου καὶ γιοῦ τὴν ἀπαίτησην, χωρὶς πολλὰ-πολλά. Τὴν θεωρούν δικαίωμα τοῦ πόνου· καὶ μένα, ἀν δὲν θυμηρίζωμαι αὐτή τους τὴν ἀποψή, μὲ ἔχουν γιὰ ληστὴ ποὺ κλένει τὴν ίδιοκτησία τους. Πρέπει νὰ ἀγαπῶ. Κι ἀφοῦ η ἀγάπη εἶναι νόδιος καὶ ἐντολή, πρέπει νὰ μιρρφωθῶ καὶ νὰ συμμορφωθῶ μὲ αὐτήν· κι ἀν τὴν ἀμφισσητήσω, νὰ τιμωρηθῶ.

(...) Ἀλλὰ η ἀγάπη δὲν εἶναι ἐντολή· εἶναι, δπως καὶ κάθε συγκαθίδιο μου, η δικαίωμα της φιλιάς μου. Κερδίστε την, ἀγηλαδή ἀγοράστε την, καὶ είναι δική σας. Ποτὲ δὲν πρόκειται ν' ἀγαπήσω καμψιά· Ἐκκλησία, πατρίδα, ολογένεια κλπ. ποὺ δὲν ξέρει νὰ κερδίσει τὴν ἀγάπη μου. «Οσο γιὰ τὴν τιμή της, τὴν καθηρίζω δπως μοῦ ἀρέσει..»

Ἡ ἐγωῖστηκή ἀγάπη ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν μὴ ἐγωῖστηκή,

την ἀνθρωπική ἀγάπη, τη θρησκευτική ή ρομαντική. Μπορεῖ κανές νά αγαπᾶ διτίθποτε, δχι μονάχα ἀνθρώπους, ἀλλὰ γενικά «ἀντικείμενα» (τὸ κρασί, τὴν πατρίδα του κλπ.). Ἡ ἀγάπη δημιώς γίνεται τρελή καὶ τυφλή δταν προβάλλει σάν ύ ποχ εί μεν ο (μὲ τρελαίνει) ρομαντική, δταν προβάλλει σάν πρέπει, δταν τὰ «ἀντικείμενα» γίνονται γιὰ μένα λεπά η μὲ δένουν μὲ δρχο, καθῆκον η συνέπεια. «Ετσι, τὸ ἀντικείμενο δὲν ὑπάρχει πλέον γιὰ μένα, ἀλλὰ ἔγω ὑπάρχω γιὰ τὸ ἀντικείμενο.

Ἡ ἀγάπη δὲν ἔχουσιάδει σάν συγαίσθημα — σάν τέτοιο μελλον ἔγω τὸ ἔχουσιάδω ἀφοῦ εἶναι δικό μου — ἀλλὰ χάρη στὴν ἀλλοτρίωση τοῦ ἀντικειμένου. (...) Στὴ θρησκευτική ἀγάπη, τὸ ἀγαπημένο πρόσωπο εἶναι: Ἑνα ἀντικείμενο ποὺ πρέπει εἰ ν' ἀγαπῶ. Δὲν εἶναι ἀντικείμενο ἀγάπης ἐφόσον καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀγαπῶ, ἀλλὰ ἀφ' ἀευτοῦ καὶ καθαυτὸ. Δὲν τὸ καθιστῷ ἔγω ἀντικείμενο ἀγάπης εἶναι, καὶ πάντα λέταν, ἀπὸ μόνο του ἀφοῦ, ἀκόμια κι ἀν γίνεται τέτοιο χάρη στὴ δική μου ἐκλογὴ — δπως π.χ. διηνητήρας, δ σύζυγος — ἀποκτᾶ ἐν τέλει, σάν τὸ πρόσωπο ποὺ διάλεξα κάποτε, «δικά του δικαιώματα» πάνω στὴν ἀγάπη μου καὶ μὲ ὑποχρεώνει, ἐπειδὴ τὸ ἀγαπησα κάποτε, νά τὸ ἀγαπῶ γιὰ πάντα. Δὲν εἶναι συγεπῶς ἀντικείμενο τῆς δικής μου ἀγάπης ἀλλὰ τῆς ἀγάπης γενικά: ἀντικείμενο ποὺ πρέπει ν' εἰ ν' ἀγαπιέται. Ἡ ἀγάπη τοῦ πάσι, τοῦ ὀφελεται, τὴν δικαιοσύναται κι ἔγω ύ ποχρεοῦ μαὶ νά τὸ ἀγαπῶ. Ἡ ἀγάπη μου, δ φόρος δηλαδὴ ἀγάπης ποὺ τοῦ καταβάλλω, εἶναι στὴν πραγματικότητα δική του ἀγάπη: φόρος ποὺ ἀπλῶς συλλέγει ἀπὸ μένα.

Κάθε ἀγάπη ποὺ περιέχει ἔτω καὶ ἔνα ἐλάχιστο ἵχνος ὑποχρέωσεως, εἶναι ἀνθρωπελής καὶ, ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος αὐτοῦ τοῦ ἵχνους, ἔχουσα. «Οποιος πιστεύει πώς διφείλει κάτι στὸ ἀντικείμενο τῆς ἀγάπης του, ἀγαπᾶ ρομαντικά η θρησκευτικά.

Ἡ οικογενειακή ἀγάπη π.χ., η γνωστή σάν «υἱής στοργή» εἶναι θρησκευτική ἀγάπη η ἀγάπη στην πατρίδα, ποὺ κυρήσσεται συγήμιως σάν «πατριωτισμός», τὸ λόιο. «Ολες οι ρομαντικές ἀγάπες ήσας κανοῦνται πάνω στὸ λόιο ἐπίπεδο: παντοῦ η ὑποχρι-

νία, η μᾶλλον η αὐταπάτη, πώς ἀγαπᾶμε ἀνθρωπελῶς, πώς φροντίζουμε τὸ ἀντικείμενο γιὰ τὸ ἀντικείμενο, καὶ δχι γιὰ τὸν ἑαυτό μας, η καλύτερα, γιὰ τὸν ἑαυτό μας καὶ μόνο.

Ἡ θρησκευτική η ρομαντική ἀγάπη διαφέρει πράγματι ἀπὸ τὴν αισθησιακή ἀλλὰ η διαφορὰ αὐτὴ ἀφορᾶ μονάχα τὸ ἀντικείμενο καὶ δχι τὴ σχέση ἔξαρτήσεως ἀπ' αὐτό. «Οσον ἀφορᾷ τὴν τελευταία, καὶ οἱ δύο ἀγάπες εἶναι ἔχουσιες μόνον ποὺ τὸ ἀντικείμενο τῆς μιᾶς εἶναι ἀγόστο καὶ τῆς ἀλλῆς δσιο. Ἡ ἔχουσα τοῦ ἀντικειμένου πάνω μου εἶναι, καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, η ἔδιαι μόνον ποὺ στὴ μία εἶναι αισθησιακή καὶ στὴν ἄλλη πνευματική (τοῦ φαντάσματος). Ἡ ἀγάπη μου εἶναι πραγματικά δική μου, μόνον δταν συνίσταται σὲ ἔνα ἔνδιαφέρον ἔγωςτικό καὶ πρωτικό, δταν δηλαδή, τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀγάπης μου εἶναι πράγματι δικής μου στὴ ἀντικείμενο, η ἔδιοκτησία μου. Δὲν διφελιώ τίποτα στὸ ἀντικείμενο τῆς ἀγάπης μου καὶ δὲν ἔχω καμιὰ ὑποχρέωση ἀπέναντι του, δπως καὶ δὲν ἔχω καὶ καμιμὰ ὑποχρέωση ἀπέναντι στὰ μάτια μου: ἀν τὰ φροντίζω μὲ τὴ μεγαλύτερη προσοχή, τὸ κάγω ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ χάρη μου.

(...) Τώρα, μπορεῖ αὐτὸν νὰ ἔχακολουθεῖ νὰ δνομάζεται ἀγάπη; «Ἄν ἔχετε ὑπ' ὅψη σας καμμιὰ ἄλλη λέξη, χρησιμοποιεῖστε τὴν καὶ τὴν πρωτυπογράφων δσο γιὰ τὴν γλυκειὰ λέξη ἀγάπη, μπορεῖ νὰ μαραθεῖ καὶ γὰ θαφτεῖ μαζί μὲ τὸν δείμνηστο κόσμο της. Γιὰ τὴν ὥρα πάντως, μιὰ καὶ δὲν δρίσκω καμμιὰ στὴ χριστιανική μας γλῶσσα, κρατάω τὸν παλαιὸ φθόγγο καὶ «ἀγαπῶ» τὸ ἀντικείμενό μου — τὴν ἔδιοκτησία μου.

(...) «Ἄν εἶπα προηγουμένως πώς ἀγαπῶ τὸν κόσμο, πρέπει τώρα νὰ προσθέσω καὶ κάτι δλλο: δὲν τὸν ἀγαπῶ· γιατὶ τὸν δικαίον στὸν δπως μὲ ἀναλίσκει, τὸν δικαίον στὸν δικαίον τοῦ ἀνθρώπους, ἀλλὰ διγώ ἀπόλυτη ἐλευθερία κινήσεων σὲ δλες μου τὶς δυγατότητες. «Ἐ λοιπόν, ναὶ — χρησιμοποιεῖσθαι τὸν κόσμο! Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο είμαι πάντα διοικήστες στὶς ἐντυπώσεις, χωρὶς καμμιὰ ἀπ' αὐτὲς νὰ μὲ ἀποσπάει

ἀπὸ τὸν ἔαυτό μου. Μπορῶ γ' ἀγαπῶ μὲ δλη μου τὴν ψυχή, καὶ ν' ἀφήνω τὸ πιὸ φλογερὸ πάθος νὰ μὲ κατατρώει, χωρὶς νὰ πάψω, σύτε γιὰ μιὰ στιγμή, νὰ βλέπω τὸ ἀγαπημένο πρόσωπο σὰν τρόφη τοῦ πάθους μου, σὰν αὐτὸ ποὺ τρόφη εἰ καὶ ἀγαπωγονεῖ, κάθε τόσο, τὸ πάθος μου. "Ολη μου τὴν ἔργοια γι' αὐτό, ἀπευθύνεται ἀποκλειστικὰ στὸ ἀντικείμενο τῆς. ἀγάπης μου, σ' αὐτὸ ποὺ τὴν ἀγάπην μὲ πάθος. Ήδον ἀδιάφορο θὰ τιοῦ ήταν, ἀλγήθεια, χωρὶς αὐτή τὴν ἀγάπην ποὺ τοῦ ἔχω! Συντηρῶ ἀπλῶς τὴν ἀγάπην μου τοῦ αὐτό, τὸ χρηστὸ μοιονότερο γιὰ τὴν ἀγάπην μου: τὸ ἀπολαμβάνω.

"Ἄς πάρουμε ἄλλο ἔνα κοντινὸ παράδειγμα. Βλέπω τοὺς ἀνθρώπους ἐγροιους μπρόστα σ' ἔνα στήνος φαγτάσιμα τῆς πιὸ μιαύρης δεισιδαιμονίας. "Ἄν ρίχνω, στὸ μέτρο ποὺ μπορῶ, λίγο φῶς πάνω σ' αὐτὰ τὰ σκοτεινὰ στοιχεῖα, νομίζετε πῶς τὸ κάνω απὸ ἀγάπη γιὰ τὰς; Θὰ καθύμουν ποτὲ νὰ γράψω απὸ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους; "Οχι. θέναια γράψω γιατὶ θέλω νὰ προβάλλω τὶς σκέψεις μου στὸν κόσμο, νὰ τὶς κάνω νὰ ὑπάρξουν. Κι ἀν ἔχουν θέναιος πῶς οἱ σκέψεις μου αὐτές θὰ τὰς ἔχαναν νὰ χάσετε τὸν ὑπνο καὶ τὴ γαλήνη σας, κι ἀν τὶς έθλεπα νὰ φέρνουν τοὺς πιὸ αἰματηροὺς πολέμους καὶ τὸν ἀφανισμὸ πολλῶν γενεῶν, καὶ πάλι θὰ τὶς ἐπεργα. Κάνετε τὶς δτι: θέλετε καὶ μπορεῖτε — δικδὸς σας λογαριασμὸς, καὶ δὲν μὲ ἀπασχολεῖ καθόλου. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, δὲν θὰ βγάλετε απὸ αὐτές παρὰ σκοτιμέρες, πολέμους καὶ θάνατο — ἐλάχιστοι εἶγαι ἔκεινοι ποὺ θὰ τὶς ἀπολαύσουν. "Ἄν σκοτιζόμενον καθόλου γιὰ τὸ καλό σας, θὰ ἀκολουθοῦσα τὸ παράδειγμα τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἀπαγόρευσε τὴ Βίβλο στοὺς κοινοὺς Θυητούς, τὴν χριστιανικῶν κυβερνήσεων, ποὺ θεωροῦν λερή τους ὑποχρέωση νὰ «προστατεύουν τὸν κοινὸ ἀνθρωπὸ απὸ τὰ ἐπιβλαβῆ θινλία».

Καὶ μὴ νομίσετε πῶς, ἀφοῦ δὲν εἶγαι γιὰ χάρη σας, θάνατος φοβαλῶς γιὰ χάρη τῆς ἀλγήθειας, ποὺ λέω αὐτὸ ποὺ σκέφτομαι. (...) "Οχι — τραγουδάω γιατὶ εἴμαι τραγουδιστής. Καὶ ἀπευθύνομαι σὲ σᾶς γιατὶ χρειάζομαι αὐτιὰ νὰ τιμοῦνε.

"Οταν βρίσκω κόσμο στὸ δρόμο μου — καὶ πάντα βρίσκω

κόσμο στὸ δρόμο μου — τὸν ἀναλογικὸ γιὰ νὰ χορέω τὸν ἐγωισμὸ μου. Γιὰ μένα δὲν ἀγτιπροσωπεύεις τίποτα ἄλλο ἀπὸ τροφή — ἀσχετα δὲν ταυτόχρονα κι ἐσὺ τρέφεσαι μὲ μένα καὶ μὲ χρησιμοποιεῖς. Μεταξύ μας, μόνον μιὰ σχέση ὑφίσταται: ἡ σχέση χρηστοῦ με την την την, χρήσης, χρείας. Δὲν διελλουμε τίποτα δὲν έχας στὸν ἄλλον γιατὶ αὐτὸ ποὺ φαίνεται νὰ σου βρείλω, τὸ διελλωματικὸ μᾶλλον στὸν ἔαυτό μου. "Ἄν σου δείχνω ἔνα κεφάλι πρόσωπο γιὰ νὰ σου δώσω καὶ σέγα κέφι, τὸ κάνω γιατὶ τὸ κέφι σου έχει σημασία γιὰ μένα, καὶ ἄρα, ἡ συμπεριφορά μου ἔξυπηρτεῖ τὴν ἐπιθυμία μου. Δὲν δείχνω ἄλλωστε τὸ ἕδιο πρόσωπο σὲ χιλιάδες ἄλλους ποὺ τὴν διάθεσή τους μου εἶναι ἀδιάφορη.

Σ Π Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Τόσο γιά τὰ ποιήματα καὶ τὰ φωθιστορήματά του, δυο
καὶ γιὰ τὴ σημβολή του στὸ κίνημα τῶν γερμανῶν ἀτομικιστῶν
(!γιτινιγτουαλιστῶν) ἀναρχικῶν.

2. Κι: δχι μόνον τὸ πρόσωπο τοῦ ραψώδου τοῦ Ζαρατούστρα
φωτιζόταν κάθε φορά ποὺ γινόταν λόγος γιὰ τὸν Μογαδικό,
ποὺ θεωροῦσε σὰν δτι τολμηρότερο γράφτηκε μετά τὸν
Χόμπις. Εἶχε τόσο καλὰ ἀντιληφθεῖ τὴν συγγένειά του μὲ τὸν Στίρ-
νερ, ὥστε φοβόταν δτι κάποτε θὰ τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ ἀντιγρα-
φέα του.

3. Δαυὶδ Φρειδερīκος Στράους: Γερμανὸς φιλόσοφος καὶ θε-
ολόγος (1808-1874). Στὸ βιβλίο του «Ο Βίος τοῦ Ιησοῦ», πα-
ρουσιάζει τὸν Χριστὸ σὰν ἐν απλῷ ἀνθρώπῳ, τὶς ἀφηγήσεις τῶν
Εὐαγγελιστῶν σὰν φανταστικὰ κατασκευάσματα, τὰ δὲ περὶ γέν-
νησης, Ἀγάστασης καὶ Ἀνάληψης τοῦ Χριστοῦ, σὰν αἰώνιες ἀ-
λήθειες, ταιριαστὲς στὴν ἰδέα τῆς ἀνθρωπότητας. (Σ.τ.Μ.).

4. Μπροῦνο Μπάουερ: Γερμανὸς ἴστορικός, κριτικός, φλό-
σοφος ἡκαὶ θεολόγος (1809-1882). Μαθητής τοῦ Εγελου, δπως
καὶ δ Στίρνερ. (Σ.τ.Μ.).

5. Ζάν Μπατίστ Σαΐ: Γάλλος οἰκονομολόγος (1767-1832),
ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους δπαδοὺς τοῦ Ἀνταμ Σμίθ. (Σ.τ.Μ.).

6. Ηρωτοδημιοσιεύτηκε τόδι 1842 στήγη RHEINISCHE ZEITUNG, που είχε άνοιξει τόν χρόνο ἔκεινο διανορδός Μάρκ.

7. Άγαφέρεται στήγη Γαλλική Ἐπανάσταση. (Σ.τ.Μ.).

8. «VERSUCH EINER VOLLSTÄNDIGEN THIERSEELENKUNDLICHEN» του Πέτερ Σάιτλιν ἐκδόθηκε στή Στουτγάρδη τόδι 1840. (Σ.τ.Μ.).

9. '(Ο) πρῶτος στίχος ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Γκαΐτε «VANITAS! VANITATUM! VANITAS!» (Σ.τ.Μ.).

10. Γουλιέλμιος Βάιτλινγκ: Ι'ερμανδός θεωρητικός του κοριτσιούσιού. (Σ.τ.Μ.).

11. Λάρητες καὶ Πενάτες: Θεοὶ τῶν Ρωμαίων, προστάτες τῆς οἰκογένειας. (Σ.τ.Μ.).

12. «Εἰκοσιένα φύλλα», σελ. 12. (Βιβλίο μὲ κείμενα γερμανῶν ριζοσπαστῶν ποὺ ἐκδόθηκε στήγη Ἐλβετία —1843— γιὰ νὰ ἀποφύγει τοὺς γερμανικοὺς γόλιους περὶ τύπου. — Σ.τ.Μ.).

13. Λέει δὲ Λουΐ Μπλάν γιὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Παλιγόρθωσης: «Ο προτεσταντισμὸς ἔγινε διπυρήγας τῶν γῆθων καὶ τῆς σκέψης».

14. CAR TEL EST NOTRE PLAISIR: στερεότυπη φράση μὲ τὴν δόποια τέλειωγαν ὅλλοτε τὰ γαλλικὰ βασιλικὰ διατάγματα. Σημαίνει: δότι αὐτῇ εἶγαι η ἐπιθυμία μας, η, ξεῖνος. (πρβλ. «ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν»). (Σ.τ.Μ.).

15. "Ἐκφρασίς τῆς ἐποχῆς, τὸ ἀγτίστοιχο τοῦ σημεριγοῦ φάνταστικοῦ". (Σ.τ.Μ.).

16. CITOYEN: πολίτης. Χρησιμοποιεῖται γαλλικὰ σὰν διεθνῆς δρος. (Σ.τ.Μ.).

17. Ο τίτλος αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου καὶ δλωγ ὅσων ἀκολουθοῦν, εἶγαι πρόσθετοι. (Σ.τ.Μ.).

18. «Φωνὴ λαοῦ, φωνὴ Θεοῦ». (Σ.τ.Μ.).

19. Παράφραση τοῦ στίχου, «γλύτωσαν ἀπὸ τὸν Πονηρό, μεῖναν ώστοσο οἱ πονηροί», ἀπὸ τὸν «Φάουστο» τοῦ Γκαΐτε. (Σ.τ.Μ.).

20. Άγαφέρεται στὰ προνόμια τῆς ἑξουσίας. (Σ.τ.Μ.).

21. Γιὰ νὰ προλάβω μιὰ τυχὸν ποιγικὴ διωξη, δηλώνω μὲ περιττὴ ἐπεξηγηματικότητα πῶς η λέξη «ἐξέγερση» χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ τὴν ἐτυμολογικὴν τῆς σημασία καὶ δχι μὲ τὴν περιφρενη ἔνγοια, μὲ τὴν δόποια τὴν ἐκλαμβάνει καὶ τὴν ἀπαγορεύει δι ποικιλός κώδικας.

